

T.C.
BAŞBAKANLIK
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi

Hazırlayan
Tijen ŞAHİN

Tez Danışmanı
Dr. Selim COŞKUN

Ankara
Mayıs 2009

Baskı Tarihi: 31 Ağustos 2010

İçindekiler

Kısaltmalar	6
Tablolar.....	7
Şekiller	8
Özet	9
Abstract.....	11
Giriş	13

Birinci Bölüm

Sosyal Dışlanma	17
1.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihçesi	17
1.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Tanımı	22
1.2.1. Sosyal Dışlanmanın 3'lü Paradigması.....	34
1.2.1.1. Dayanışma Paradigması	35
1.2.1.2. Uzmanlaşma Paradigması	36
1.2.1.3. Tekelci Paradigma.....	37
1.2.2. Levitas'ın 3 Yaklaşımı.....	38
1.2.2.1. Bölüşüm Yaklaşımı	38
1.2.2.2. Sosyal Bütünleşme Yaklaşımı	39
1.2.2.3. Sınıf-Altı Yaklaşımı.....	39
1.2.3. Sosyal Dışlanmaya Eleştirel Yaklaşımlar	40
1.3. Sosyal Dışlanmanın Unsurları	41
1.3.1. Çok Boyutluluk	42
1.3.2. Dinamik Bir Süreç Olması	45
1.3.3. Görelilik.....	47
1.3.4. Sosyal İlişkiler.....	48
1.4. Sosyal Dışlanmanın Özellikleri.....	50
1.4.1. İktisadi Dışlanma	50
1.4.2. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması ve Sosyal Destek Yoksunluğu	51
1.4.3. Kurumsal Dışlanma, Kurumsal Destek Yoksunluğu	52
1.4.4. Yeterliliklerden Yoksunluk.....	52

1.5. Sosyal Dışlanma Riski Bulunan Birey ve Gruplar.....	53

İkinci Bölüm

Sosyal Dışlanmanın Nedenleri, Türleri, Sonuçları.....	57

2.1. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri.....	57

2.1.1. Küreselleşme ve Emek Piyasasındaki Değişim	60

2.1.2. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik.....	63

2.1.3. Eşitsizliğin Artması.....	64

2.1.4. Sosyal Koruma Yetersizliği.....	67

2.1.5. Göç Olgusu	68

2.2. Sosyal Dışlanmanın Türleri	69

2.2.1. Ekonomik Alandan Sosyal Dışlanma.....	70

2.2.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma.....	70

2.2.1.2. Tüketim Toplumundan Dışlanma	71

2.2.1.3. İşgücü Piyasasından Dışlanma	71

2.2.1.3.1. İstihdamdan Dışlanma-İşsizlik	72

2.2.1.3.2. İstihdamda Dışlanma-Çalışan Yoksullar.....	74

2.2.2. Toplumsal Alandan Sosyal Dışlanma.....	75

2.2.2.1. Kültürel ve Sosyal Hayattan Dışlanma.....	76

2.2.2.2. Politik Alandan Dışlanma.....	77

2.3. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları.....	78

2.3.1. Bireysel Sonuçlar	78

2.3.2. Toplumsal Sonuçlar	79

Üçüncü Bölüm

Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi	81

3.1. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Karşılaştırması	84

3.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Yoksulluk Çalışmalarına Katkıları.....	91

3.2.1. Finansal Boyuttan Çok Boyutlu Dezavantaja Kayma.....	92

3.2.2. Statik Analizden Dinamik Analize Kayma	93

3.2.3. Bireylerin ve Hane Halklarının Kaynaklarından Oturdıkları Yerlerdeki Yerel Kaynaklara Kayma	94
3.2.4. Dağıtımsal Açıklamalardan İlişkisel Açıklamalara Kayma	94
3.2.5. Dağıtımdan ve Sürekli Eşitsizlikten Yıkıcı ve Yoğun Çöküşe Kayma.....	95

Dördüncü Bölüm

Sosyal Dışlanma İle Mücadele	97
4.1. İstihdamın Arttırılması.....	99
4.1.1. Pasif İstihdam Politikaları.....	99
4.1.2. Aktif İstihdam Politikaları	100
4.1.2.1. İş Yaratma	100
4.1.2.2. Eğitim.....	101
4.1.2.3. Dezavantajlı Bireyler	101
4.1.3. Kayıt Dışı İstihdam	102
4.2. Temel Hakların Sağlanması.....	102
4.2.1. Sağlık Hizmeti Alma Hakkı.....	103
4.2.2. Konut Edinme Hakkı.....	103
4.2.3. Asgari Gelir Hakkı	104
4.2.3.1. Karşılıksız Asgari Gelir Hakkı	105
4.2.3.2. Çalışma Karşılığı Asgari Gelir Hakkı.....	106
4.2.4. Eğitime Katılma Hakkı.....	106
4.2.5. Kültür, Eğlence ve Spor Aktivitelerine Katılma Hakkı	108
4.2.6. Ulaşım Hakkı.....	109
Sonuç ve Değerlendirme	110
Kaynakça.....	115

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

CASE: Sosyal Dışlanma Çözümleme Merkezi

DFID: Uluslar arası Kalkınma Birimi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EAPN: Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı

ESRC: Ekonomik ve Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi

IILS: Uluslararası İşgücü Çalışmaları Enstitüsü

s: Sayfa

SEU: Sosyal Dışlanma Ünitesi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

UÇÖ: Uluslararası Çalışma Örgütü

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Tablolar

Tablo 1: Sosyal dışlanma tanımlarının sınıflandırılması.....	24
Tablo 2: İnsanların Dışlandığı Sistemler	26
Tablo 3: Sosyal dışlanmanın 3 paradigması.....	38
Tablo 4: Sosyal dışlanmanın boyutları.....	43
Tablo 5: Sosyal dışlanmanın dinamikleri.....	47
Tablo 6: Sosyal dışlanma ve dezavantajlılığın kaynakları	60
Tablo 7: İşgücü piyasası ve sosyal dışlanma ilişkisi	62
Tablo 8: Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar.....	89
Tablo 9: Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının karşılaştırılması.....	91

Şekiller

Şekil 1: Bütünleşik bir yaklaşım

(Burchardt, Le Grand, Piachaud, 2002b: 7)44

ÖZET

SOSYAL DIŞLANMA VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk ve dezavantajlılık tartışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Kavramın yaygın olarak kullanılması 1980'li yıllarda gelişmiş ülkelerde başlamıştır. Sosyal, politik, kültürel ve ekonomik dezavantajların birikmesi neticesinde sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olan bir kısır döngü vardır. Toplum birbirlerine karşılıklı haklar ve ödevlerle bağlı olan bireylerden oluşan ahlaki bir düzendir. Sosyal dışlanma ise bu düzenin bir parçası olmaktan çıkmak anlamına gelmektedir. Sosyal dışlanma toplumsal düzeyde, yetersiz sosyal uyumu ve bütünleşmeyi ifade ederken; bireysel düzeyde ise toplumdaki sosyal aktivitelerde yer alma yetersizliği ile anlamlı sosyal ilişkiler kuramamayı kapsamaktadır. Sosyal dışlanmanın genel kabul görmüş bir tanımı mevcut değildir. Genel olarak sosyal dışlanmayı, bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması süreçleri olarak tanımlayabiliriz. Sosyal dışlanmayı bir süreç olarak tanımlamak katı tanımlamaları engellediği gibi zamanla değişen durumları göz önünde bulundurmaya da gerektirmektedir. Kavram dinamik olmasının yanında çok boyutlu ve ilişkisel bir terimdir. Sosyal dışlanma temel olarak; ekonomik, sosyal, kültürel, özel, güç ilişkileri ve politik alanları kapsamaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramının birbirinden farklı olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bir taraftan sosyal dışlanma yoksulluğun bir nedeni olarak görülürken, diğer taraftan yoksulluk sosyal dışlanmanın bir unsuru olarak görülmekte ve ikisinin farklı olduğu belirtilmektedir. Sosyal dışlanma eğitim, iş gücü piyasası, toplumsal hayat ve vatandaşlık gibi modern hayatın her alanında görülmektedir. Sosyal dışlanma toplumun bir parçası olmanın ve toplumla bütünleşmenin karşıtıdır. Bu nedenle sosyal politikanın esas amacı bireyleri toplumla tekrar entegre etmektir. Bu çalışma, sosyal dışlanma kavramının, nedenlerinin, sonuçlarının ve türlerinin anlaşılmasını; kavramın yoksullukla ilişkisinin belirlenmesini ve sosyal dışlanma ile mücadele yöntemlerinin ele alınmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Yoksulluk, Sosyal Dışlanma İle Mücadele

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXCLUSION AND POVERTY

The Notion of social exclusion has given a new impetus to the debate about poverty and disadvantage. The term social exclusion was first widely used in developed countries since 1980s. There is a vicious circle leading to accumulation of welfare problems into a situation of social exclusion. Society consists of people who are bound together by sets of mutual rights and obligations which are rooted in some broader moral order. Social exclusion is a process of becoming detached from this moral order. At the societal level, it reflects inadequate social cohesion or integration. At the individual level, it refers to the incapacity to participate in normatively expected social activities and to build meaningful social relations. There is no universally accepted definition of social exclusion. Social exclusion can be defined as the process of being shut out from any of the social, economic, cultural systems which determine the social integration of a person in society. One of the advantages of treating social exclusion as a process that it allows us to avoid strict definitions and it is possible to take into account the experience of changing situations. In addition to its dynamic character, social exclusion is a multi dimensional and relational concept. The major dimensions of exclusion are economic, social, cultural, special, individual, power relations and political. There is controversy about the relationship between social exclusion and poverty. Whether they are different concepts or not? On the one hand, social exclusion was defined as responsible for poverty and on the other, poverty described as an element of social exclusion or as an alternative concept. Aspects of social exclusion are present in every domain of modern living including systems of education, employment, community life and citizenship. Social exclusion is the opposite of social integration, which reflects the perceived importance of being a part of society and being integrated. The task of social policy is to reinsert or reintegrate people into society. The aim of this study is to present a description of social exclusion; investigate the reasons, results and types of social exclusion; identify the relation of social exclusion and poverty, and discuss the strategies for combating social exclusion.

Key Words: Social Exclusion, Poverty, Combating Social Exclusion

GİRİŞ

Son yıllarda AB üyesi ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin gündemini meşgul etmeye başlayan sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ve sosyal dezavantajlılık hakkındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Kavram Fransız kökenli olup, AB literatürüne girişi 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu kavrama göre, toplum bireylerin birbirine karşı çeşitli ödev ve yükümlülüklerinin olduğu ahlaki bir düzendir. Dışlanma ise bu ahlaki düzenden kopma sürecidir. Buradan hareketle sosyal politikanın esas amacı da bireylerin tekrardan bu ahlaki düzenin bir parçası olabilmelerini sağlamaktır.

Sosyal dışlanma kavramının genel kabul görmüş tek bir tanımı mevcut olmadığından, çok çeşitli sosyal aktörler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak sosyal dışlanmayı tanımlayanların üzerinde anlaştıkları ortak husus; kavramın henüz çok yeni ve karmaşık olması nedeniyle tanımlanmasının oldukça zor olmasıdır. Genel bir tanımını yapmaya çalışırsak, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması süreçleridir (Walker ve Walker,1997: 8). Sosyal dışlanmanın tanımlanmasının bu kadar zor olması unsurlarının belirlenmesini de zorlaştırmakla birlikte, sosyal dışlanma kavramının merkezinde sosyal ilişkiler unsuru ve bireylerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görmemeleri yer almaktadır. Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlar gibi birden çok alanda karşılaşılan sosyal problemlerle ilişkili olduğunu belirten çok boyutluluk; farklı zamanlarda, farklı toplumlarda ve farklı şekillerde anlaşılabilceğini ifade eden görelilik ve çok zamanlı bir süreç olmasını içeren dinamiklik ise kavramın diğer unsurlarını teşkil etmektedir.

Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve politik haklardan yaralanamamak ve politik karar alma mekanizmalarına katılamamak gibi politik nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu

nedenlerden bir ya da birkaçı neticesinde dışlanmaya maruz kalan birey, toplumsal ve bireysel düzeyde birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve eşitsizliği hayatlarının her aşamasında hissetmektedirler. Bu nedenle ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelire ve mal varlığına sahip olmayanlar, uzun süreli işsizler, yaşlılar, engelliler ve kadınlar gibi sosyal dışlanma riski altındaki bireyler korunmaya ve sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk arasındaki ilişki tartışmalıdır. Çünkü kimilerine göre sosyal dışlanma yoksulluk kavramının yeniden adlandırılmasından başka bir şey değilken; kimilerine göre ise yoksulluktan farklı olarak geniş, ilişkisel, dinamik ve çok boyutludur. Sosyal dışlanma kavramı, klasik yoksulluk çalışmalarından oldukça farklı seyir gösterirken; son zamanlarda çok boyutlu göstergeler baz alınarak yapılan yoksulluk çalışmalarıyla ise paralel gitmektedir. Sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olması mümkün olduğu gibi yoksulluk da sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Kavramın yoksullukla ilişkisi, benzerlikleri ve farklılıkları bu çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Tez çalışmamız sosyal dışlanma kavramının anlaşılmasını; sosyal dışlanmanın nedenlerinin, sonuçlarının, türlerinin belirlenmesini; kavramın yoksullukla ilişkisinin açıklanmasını ve sosyal dışlanma ile mücadele yöntemlerinin ele alınmasını amaçlamaktadır.

Sosyal dışlanmanın oldukça yeni, karmaşık ve tanımlanması zor bir kavram olması dolayısıyla tezin ilk bölümünde sosyal dışlanma kavramı etraflıca ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle kavramın ortaya çıkışı ve tanımlanması üzerinde durulacak, sonrasında ise sosyal dışlanmanın unsurları, özellikleri ve sosyal dışlanma riski bulunan birey ve gruplar anlatılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde ise sosyal dışlanmanın nedenleri, türleri ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Sosyal dışlanma kavramının tezin ilk iki bölümünde geniş olarak ele alınması yoksulluk kavramı ile ilişkisinin anlaşılmasında ve

kavramın sosyal politika alanında getirdiği yeniliklerin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde, sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı ilişkisine değinilecektir. Bu bölümde sosyal dışlanmanın yoksulluk çalışmalarına eklediği boyutlar ele alınacak; bunların yanı sıra kavramın sosyal dışlanmadan farklı olup olmadığına dair tartışmalara yer verilecektir. Sosyal dışlanma kavramının yoksulluk kavramından daha geniş bir kavram olmasına ilişkin açıklamalara yer verilerek bu bölüm sonuçlandırılacaktır. Günümüzde panel çalışmaları ile yoksulluk da sosyal dışlanma gibi çok boyutlu ve çok zamanlı olarak dikkate alınmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı gelire odaklanan ve diğer boyutları göz ardı eden klasik yoksulluk çalışmalarından oldukça farklı iken, modern yoksulluk çalışmalarının yoksulluğu gelir dışındaki diğer boyutları da göz önünde bulundurarak incelemesinden dolayı bu çalışmalara ise oldukça benzerdir. Sosyal dışlanmanın yoksulluk kavramı ile benzerliklerinin ve farklılıklarının ele alındığı bu bölüm, tezin asıl konusunun anlaşılmasına yönelik bir temel oluşturacaktır.

Dördüncü ve son bölüm, sosyal dışlanma ile mücadele yöntemlerine ayrılmıştır. Sosyal dışlanma kavramının yoksulluktan daha geniş bir kavram olması nedeniyle, sosyal dışlanma ile mücadelenin yoksullukla mücadeleden daha geniş kapsamlı olması gerektiği üzerinde durulacaktır. Sosyal dışlanma ile mücadele sadece gelir dağılımındaki adaletsizlikleri değil, eğitimde fırsat eşitsizliği ve sağlık hizmetlerinden yeterli şekilde faydalanamama gibi diğer sosyal alanları kapsadığından sosyal dışlanma ile mücadele edilirken bu alanlara da yönelik sosyal politikalar üretmek gerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal dışlanma ile mücadelenin yoksulluk ile mücadeleden farklılık arz ettiği aşikardır. Klasik yoksullukla mücadele gelir yetersizliği konusuna odaklanırken, sosyal dışlanma ile mücadele politikaları gelirin yanında bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayacak ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarına da imkan tanıyacak mücadele yöntemlerine ağırlık verilmesi üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda bu bölümde ele alınacak mücadele yöntemleri bu unsurlar gözetilerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde bu çalışmanın genel bir çerçevesi çizilecek ve genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Sosyal dışlanma kavramı, sosyal politika alanında henüz yeni ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması, hem çok boyutlu sosyal dezavantajlılık durumunun anlaşılması açısından önemlidir; hem de sosyal politikaların belirlenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu çerçevede, “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi” başlıklı bu tezin, sosyal dışlanma kavramının anlaşılmasında; sosyal dışlanmanın nedenlerinin, sonuçlarının ve türlerinin tespit edilmesinde; yoksulluk kavramı ile aynı şeyi mi ifade ettiği yoksa başka bir kavram mı olduğu konusunun belirlenmesinde ve buna uygun olarak ortaya çıkan sosyal mücadele yöntemlerinin incelenmesinde yol gösterici bir kaynak olması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA

1.1. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMININ TARİHÇESİ

Sosyal dışlanma kavramının doğuşu 1960'lı yıllarda Fransa'da gerçekleşmiştir. Bu dönemde sosyal politika alanında faaliyet göstermekte olan politika-cılar, gazeteciler, akademisyenler, bürokratlar gibi sosyal aktörler yoksullardan ideolojik ve üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz etmişlerdir (Sapan-calı, 2005a: 13). Sosyal dışlanmanın ortaya çıkışında rol oynayan nedenler arasında yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, göç, sosyal güvencesizlik ve eğitim oranının düşüklüğü yer almaktadır.

1970'lerde süreklilik gösteren sosyal bütünleşme ve dayanışma problemi, ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte dikkat çeken dışlanma terimini ilk kullanan kişi Fransa'da Chirac Hükümetinin sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Lenoir'dır. Lenoir, *Les Exclus: Un Français sur Dix* isimli kitabında dışlanmışları Fransız ekonomisinin dayandığı temel ilkelerin uygulanması sonucu ortaya çıkan ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişiler olarak tanımlamış ve dışlanmışların sadece yoksul kişiler olmadığını,

bunun yanında çeşitli grupları içerdiğini belirtmiştir. Lenoir, ülke nüfusunun %10'unun çeşitli nedenlerle dışlanmış olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kişiler genellikle sosyal güvenlik programlarınca koruma altına alınmamış olanlardan; özellikle ise istihdam ile sağlanan faydalardan yararlanamayanlardan oluşmaktadır (Haan, 1998a). Lenoir, dışlanmış grupları zihinsel ve fiziksel engelliler, suç işleyenler, hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar, yalnız ebeveynler, problemlı aileler, marjinal ve asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar olarak nitelendirmiştir (Silver, 1994).

1970'li yılların ortalarından itibaren Fransa'da sosyal dışlanma ile mücadele için çeşitli politikalar geliştirildiği belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir. 1970'li yılların sonlarına doğru Fransa'da sosyal dışlanma, nesnel dışlanma ve öznel dışlanma olarak ikiye ayrılmıştır. Öznel dışlanma, marjinal sınıfları ve göçmenleri kapsamakta olup sınıf mücadelelerinin politik söylemlerini ve kentsel, toplumsal, kitlesel ayaklanma savaşımını da içerecek şekilde geniş olarak kullanılmıştır (Silver, 1994). Nesnel dışlanma ise, bireyin kendi iradesi dışında ortaya çıkan nedenlerden dolayı toplumsal düzenin dışında kalması olarak anlaşılmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri Fransa'nın ne sosyalizmi ne de liberalizasyon tabanlı bireyciliği kabul etmeyip, toplumsal bütünleşme kaynaklı bir sosyal refah devleti anlayışını benimsemesidir. Bu nedenle sosyal dışlanma ile mücadele ve sosyal hayatı biçimlendiren değerlerin sağlamaştırılmasının refah devletinin başarısını sembolize eden kritik noktalar olduğu söylenebilir (Haan, 1998b).

Son derece geniş bir kitlenin toplumdan dışlanmış olduğunu gösteren bu gruplara işsizlerin ve yoksulların eklenmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiş ve sosyal dışlanma eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklanmaya başlanmıştır (Çakır, 2002: 84). Ekonominin kötüye gitmesinin süreklilik göstermesi ve eski refah devleti politikalarının bu sorunlarla baş edebilmede yeterli olmaması nedeniyle yeni politikaların geliştirilmesi gerektiği düşüncesi hakim olmaya

başlamıştır. Bu nedenle, Fransa'da 1980'lerde Mitterand Hükümeti mevcut sosyal koruma programlarından yaralanamayan kişiler için sosyal bütünleşme amaçlı asgari gelir desteği programını başlatmıştır. Bu destek Fransa'da sosyal uyum hususunda hissedilen tehlikeyi önlemek amacıyla; dönemin sürekli işsizlik, gecekondulaşma, ihmalcilik, aile hayatında meydana gelen bozulmalar ve bunun gibi yeni ortaya çıkan sosyal problemlerle baş edebilmek için geliştirilmiştir (Haan, 1998b). Yeni liberal politikalar ve küreselleşme süreciyle eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, ayrımcılık, bağımlılık gibi sosyal dışlanma ile ilişkili sorunlar daha da belirginleşmiştir. Yeni liberal politikaların neden olduğu yeni sosyal krizlerle birlikte işsizliğin artışı ve uzun sürmesi, devletin arka plana atılması neticesinde sosyal korumanın azaltılması geniş toplum kesimlerinin sosyal dışlanma olgusu ile karşılaşması ile sonuçlanmıştır (Erdoğan, 2004). Sosyal dışlanmanın 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada kullanılabilir bir kavram haline gelmesi bundan dolayıdır. İşsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar bireylerin toplumsal yaşamla bütünleşmesini engelleyen olgulardır. Bu sorunlar, toplumların özelliklerine göre çeşitli oranlarda sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

1990'lı yıllarda ise dışlanmışlara ve dışlanmanın önlenmesi ve azaltılması politikalarına odaklanılmıştır. Bu dönemde Philippe Nasse ve M. Xiberas'ın çalışmaları öne çıkmıştır. Nasse, nüfusun heterojen olması ve dışlanmışların yaşam eğrilerinin değişkenliğine rağmen, bu kavramı daha düz olarak tanımlamaya çalışmıştır. Nasse'nin çalışması kuramsal anlamda toplumbilimsel teoriler yaklaşımına dayanmaktadır. Ampirik bazda ise dışlanmışlar ve dışlanma ile mücadele politikalarına dayanmaktadır (Castillo, 1994). Xiberas ise dışlanmayı sosyal bağın çözülmesi şeklinde ele almıştır ve dayanışmanın sağlanmasında karşılaşılan zorlukları ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlamıştır (Castillo, 1994).

Zamanla Fransız kökenli olan bu kavram, Kıta Avrupası'ndaki diğer ülkelerde ve İngiltere'de büyük ilgi toplamış ve Sosyal Dışlanma Biriminin kurulmasıyla İngiltere'deki en önemli sosyal konulardan biri olmuştur (Sapancalı, 2005a: 17). Ancak kavramın İngiltere'deki kullanımını Fransız ulusal dayanış-

macı paradigmalara dayanan sol kanatlı Fransız düşüncesinden farklı olarak, Anglo-Saxon liberal bireyselciliğe dayalı bir düşüncedir (Sapançalı, 2005a: 18). Buna göre Fransa'da bu kavram toplumsal ve kültürel boyutta ele alınırken; İngiltere'de gelir dağılımı adaletsizliğine dayalı olarak iktisadi boyutta ele alınmaktadır.

Dışlanma kavramının Avrupa Birliği literatürüne girişi de 1990'lı yıllarda olmuştur (Atkinson ve Davoudi, 1999: 226-227). Avrupa düzeyinde, Avrupa Komisyonu sosyal dışlanmayı ilk defa 1989 yılında sosyal hakların yetersiz gerçekleşmesi ile ilişkilendirerek kullanmıştır. 1990 yılında ise toplumdaki temel yaşam standartları ve temel sosyal ve ekonomik fırsatlardan yararlanmak için vatandaşlık hakkı konusunda çalışan sosyal dışlanma ile mücadele ulusal politikalar gözlemevi kurulmuştur (Cousins, 1999). 1990'lı yıllarda AB ülkelerinde artan işsizlik ve yoksulluk, uluslararası göç, aile yapısındaki bozulmalar ve refah devletinin gerilemesi gibi artan sosyal problemler kavram üzerine yapılan vurguyu artırmıştır. Maastricht Anlaşması'na ve yapısal fonlara sosyal dışlanma ile mücadele edileceğine dair maddeler konulmuştur. Amsterdam Anlaşması ise sosyal dışlanma ile mücadeleyi Avrupa Sosyal Gündemi'nin merkezine yerleştirmiştir. 1990'lı yılların ortalarına doğru sosyal dışlanma terimi yoksullukla mücadele politikalarında temel kavram olarak yoksulluk teriminin yerini almıştır (Haan, 2000: 24). Bu durum sosyal politika terminolojisinde önemli bir değişikliğe gidildiğini göstermektedir. Avrupa'da sosyal politika alanında dışlama problemi ile ilgili 3 unsur önemlidir: uzun süreli işsizlik, esnek istihdam, konut ve toplum hizmetlerinden dışlanma (Rodgers, 1995).

AB'deki yaygın kullanımı ile birlikte küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde; 1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başından itibaren değişen ekonomik ve sosyal yapı içinde bu kavram sosyal koruma literatüründe hızlı ve etkili bir biçimde yerini almıştır (Gökbayrak, 2005). Sosyal dışlanmanın çok çeşitli boyutlarda olması, bunun da sosyal parçalanma tehlikesini ve sosyal patlama korkusunu arttırması ve dışlanmaya neden olan mekanizmaların karmaşıklığı nedeniyle çözüm yolları geliştirilmesinin son derece güç ol-

ması, dışlanmayı günümüzde AB'nin sosyal politika tartışmalarının merkezine taşımıştır (Sapançalı, 2005b: 52). Sosyal dışlanmanın en önemli nedenleri arasında yer alan işsizlik; küresel, kalıcı ve yaygın bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle günümüzde ve gelecekte de, gerek AB ülkeleri açısından gerekse diğer ülkeler açısından sosyal aktörlerce tartışılan bir kavram olmaya devam edecektir. Çünkü sosyal politika alanında karşılaşılan önemli sorunlar, dışlanma ile mücadele için yeni sosyal politikaların geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal dışlanma olgusunu inceleyen Littlewood ve Herkommer'a göre bazı yaklaşımlara göre toplum artık tamamen sınıfsız hale gelmiştir ve toplumdaki tek ayırım yoksullar, dışlanmışlar ve marjinaler şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca 20. yüzyılın sonlarında toplumda gerçekleşen ve sosyal dışlanmaya neden olan olgular şunlardır

(Littlewood, Glorieux, Herkommer, Jönsson, 1999):

1. İş piyasasında değişim
2. İş gücünün niteliğine göre arz ve talep değişikliği
3. Refah devletinde değişiklik
4. İşte, evde ve mahalledeki sosyal ilişkilerde değişiklik
5. Etnik, ulusal ve kültürel açıdan farklı olan grupların birbiriyle ilişkileri
6. Vatandaşlık haklarının yeniden tanımlanması
7. İşsizlik ve güvencesiz işler
8. Vasıflı eleman ihtiyacının artması
9. Teknolojik yenilikler
10. Göç

Sosyal dışlanma kavramı, ABD'de AB'deki kadar yaygın bir kullanıma sahip değildir. Bunun yerine ABD'deki zencilerin ve göçmenlerin, ülkede hakim olan kapitalist üretim, tüketim süreçlerinin ve sınıf ilişkilerinin dışında kalmalarını tanımlamak için sınıf-altı kavramının kullanıldığını görmekteyiz. Sınıf-altı kavramı, sosyal dışlanma ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Sınıf-altı daha yoğun biçimde büyük kentlerin merkezlerinde is-

tihdam olanaklarının azlığı nedeniyle işgücüne dahil olamama ve çalışma gerektiren fırsatlardan faydalanma konusunda isteksizlik sonucu ortaya çıkmaktadır (Şenses, 2003: 90-91). Genel olarak, bireylerin iktisadi düzenin dışında kalması neticesinde meydana gelen aksamalar ve sosyal açıdan kenara itilmek gibi öteki yoksul gruplardan farklı özellikleri olan ve davranış biçimlerine sahip bireyler sınıf-altını oluşturmaktadır. Kapitalist düzenle bütünleşmeyi başaramamış, yeni kent yoksulları bu kapsamdadır. Bu durumu sadece ekonomik değil, psikolojik ve sosyal patoloji olarak tanımlayanlar da vardır. Görüldüğü gibi, ABD gibi gelişmiş ülkelerde ekonomik dışlanma ile karşılaşanlar bunun neticesinde siyasi ve sosyal alandan da kopmaktadır. Bu grubun artık sınıfı bile olmayan sınıf-altını ortaya çıkardığı söylenebilir.

1.2. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMININ TANIMI

Oldukça karmaşık bir kavram olan sosyal dışlanma kavramı için genel kabul görmüş bir tanımın olmamasının sebebi, kavramın henüz çok yeni bir kavram olmasıdır. Sosyal dışlanma tanımlanmaya çalışılırken en çok vurgu, ekonomik boyut üzerine yapılmakla beraber; kavram politik, sosyal, kültürel boyutta da incelenmektedir.

Dışlanma kavramı çoğu zaman sınıf altı, yoksulluk, eşitsizlik, yabancılaşma, irtibatsızlık, yoksunluk, marjinalite, bütünleşememe gibi terimlerle birlikte kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, bu kavram ile eş anlamlı olarak kullanılacak terimlerin sayısı oldukça fazladır. Genel olarak sosyal dışlanma, insanın sosyal etkinliklerin dışında kalmasını ifade eder. Sosyal dışlanma kavramı, belirli kesimlerin toplumsal bütünü ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil olarak yararlanamamasından dolayı ortaya çıkan ve refah toplumu anlayışının eleştirisine dayanan çok boyutlu ve tartışmalı bir kavramdır (Sapançalı, 2005a: 22). Kavram sadece ekonomik değil ayrıca siyasal, kültürel, hukuki ve kişisel boyutları olan; hem nesnel hem de öznel olarak değerlendirilen bir süreçler bütünü ifade etmektedir (Sapançalı, 2005b: 53). Bu nedenlerle sosyal dışlanmayı tanımlamak oldukça zordur. Farklı kişi, kurum ve kuruluşlarca farklı anlamlar taşıyacak şekilde tanımlanabilmektedir. Sosyal dışlanmanın her bir tanımının kendine özgü problemleri ve farklı çözüm yolları vardır.

Hem durum hem süreç olan sosyal dışlanma kavramı, farklı ülkelerde ve toplumlarda farklı şekilde anlaşılabilir. Örneğin; gelişmiş bir ülkedeki işsiz karşılaştığı sorunlar ile gelişmekte olan ülkedeki işsiz yaşadığı sorunlar ve yoksunluk düzeyi farklı olabileceği gibi, kimin yoksul sayılacağı ve ne tür bir sosyal koruma altına alındıkları ülkeden ülkeye değişecektir (Çakır, 2002: 84). Bu nedenle, her ülkede geçerli olan genel kabul görmüş tek bir tanım yoktur. Ancak sosyal dışlanma tanımlarındaki ortak unsur, çeşitli yoksunluklar nedeniyle bireylerin gereksinimlerini karşılayamamalarıdır. Bu açıdan genel bir tanım olarak, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve gruplar tarafından ulaşılamamasıdır (Walker ve Walker, 1997: 8). Bu tanımda sosyal dışlanma, sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele alınmakta ve sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardan tamamen ya da kısmen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir. Benzer şekilde Sapancalı tarafından sosyal dışlanma belirli bireylerin veya grupların yapısal ve/veya kişisel gerekçelere bağlı olarak, mekansal anlamda olmasa da sosyal katılım anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin üretim, tasarruf gibi ekonomik eylemlerle siyasal ve sosyal yönlü olan normal eylemlere katılamamaları olarak tanımlanmaktadır (Sapancalı, 2005b : 53). Castillo tarafından öne sürülen bir diğer tanımda ise, sosyal dışlanmanın dinamik olmasına vurgu yapılmaktadır. Sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları olarak ve insanların haklarını ve yaşamlarını koruyacak ve onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen dinamik bir süreç olarak tanımlanmıştır (Castillo, 1994: 164).

Farrington teriminin kavramsal çerçevesi ile ilgili en geniş kapsamlı araştırmalardan birini gerçekleştirmiştir. Farrington'a göre; sosyal dışlanma terimini "süreçler", "faktörler" ve "çevresel etmenler" biçiminde 3 grupta incelemek mümkündür. Bu etmenlerin anlaşılması amacıyla aşağıdaki tablo incelenebilir.

Tablo 1: Sosyal dışlanma tanımlarının sınıflandırılması

Tanımlama Sınıfı	Tanımlama İsmi	Açıklama
Süreçler	Durum ve Süreçler	Dışlanma, kabul edilmeme, hariç tutulma, istisna edilme (dışlanmış olma) durumu veya süreçleridir.
	Çok Yönlülük	Sosyal dışlanmaya neden olan, dinamik bir biçimde işleyen farklı kaynaklar ve farklı süreçler bulunmaktadır.
	Birleşme	Dışlanma süreçleri ve sonuçları, tehlikeli durumlar birbiriyle birleşmekte ve eklenmektedir.
İnsanlar	Sosyal İlişkiler	İnsanlarla toplum arasındaki sosyal bağın kopması, topluma katılımın engellenmesi.
	Dışlanmışlar	Dışlanma, bir bütün olarak bireylere, toplumlara, gruplara göre ifade edilebilir, bununla birlikte herkesi etkiler.
Çevre	Ekonomi ve İşgücü Piyasası	Dışlanma öncelikli olarak işgücü piyasasından, ekonomik yeniden yapılanmadan ve risk alma yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.
	Sosyal Sistemler	Dışlanma sosyal sistemin (ekonomik, sosyal, kurumsal, bölgesel ve simgesel) çökmesi ile meydana gelir.
	Kaynaklar ve Beklentiler	Sosyal dışlanma ya kaynakların eksikliğinde ya da beklentilerin yetersizliğinde görülür.

(Atkinson ve Davoudi, 2000: 427, 428)

Farrington'un "süreçler", "fertler" ve "çevresel etmenler" den oluşan ve sosyal dışlanma teriminin anlaşılmasına yardımcı olan tanımlama sınıflarını inceleyecek olursak;

İlk grupta yer alan tanımlar dışlanmayı birbirleriyle bağlantılı ve çok yönlü durum ve süreçler olarak tanımlamışlardır. Sosyal dışlanma statik değil, dinamik bir kavramdır ve bir süreci ifade etmektedir. Dışlanma toplum tarafından kabul edilmeme, dışlanma durum ve süreçlerini ifade etmektedir. Giddens'a göre; sosyal dışlanma eşitsizliklerin sonuçları hakkında bir kavram olmayıp, insan gruplarının toplumdan kopmaları üzerinde etkisi olan mekanizmalar yani süreçler hakkında bir kavramdır (Giddens, 1998). Ancak

bu süreçler kadar bu süreçlerin sonuçları da sosyal dışlanma üzerinde önemli rol oynamaktadır ve bu da bir durumu ifade etmektedir. İnsanı toplumsal hayata bağlayan ve onun bir toplum üyesi olmasını sağlayan ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasıdır. Bir bütün olan bu ihtiyaçlardan kültürel, sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki ihtiyaçların herhangi birinin karşılanması bu alanlarda topluma katılmayı zorlaştırmakta hatta önlemektedir. Herhangi bir alandaki yoksunluk, o alandan başlayarak insanın toplumdan dışlanması sürecini başlatacaktır. Çünkü çoğu zaman iç içe geçmiş bulunan bu farklı alanlar, birbirini etkileyip ve etkisini artırıp dışlanmayı anlık bir durumdan çok bir süreç haline getirmektedir. Örneğin siyasi dışlanma, dağıtım süreçlerine ilişkin siyasi kararların dışında kalmayı beraberinde getirmesinden dolayı ekonomik dışlanmayla sonuçlanabilmektedir. Benzer şekilde ekonomik dışlanma toplumsal hayata ekonomik imkansızlıklardan dolayı katılmayı engelleyeceğinden siyasi ve kültürel dışlanmaya neden olabilmektedir (Atılğan ve Çakar, 2007: 68). Görüldüğü gibi farklı dışlanma boyutlarının birbiri ile etkileşimi nedeniyle dışlanma süreçlerinde birbirini destekleyen bir döngünün ortaya çıktığı söylenebilir. Sosyal dışlanma toplumda bireylere açık olan toplumsal ve siyasal fırsatlar bakımından eşitsizliklerin ortaya çıkması ve bu eşitsizlikleri kendi kendini sürdüreceği biçimde yaygınlaşmasını da beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılamamaktan kaynaklanan dezavantajlılık durumunun bir yansıması olan sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler kendilerini toplumun bir parçası olarak görmezler.

Süreçlere vurgu yapan Byrne'a göre sosyal dışlanmayı tanımlarken sosyal dışlanmışlık durumunu tanımlamak yerine, sosyal dışlanmanın kendi süreçlerini tanımlamak gerekir (Byrne, 1999: 77). Benzer şekilde, Percy Smith sosyal dışlanma tanımlanırken problemleri ortaya çıkaran süreçler yerine genellikle problemlerin sonuçlarına odaklanılmasını eleştirmektedir.

İkinci grup tanımlar ise, kavramı insanlar ve ilişkiler boyutuyla değerlendirmiş ve bireyler, gruplar ve bir bütün olarak toplum olmak üzere 3 düzeyde incelemiştir. Sosyal ilişkiler bağlamında insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerindeki bozulmalar, sosyal bağların kopması ve bunun neticesinde toplumla bütünleşmenin zorlaşmasına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca

dışlanmış terimi, belli insan gruplarını ifade etmek için kullanılır ve sonunda toplumu bir bütün olarak etkileyen sosyal bir sorun haline gelmektedir. Burada, sosyal dışlanma hem insanların topluma katılımının engellenmesi şeklinde bir süreç olmakta hem de bireylerin kendilerini topluma katılmada yetersiz görmeleri süreci olarak da görülmektedir (Bhalla ve Lapeyre, 1997).

Dışlanmanın sosyal ilişkilere göre tanımlanmaya çalışılması, kavramın toplumsal dayanışma ile arasındaki ilişkiyi de gösterir. Çünkü dışlanma, genellikle dayanışma bulunmadığı veya azaldığı zaman ya da toplumsal yapı bozulduğu zaman daha belirgin olmaktadır. Toplumsal dayanışma, dayanışma ağlarına katılım, güven, destek ve karşılıklı yardım sağladığından dışlanma karşısında en önemli savunma mekanizmalarından biridir.

Üçüncü grup tanımlarda ise, kavram sistemler ve çevre boyutu ile ele alınmıştır. Dışlanma bireyin ekonomik ve sosyal çevrenin dışında kalması ile ortaya çıkar. Ayrıca kaynakların yetersizliği ve beklentilerin düşüklüğü de dışlanmayı arttırmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanması için gerekli olan sistemlerin yetersizliği ya da bazı sistemlerin insanların dışlanmasına neden olması nedeniyle sosyal dışlanma gerçekleşmektedir. Bu sistemleri demokrasi ve toplumsal kurallar, istihdam, sosyal devlet, aile ve toplum sistemi olarak sayabiliriz (Alden ve Thomas, 1998: 8-9). Atkinson'a göre, toplumda mevcut olan sistemler ve alt sistemler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2: İnsanların Dışlandığı Sistemler

Sistem	Alt Sistemler
Sosyal	Aile, işgücü piyasası, çevre, toplum, cemiyet
Ekonomik	Kaynaklar (ücret, sosyal güvenlik, birikim, mallar), mal ve hizmet piyasaları
Kurumsal	Yasal sistem, eğitim, sağlık, siyasi haklar, adalet, bürokrasi
Bölgesel	Demografik (Göç), erişilebilirlik (ulaşım ve iletişim), toplum (mahrum bırakılmış bölgeler)
Sembolik	Kimlik, sosyal görünürlük, kendine olan saygı, temel yetenekler, ilgi ve motivasyonlar, umutlar

(Atkinson ve Davoudi, 2000: 427-428)

Görüldüğü gibi, bu sistemlerden ya da alt sistemlerden bir veya birkaçında ortaya çıkan bozulmalar sosyal dışlanmaya neden olabilecektir. Çünkü birinde ortaya çıkan bozulma zincirleme olarak diğer sistemleri de etkilemektedir (Atkinson ve Davoudi, 2000).

Sosyal dışlanma kavramını birçok sosyal bilimci tanımlamaya çalıştığından kavramın çok sayıda ve çok farklı tanımları mevcuttur. Sosyal dışlanma tanımları dar tanımlar ve geniş tanımlar olmak üzere 2 türdür. Hem geniş hem de dar tanımlar kabul edilmekte ve benzer politikalar uygulanmaktadır. Sadece vurgu yaptıkları konular farklılık göstermektedir. Kavramı dar tanımlayanların vurgu yaptığı alanlar şunlardır (Muddiman, 2000: 5):

- Yoksulluğun ve dezavantajlılığın çok boyutlu doğası
- Çok boyutlu dezavantajlılık durumunun süreklilik göstermesi
- Belli sosyal gruplar ve belli coğrafi bölgede yaşayanlar üzerinde yoksulluğun ağır sonuçları
- Bu kişi ve grupların toplumun geri kalanı ile bütünleşmesinin sağlanması

Kavramı geniş tanımlayanların vurgu yaptığı alanlar ise şunlardır (Muddiman, 2000: 5):

- Toplumun geniş kesimlerinin en azından hayatlarının belli dönemlerinde sosyal dışlanmaya maruz kalmaları
- Vatandaşlık düşüncesine sosyal bir boyutta eklenerek fırsat eşitliği ve yoksulluktan korunmanın sağlanması
- Sosyal farklılıklara saygı gösteren uyumlu toplumların oluşması

Sosyal dışlanmaya dar bakış açısından bakanlar; belli problemlere, sosyal gruplara ve topluluklara odaklanan ve belli amaçları hedefleyen politikalar uygulamaktadırlar. Buna karşın geniş bakış açısına sahip olanların, sosyal sermayenin gelişmesinin sağlanması ve toplumdaki bireylere eşit fırsatların tanınması gibi daha büyük hedefleri vardır.

Haan tarafından da sosyal dışlanma, topluma katılmanın veya toplumun bir parçası olarak kabul edilmişliği yansıtan sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın karşıtı olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, sosyal dışlanma toplumdaki bütün bireylerin ve grupların toplum olarak kabul ettiğimiz olguya erişimlerinin sağlanamaması ya da tam potansiyellerini gerçekleştirememeleri neticesinde ortaya çıkar. Haan'a göre uygulamada birçok politika yapıcı ve sosyal bilimci dışlanmayı işgücü piyasasından dışlanma, ciddi yoksulluk ve maddi yoksulluk şeklinde tanımlamakta, azınlıkta kalan bir grup ise dışlanmayı temel sosyal hakları yerine getirememesi olarak tanımlamaktadır (Haan, 1998a).

Haan'a göre, sosyal dışlanma tartışmalarında önemli olan anahtar konular şunlardır (De Haan, 1998a):

- Sosyal dışlanma, toplumun bir parçası olma anlamına gelen sosyal bütünleşme kavramının tersidir.
- Sosyal dışlanma, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanları içine alan çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksulluğu, yoksunluğu, mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmektedir.
- Sosyal dışlanma dinamik süreçler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, analizlerde dışlanmaya neden olan çok çeşitli kurumlar, mekanizmalar ve aktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

Mitchell'e göre, kavramın bir geniş ve bir de dar tanımı mevcuttur. Literatürdeki geniş tanıma göre, sosyal dışlanma toplumdaki belli grupların farklı derecelerde, çeşitli ekonomik, sosyal, politik ve kültürel kaynaklardan ve faaliyetlerden yoksun kalması olarak ifade edilirken; dar tanıma göre, iş yaşamı ve gelir dağılımında gerçekleşen ekonomik eşitsizlikler nedeniyle dışlanma gerçekleşmektedir (Mitchell, 2000).

Saraceno, sosyal dışlanmayı iki boyutlu bir olgu olarak görmektedir. Bu bo-

yutlardan birincisi, çalışma hakkının elden alınması, diğeri ise; eğitim, sağlık, ekonomik, hukuki, sivil ve politik haklardan oluşan vatandaşlık haklarından herkesin eşit olarak yararlanamamasıdır (Saraceno, 2002: 14). Bu tanıma göre, yoksulluk ve maddi yoksunluklar bir tarafta yer alırken; sosyal kopuş, marjinalleşme ve ait olamama diğeri tarafta yer almaktadır.

Paugam'a göre, sosyal dışlanmanın tanımı zamana ve duruma göre değişebilmektedir. Tam olarak tanımlanamayan grupları, tanımlanmış gruplara dahil etmek konusundaki sosyal tartışmalara yol açmayacak şekilde sosyal dışlanmanın doğru ve nesnel tanımının yapılabileceğini düşünmek pek mantıklı değildir. Bunun yanı sıra, kişileri kesin olarak tanımlanmış olan kategorilere dahil etmek, dışlanmanın sosyolojik ve kişisel alandan tamamen ayrılarak çalışılabilecek yeni bir birim olması anlamına gelmektedir (Paugam, 1996).

Tsakoglou, akademik çevrelerin sosyal dışlanmayı vatandaşların ya da grupların sosyal, siyasal ve sivil haklardan yararlanamamalarını veya toplumdaki ekonomik, siyasi ve sosyal düzenle ilgili kararlara katılmamalarını ele aldıklarını belirtmiştir. Siyasetçiler kavramı daha dar anlamda ele alarak, işgücünden dışlanma, akut-yoksulluk ve maddi yoksunluk ve sosyal hakların uygulanmasında yetersizlik gibi konularla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Tsakoglou, 2002: 211-212).

Percy ve Smith'e göre, sosyal dışlanmanın 3 temel ögesi vardır. Bunlardan ilki dezavantajlılık ögesi olup; bireyleri, aileleri veya grupları etkileyen sosyal, ekonomik ve politik faaliyetlerde dezavantajlı olmayı ifade eder. İkinci ögenin vurgusu ise süreçler üzerindedir. Bu ögeye göre, sosyal ekonomik ve kurumsal süreçler neticesinde dezavantajın ortaya çıkması söz konusudur. Son öge ise; bireyler, gruplar ve toplumlar açısından sonuçlar gibi ilişkiyel boyut ile ilgilidir. Bu nedenle bu 3 temel ögenin tümünü ya da bazılarını içeren birçok tanım yapılması mümkündür. (Percy-Smith, 2000). Burada Percy ve Smith'in sosyal dışlanmanın unsurlarını tespit ettiğini söyleyebiliriz.

Burchardt, LeGrand ve Piachaud ise dışlanmanın daha dar bir tanımını yap-

mıştır. Bu tanıma göre, ikamet ettiği toplumdaki vatandaşların katıldığı normal aktivitelere katılmayan bireylerin dışlanmış olduğunu belirtmektedirler (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 1999: 230). Bu tanımda, normal aktiviteler denmesinin nedeni toplumdaki normal aktivitelerin niteliğinin değişmekte olmasıdır. Ayrıca kimlerin toplumdaki dışlanmış olacağı, farklı toplumlarda farklı yorumlanmaktadır. Hatta farklı toplumlarda, bireylerin normal aktivitelerde yer almalarını sağlayan yeteneklerini etkileyen faktörler de toplumdaki değişik ilişki yapıları nedeniyle farklı olabilmektedir. Bu faktörler şu şekilde sayılabilir (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 1999: 231, 232):

1. Bireyin kendi özellikleri
2. Bireyin hayatında meydana gelen önemli olaylar
3. Yaşanılan yerin özellikleri
4. Sosyal, sivil ve politik kurumlar

Duffy'e göre, sosyal dışlanma ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşamda yer alamama, yabancılaşma ve toplumun genelinden uzakta kalma olarak tanımlanmaktadır (Duffy, 1995: 21).

Walker ve Walker sosyal dışlanmayı, kişinin toplumla sosyal bütünleşmesini belirleyen sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlardan tamamen ve kısmen dışlayan dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır (Walker ve Walker, 1997: 7). Bu tanım sosyal dışlanmanın en genel tanımı olarak, sosyal politika literatüründe yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bynner'a göre, sosyal dışlanma, kişi ve grupların ekonomik yoksunluklara ve sosyal, kültürel dezavantajın çeşitli şekillerine yol açan; sosyal, kültürel, ekonomik, özel ve politik boyutları olan marjinalleşme sürecidir (Bynner, 1998).

Kleinman'a göre, sosyal dışlanma her tür sosyal problemi kapsayan bir klişe haline gelmiştir (Kleinman, 1998: 7). Bu, kavramın çok geniş bir alanı kapsamasını eleştirir nitelikteki bir tanımdır.

Dean'e göre, sosyal dışlanma günümüz politik söz dağarcığında yer alan geniş kapsamlı sosyal bağlardaki bozulmalar ve genel dezavantajlılık durumu gibi geniş sosyal durum ve süreçleri ifade eder (Dean, 1991).

Oppenheim, sosyal dışlanmayı ekonomik, kültürel, politik ve sosyal hayattan, sosyal destek ağlarından dışlanma ve yabancılaşma olarak ifade etmektedir (Oppenheim, 1998).

Atkinson ve Davoudi'ye göre sosyal dışlanma eğitim, barınma, sağlık ve ekonomik kaynakların bulunduğu alanlardaki dezavantajları genelleyen bir çeşit durum ve süreçler bütünüdür (Atkinson ve Davoudi, 2000).

Larsson ve Hallröd'e göre, sosyal dışlanma çok çeşitli refah problemlerinin bir arada ve aynı anda görülmesi olarak tanımlanmaktadır (Larsson ve Hallröd, 2008: 15).

Amartya Sen, sosyal dışlanmayı istihdam, sosyal sigorta, eğitim, sağlık, beslenme, barınma, finans piyasaları, yetenek, politika, kültür gibi alanlardaki yeterliliklerin yoksunluğu olarak kapsamlı bir biçimde tanımlamaktadır (Sen, 1999: 79). Sen'in dışlanma açısından yaptığı diğer bir tespit ise aktif ve pasif dışlanmadır. Aktif dışlanma, esasen kurumsal süreçler tarafından bilerek ve istenerek gerçekleştirilmekte iken; pasif dışlanma, daha çok sosyal problemlerle ilgili önlem almama gibi hareketsiz kalma durumlarında ortaya çıkabilmektedir.

Erdoğan'ya göre uzun süreli işsizliğin ve esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, sosyal korumanın ve sosyal hizmetlerin daraltılması ve azaltılması, mutlak ve görel anlamda yoksulluğun artması ve demokratik katılımın zayıflaması ile bağlantılı çok yönlü dinamik bir süreç olarak beliren sosyal dışlanma, küresel bir olgu olmakla birlikte, sosyal politika alanına "Avrupalı" bir kavram olarak girmiştir (Erdoğan, 2004).

Bazı kurum ve kuruluşların sosyal dışlanma tanımları ise şu şekildedir.

AB Komisyonuna göre, sosyal uyumun ortadan kalkması neticesinde sosyal ilişkilerde ortaya çıkan bölünme ve toplumla bütünleşememe sosyal dışlanmanın en önemli özelliğidir. Belli gruplara dahil olan bireyler açısından sosyal dışlanma ekonomik yoksunluğa ve sosyal ve kültürel dezavantajların çeşitli şekillerine neden olan bir marjinalleşme sürecidir.

AB Katılım Raporuna göre; sosyal dışlanma ve yoksulluk terimleri, fertlerin topluma sivil, sosyal ve ekonomik açılarından katılımlarının engellenmesi ve/veya gelir ve diğer sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşmakta zorlanmaları, yaşam kalitesinin ve hayat standardının yeterli olmamasıyla ilişkilendirilmiştir (European Commission Social Protection Committee, 2001: 11). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları arasında herhangi bir ayrıma gidilmediği görülmektedir.

Avrupa Konseyinin tanımına göre, sosyal dışlanma kişilerin yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda iktisadi hayatta karşılaşılan dışlanma, temel eğitim/becerilerden mahrum olma ya da siyasi veya kültürel ayrımcılık dolayısıyla da ortaya çıkabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2007: 83).

Sosyal Dışlanma Çözümleme Merkezi'ne [CASE] göre; sosyal dışlanma sorunu üç nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, ikamet edilen coğrafi bölge; ikincisi, kişinin kendisi dışında oluşan nedenlerle normal aktivitelere gereği gibi katılamaması; sonuncusu ise, kişinin bu faaliyetlere katılma konusundaki isteklilik seviyesidir (Burchardt, Le Grand, Piachau, 2002b: 30).

İngiliz Hükümeti'ne bağlı Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi [ESRC] sosyal dışlanma terimini, bireylerin ve halkların iki ayrı uçta toplanması, ayrıştırılması ve eşitsizleştirilmesi ve böylece acil hizmetlere ulaşabilmeden, en temel ihtiyaçları giderebilmeden ya da sosyal ilişkilere ve sivil aktivitelere katılabilmeyen mahrum bırakılma süreçleri olarak değerlendirmektedir

(Economic and Social Research Council, 2003: 23). İngilteredeki bir diğer kurum Sosyal Dışlanma Ünitesi'ne [SEU] göre, sosyal dışlanma, insan topluluklarının işsizlik, düşük beceri özellikleri, düşük gelirler, elverişsiz koşullarda barınma, yüksek suç oranları, sağlıkta meydana gelen bozulmalar ve aile yapılarının çözülmesi gibi birbirlerine bağlı sosyal problemler nedeniyle ortaya çıkan durumu ifade eder (Social Exclusion Unit, 2001: 10).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na [UNDP] göre, sosyal dışlanma, temel sivil ve sosyal haklardan yoksunluğu ve bu hakları sağlayan siyasi ve yasal sistemlerin yetersizliğini içermekte ve sivil toplum kuruluşlarına ulaşım olanaklarının kısıtlı olması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Burchardt, 2000: 386).

Uluslararası Çalışma Örgütüne, (ILO) göre, sosyal dışlanma, ekonomik, politik ve toplumsal nedenlerden kaynaklanan birbirini izleyen kopmaları içeren ilişkili süreçlerin birikmesi neticesinde bireyleri, grupları, toplumları ve mekanları güç merkezlerine, kaynaklara ve geçerli olan değerlerin dışında tutmasına denir (Estivill, 2003: 19). ILO, sosyal dışlanmayı bireysel nitelik ve toplumsal nitelik olarak 2 boyutuyla tanımlamıştır (IILS, 2000). Bireysel boyutu açısından, sosyal dışlanma insanın doğası ile ilgilenmekte olup dışlanmışların engellenmiş bir durumda oldukları varsayımına dayanmaktadır. Toplumla ilişkileri bozulmuş olan kişiler, ayrıca yasal haklara sahip olma ve bunları kullanabilme açısından dezavantajlı durumdadırlar. Görüldüğü gibi sosyal dışlanma çok boyutludur ve maddi olarak tanımlanan ve gelir eksikliğine dayanan yoksulluk kavramından farklı ve daha geniştir. Toplumsal bakımdan ise, kurumsal yapıyla ilişkilidir ve kurum, kural ve süreçler cesaret kırıcı ise ya da mallara hizmetlere ve kaynaklara ulaşmayı sağlayan kurallar adil değilse; bu kurallardan olumsuz olarak etkilenenler, kendilerinin yoksulluk içinde bırakıldıkları düşüncesine kapılırlar.

Uluslararası Kalkınma Birimi (DFID), diğer uluslararası kuruluşlardan oldukça farklı bir şekilde konuya yaklaşmaktadır. Hukuk, eğitim, sağlık sistemi ve evlerin özellikleri gibi sosyal kurumların yanında kamusal kurumların

da ayrımcılığın ve sosyal dışlanmanın çıkmasında payı olduğu vurgulanmaktadır (Beall ve Piron, 2005: 8-10).

1.2.1. Sosyal Dışlanmanın 3'lü Paradigması

Silver'a göre, sosyal dışlanma kavramı çok boyutlu, çağrışım yapan, belirsiz ve elastiki olması nedeniyle, çok değişik şekillerde tanımlanabilmesi ve hatta değişik politik amaçlara hizmet edebilmesi de mümkündür (Silver, 1994: 536). Sosyal dışlanmanın anlamı ulusal ve ideolojik alanda değiştiği gibi, yeni yoksulluk, sınıf-altı gibi terimlerle karıştırılmakta ya da marjinallik, yabancılaşma, çok boyutlu yoksunluklar, toplumdan kopmalar, mülk yoksunluğu şeklinde de ifade edilmektedir. Bu süreçlerin gerçekleştiği ve insanların yaşadığı dünyayı ve bireyleri etkileyen sosyal dışlanmanın tanımlanmasında süreçler önemli rol oynar. Silver'a göre, bireyler sosyal güvenceye sahip sürekli işler, kazanç, mal varlığı, krediler, arsa, ev, varlığını sürdürmeye yetecek minimum tüketim seviyeleri, eğitim, yetenekler, kültürel sermaye, refah devleti, vatandaşlık ve yasal eşitlik, demokratik katılım, kamusal mal ve hizmetler, aile ve sosyalleşme, özgüven, saygı başarı ve anlayıştan dışlanmış olabilmektedirler (Silver, 1994).

Sosyal dışlanmayı tanımlamak zor olduğu gibi kavram değişik siyasi, ideolojik, teorik, toplumsal bakış açılarıncı farklı yorumlanmaktadır. Bu nedenle sosyal dışlanma konusunda çeşitli politik, sosyolojik ve ideolojik ayrımlara dayanan üç paradigma ortaya çıkmıştır. Hillary Silver tarafından, farklı toplum modellerinde sosyal dışlanma kavramını açıklamak için geliştirilen bu paradigmlar "dayanışma", "uzmanlaşma" ve "tekelci" paradigmlar olarak tespit edilmiştir (Silver, 1994). Bu paradigmlar sırasıyla, cumhuriyetçi, liberal ve sosyal demokrat tezlerden etkilenmiştir. Bu tezler, sosyal bütünleşme ile ilgilidir. Her bir paradigma ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sosyal dezavantajların çeşitli şekillerine bir açıklama getirmekte olduğundan; uzun süreli işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve vatandaşlık hakları konularındaki teorileri içermektedir. Bu paradigmlar arasındaki önemli ayrımlardan biri sosyal bütünleşmeye bakış açılarıdır. Dayanışma paradigmasında vurgu, daya-

nışma ve kültürel bağlarla sağlanan sosyal uyum üzerindeki; uzmanlaşma paradigmasında uzmanlaşmış ve ayırık olan alanlarının birbiriyle etkileşimi ile ilgilenmekte ve son olarak tekeli paradigması sosyal kapalı kavramını merkeze yerleştirmektedir. Sosyal dışlanma problemlerinin anlaşılmasında bu unsurlar önem taşımaktadır.

1.2.1.1. Dayanışma Paradigması

Dayanışma paradigmasına göre, dışlanma toplumla birey arasındaki sosyal bağın kopması ve ilişkilerin aksaması olarak belirmektedir. Bu paradigmada, toplum çeşitli değerlerin ve hakların paylaşıldığı bir sosyal düzen olarak görülmektedir. Bu düzenin düzgün işlemesi bireylerin toplumla bütünleşmesi için gereken imkanları sağlarken; düzgün işlememesi dışlanmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla, dışlanma olgusu hem bu dayanışma bağını tehdit etmekte; hem de bu bağın güçlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kültürel sınırlar; yoksul, işsiz, etnik azınlık gibi olağandışı dışarıdakiler olarak tanımlanan ikili sınıfların oluşmasına neden olur (Sapancalı, 2005a).

Toplumsal bağların kopmasına odaklanan bu yaklaşım çoğunlukla Fransa'da kabul görmüştür. Cumhuriyetçi düşünceye dayanan bu yaklaşım, daha sonraları birçok ulusalcı rejim tarafından da benimsenmiş; bugünkü dışlanma fikrinin ortaya çıkmasında bireylerin ve grupların açıkça böyle bir dışlanmaya maruz kalmaları nedeniyle önemli rol oynamıştır. Bu yaklaşım ulusal dayanışmacı düşüncenin bir yansımasıdır.

Dayanışmacı paradigmanın düşünürleri olan Roussau ve Durkheim'in sosyolojisinde, sosyal düzen birey, toplum ve sınıf çıkarlarından ziyade dıșsal, ahlaki ve normatif ilkelere dayanmaktadır. Ulusal anlaşma, kolektif vicdan veya istek ferdi topluma ve toplumdaki arabuluculuk mekanizmalarına bağlanmaktadır (Silver, 1994: 541). Sosyal dışlanmanın tersi olan durum, sosyal bütünleşme ve bunun toplumca kabul edilmesi sürecidir.

1.2.1.2. Uzmanlaşma Paradigması

Uzmanlaşma paradigmasının temelinde yatan düşünce liberalizmdir. Birbirinden birçok açıdan farklı olan bireyler; hem doğuştan gelen yetenekleri, hem de sonradan kazandıkları yetenekler bakımından farklıdırlar. Bu nedenle, ilgi ve yetenekleri oldukça farklı olan bireyler; farklı alanlarda uzmanlaşmak suretiyle, ekonomik ve sosyal hayatta karşılıklı olarak birbirlerini yardımlaşma ya da rekabet şeklinde etkileyerek toplum yapısını oluştururlar (Sunal, 2007).

Sosyal düzen, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda güdüleriyle hareket etmek suretiyle diğer bireylerle gönüllü olarak karşılıklı alışveriş içinde buldukları bir ağıdır. Bu noktada dışlanma sosyal alanlardaki hareket serbestisinin engellenmesi ile ortaya çıkar (Silver, 1994: 542). Ayrıca, bireylerin kendi tercih ve hataları neticesinde de ortaya çıkabilmektedir. Görüldüğü gibi, bu paradigma dışlanma açısından toplum yapısına ve bireylerin davranışlarına vurgu yapmaktadır (Silver, 1995: 67). Bireyler çeşitli sosyal imkanlarla, işgücü piyasasında hareket serbestisine sahiptirler. Haklara sahip olmama ya da serbest piyasa koşullarında başarısız olma dışlanmanın temel nedenidir (Silver, 1994).

Bireyler herhangi bir alanda dışlanma ile karşılaşabilirler. Ancak, bu bütün alanlardan dışlanacakları anlamına gelmez. Sosyal alanlarda sınırlar arasında hareket hakkına sahip bireyler; uzmanlaşarak hem özgürlüklerini korurlar; hem de hızlı ve üretken olabilirler. Farklı değer yargıları ve psikolojik güdülerle hareket eden bireylerin, tercih özgürlüğüne sahip olmaları; sosyal bütünleşmeyi sağlayan bağlılık ve grup üyeliğinin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle; bazı sosyal alanlara dahil olmak, bazı bireysel özgürlüklerden vazgeçmek anlamına gelir ve dışlanma, ayrımcılığın bir türüdür (Silver, 1994: 543).

Dışlanmanın ortaya çıkmasının önlenmesi, en önemli görevi piyasa ve grup rekabeti ile bireysel hak ve özgürlükleri korumak olan liberal devlet ile sağlanacaktır (Silver, 1994: 543). Burada sosyal nitelikleri daha sınırlı olan bir

devletten bahsedilmektedir. Uzmanlaşma paradigması bakımından dışlanma, dayanışma paradigmasına göre daha zayıf bir anlam taşımaktadır (Sapançalı, 2005a: 50).

1.2.1.3. Tekelci Paradigma

Weber ve kısmen Marx ve Marshall'ın düşüncelerinden faydalanan ve sol görüşlü Kuzey Avrupa ülkelerinde etkili olan bu paradigmaya göre, sosyal dışlanma tekelci grupların oluşumu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Liberal gelenekten farklı olarak, tekelci paradigma sosyal düzendeki hiyerarşik güç ilişkilerinin varlığına vurgu yapar. Sınıf, statü farklılıkları ve tekelci grubun çıkarlarına hizmet eden güç, dışlanmaya sebep olan en önemli etkenlerdir (Silver, 1995: 68-69). Güçlü gruplar, dışarıdakilerin bu gruplara dahil olmalarını sınırlamaya çalışırlar ve bu durum grup içerisinde dayanışmanın güçlenmesine de yardımcı olmaktadır. Böylece, toplumdaki eşitsizlik somutlaşmaktadır. Örneğin, dışlanmayı ve işsizliği, eşitsizliğe neden olan ekonomik sömürüyü genele yayan güçlü bir grubun tekelleşmesinin belirtisi olarak görmektedir (Sapançalı, 2005a: 54). Tekelci paradigma, sosyal demokrasi anlayışının bir yansıması olduğu için; vatandaşlık gibi araçlarla sosyal dışlanmanın azalacağını ileri sürmektedir. Eşitsizlik ve ekonomik sömürü neticesinde ortaya çıkan dışlanma, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini sağlayan ve destekleyen bir mekanizmadır (Sapançalı, 2005a: 53).

Dışlanma kavramına farklı ideolojik ve kültürel değerler açısından bakan bu paradigmanın temel özelliklerini içeren tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyal dışlanmanın 3 paradigması

Paradigma Adı	Dayanışma	Uzmanlaşma	Tekelleşme
Bütünleşme Kavramı	Grup dayanışması / kültürel sınırlar	Uzmanlaşma / ayrı sınıflar / birbirine muhtaç olma	Tekelleşme / sosyal kapanma
Bütünleşme Kaynağı	Ahlaki bütünleşme	Mücadele	Vatandaşlık hakları
İdeoloji	Cumhuriyetçilik	Liberalizm	Sosyal demokrasi
Söylem	Dışlanma	Ayrımcılık, sınıf-altı	Yeni [kentsel] yoksulluk, eşitsizlik, sınıf-altı
Düşünürler	Rousseau, Durkheim	Locke, Madison ve faydacı entelektüeller	Weber, Marx, Marshall
Uygulayıcılar / Örnek Gösterilenler	De Foucauld, Xiberras, Schnapper, Costa-Lascoux, Douglas, Mead	Stoleru, Lenoir Shklar, Allpot, Chicago Okulu'nun Çoğulcu entelektüelleri, Murray	Dahrendorf, Room, Townsend, Balibar, Silverman, Gobelot, Bourdieu
Yeni Politik – Ekonomi Model	Esnek üretim	Hünerler, çalışma güdülerini, ağlar, sosyal sermaye	Emek piyasasının bölünmesi

(Silver, 1995: 62)

Silver'a göre, bu üç paradigma değişik toplumlardaki sosyal ve kültürel yapılarına uygun olarak çeşitli neticelere ulaşılmasını sağlayan öğelerdir (Silver, 1995: 57-61).

1.2.2. Levitas'ın 3 Yaklaşımı

Sosyal dışlanmanın çeşitli anlamlarını açıklığa kavuşturmak için, Levitas 3 farklı yaklaşım içeren bir model geliştirmiştir. Levitas'a göre, sosyal dışlanma üç anlamdan oluşan bir bütündür. Bu model zıtlıkları açıklamak için kullanılabilir ve her ne kadar yaklaşımlar arasında zıtlıklar mevcut olsa da çoğu zaman bir arada bulunabilmektedirler (Levitas, 1998). Çok farklı değer yargıları nedeniyle, sosyal dışlanma çok farklı anlamlara gelebilmektedir.

1.2.2.1. Bölüşüm Yaklaşımı

Bu yaklaşım, eleştirel sosyal politikadan türemekte olup; dışlanmayı yoksul-

luğun bir sonucu olarak görür. Bireylerin ve grupların topluma katılımlarındaki yetersizlikleri nedeniyle yaşadıkları yoksul olma durum ve süreçleri, aynı zamanda onların sosyal dışlanmışlıklarını içermektedir (Levitas, 2000). Bu yaklaşımda, Peter Townsend'in yoksulluk çalışmaları öne çıkmakta ve yoksulluğun sadece geçinebilmekle açıklanamayacağı, bunun yanında kişilerin geleneksel toplum yapısına katılabilmelerinin de önemli olduğuna dikkat çekilmektedir (Townsend, 1979). Bu durumda dışlanma ve ayrımcılık sorunları, yoksulluğun çözülebilmesinde yardımcı olabilecektir. Ayrıca, dışlanma yoksulluğun bir neticesi olduğundan; yoksulluğu azaltmak için uygulanacak politikalar aynı zamanda dışlanmayı da azaltacaktır. Bu yaklaşımda, sosyal dışlanmanın temel nedeni düşük gelir seviyesidir.

1.2.2.2. Sosyal Bütünleşme Yaklaşımı

Günümüz politikalarının çoğu sosyal dışlanmanın farklı modellerine yönelmekle birlikte; bunların birçoğundaki temel unsurun işgücü piyasası olduğu görülmektedir. Sosyal dışlanmanın, işsizliğin ve dolayısıyla emek piyasasına katılamamanın bir sonucu olmasını içermektedir. Bu da, sosyal dışlanmanın azaltılması için başvurulmuş kamu politikalarının odağında yer almaktadır. Dolayısıyla dışlanma ile mücadeledeki en temel yöntem, çalışma yaşındaki bireylere formel işler sağlamak suretiyle; bireyleri topluma entegre etmektir. Herhangi formel bir işe sahip olmayan ve uzun süre işsiz olma riskine sahip gençler açısından bu entegrasyon oldukça önemlidir. Böylece, dışlanmaya neden olan işsizliğin ve esnek istihdam şekillerinin önüne geçilebilecektir (Levitas, 2000).

1.2.2.3. Sınıf-altı Yaklaşımı

Hem ahlaki hem de kültürel özelliklerini içeren ve suçluluk, işsizlik, çalışma etiğinden yoksunluk, tek ebeveynlilik ve refah sistemine bağımlılık gibi problemlerden ortaya çıkmaktadır (Levitas, 2000). Sınıf altı kavramı ile tehlikeli bir sınıfın varlığından söz edilmekte ve kavram belirli bir sosyal durumu ve yaşam biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle, dinamik bir kavram olan dışlanmadan oldukça farklıdır.

1.2.3. Sosyal Dışlanmaya Eleştirel Yaklaşımlar

Sosyal dışlanma kavramına eleştirel yaklaşan birtakım bakış açıları mevcuttur. Bunlardan birkaçına bakacak olursak; Silver'a göre, sosyal dışlanma kavramının kullanılmasının en önemli riski indirgemeci olabilmesidir (Silver, 1994: 536). Konuya toplumdaki kişilerin dışarıdakiler ve içeridekiler olmak üzere 2 gruba ayrılması şeklinde oldukça basit yaklaşılması, dışlanmışların daha da marjinalleşmesine neden olabilecektir. Bu nedenle, böyle bir kullanım içeridekiler ve dışarıdakiler arasında sürekli bir kültürel sınırın ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Böylece, dışlanma kavramının dışlayıcı bir anlam içermesi kavrama yöneltile en önemli eleştirilerden biridir. Sosyal dışlanmanın çok fazla tanımının olması, çok fazla sosyal dışlanma teorisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geniş ve muğlak tanımlarının olması, kavramın politik olarak doğru ve tamamı ile anlamsız bir maske olan birçok şeyi ifade etmekte kullanılmasına neden olmaktadır (Stroebel, 1996). Randolph ve Judd tarafından ise, bu kavram orta sınıfın ön yargılarını yansıtan; "onlar" ve "biz" ikilemini ima eden; negatif ve ideolojik anlam yüklenmiş bir kavram olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Randolph ve Judd, 1999: 5).

Levitas'a göre, sosyal dışlanmanın sosyal bütünleşme merdivenine ulaşama- ma olarak tanımlanması doğru değildir. Çünkü esas sorun merdivenin uzunluğu ya da basamaklar arasındaki mesafe ile ilgilidir (Levitas,1998:157). Buna ek olarak, tartışmanın dışlanmışların topluma entegre edilmesine indirgenmesi, dışlanmışların daha da dışarıda kalmasına neden olmaktadır. Avrupa sanayi toplumlarında dışlanma refah devletinin faydalarının dışında kalma olarak tanımlanmaktadır. Kavramın bu şekilde tanımlanarak, buna paralel sosyal içerme politikalarının geliştirilmeye çalışılması, kavramı analitik açıdan sınırlı hale getirmektedir (Erdoğan, 2004). Sosyal dışlanma kavramına yapılan diğer bir eleştiriye göre ise, bu kavram yeni bir şeyi tanımlamamakta, önceden var olan yoksulluk gibi kavramların yeniden isimlendirilmesini teşkil etmektedir (Kilmurray, 1995). Bu nedenle Kilmurray'a göre, yoksulluğun yerine sosyal dışlanma kavramının kullanılması yersizdir. Bu görüştekilere göre, hükümet terminolojisindeki değişiklik sosyal politikanın şekillenmesine çok az değişiklik getirmiştir (Barata, 2000: 6).

Sosyal dışlanma terimini kullananlara göre; toplum, destek ve sosyal ağlardan oluşan ahlaki bir düzendir ve bireyler bu düzenin bir parçası olmaksızın çıktıklarında dışlanma ortaya çıkar (Room, 1999: 169). Bu görüşe karşıt görüşlere göre ise, toplum hiyerarşik bir yapıya sahiptir ve dışlanma güç mücadelelerinin olduğu bu yapıda başarısızlık sonucu ortaya çıkar. Çünkü, modern toplumdaki güç ilişkilerinin doğal sonucu dışlanmadır (Room, 1999: 172).

1.3. SOSYAL DIŞLANMANIN UNSURLARI

Sosyal dışlanmanın karmaşık bir kavram olması nedeniyle tanımlanmasının zor olması ve çok çeşitli tanımlara sahip olması, unsurlarının açıklanmasını da zorlaştırmaktadır. Atkinson'a göre, sosyal dışlanmanın 3 temel unsuru vardır (Atkinson, 1998). Bunlardan ilki; belli bir toplumda, belli bir yerde ve zamanda dışlanma olabileceğini içeren ve dışlanma olgusunun farklı toplumlara ve bakış açlarına göre değişebileceğini belirten görelilik unsurudur. İkincisi, bireylerin ve grupların davranışlarının dışlanma üzerinde önemli rol oynaması nedeniyle sosyal ilişkiler unsurudur. Sonuncusu ise, bireylerin hem mevcut durumlarından hem de geçmiş ve gelecekteki koşullarından da etkilenmelerini içeren dinamiklik unsurudur. Bu görüşe göre, son iki unsur sosyal dışlanmayı çok boyutlu dezavantajlılıktan daha geniş yapmaktadır (Atkinson, 1998).

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu olduğu konusunda anlaşma olmasına rağmen bu boyutların neler olduğu konusunda bir anlaşma yoktur. Bunun yanı sıra, çok boyutluluğun birçok dezavantajın bir arada bulunup, birikmesiyle mi; yoksa maddi ve ekonomik olması bile gerekmeyen çok sayıda yoksullukların sadece birini mi ifade ettiği konusunda anlaşma yoktur. Çok çeşitli dezavantajlardan aynı anda zarar gören birey sayısı, çok çeşitli dezavantajlardan sadece birinden zarar görenlere göre daha azdır. Benzer şekilde, birçok kişi hayatlarının sadece belli bölümlerinde zarar görürken; uzun dönemler boyunca dezavantajlı olanlar ise, daha az sayıdadır (Silver ve Miller, 2003: 8).

Silver ve Miller sosyal dışlanmanın unsurlarını şu şekilde belirlemiştir (Silver ve Miller, 2003: 8):

- Sosyal, ekonomik boyutlar ile toplumsal ve bireysel kaynakları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır.
- Toplumla bütünleşme ve çok boyutlu dışlanma arasındaki dinamik süreçlere sahip olan bir kavramdır.
- Sosyal mesafe, ret, utanma, sosyal destek ağlarının yokluğu ve toplumda yer almanın yokluğuna neden olması nedeniyle sosyal ilişkiler boyutu olan bir kavramdır.
- Belli kişi ve grupların dışlamayı gerçekleştirmesi nedeniyle aktif bir kavramdır.
- Göreli bir kavramdır.

Haan'a göre, sosyal dışlanmanın 2 boyutu öne çıkmaktadır. Bunlar; neden dışlanıldığını açıklamaya çalışan çok boyutluluk kavramı ile kim tarafından dışlanmanın gerçekleştirildiği üzerinde duran, dinamik süreçler kavramıdır (De Haan, 1998: 11). Haan'a göre, bu iki öge sosyal bütünleşmeyi amaçlayan sosyal dışlanma ile mücadele politikaları açısından da önemlidir. Birçok tanımında ortak olarak bulunan unsurlardan bazıları çok boyutluluk, görelilik, dinamiklik ve insan ilişkileridir. Sosyal dışlanma kavramının anlaşılması için, bu unsurların üzerinde durulması yerinde olacaktır.

1.3.1. Çok Boyutluluk

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu olduğu konusunda görüşler arasında fikir birliğinin olduğu söylenebilir. Bazılarına göre, sosyal dışlanma birbirleriyle bağlantılı boyutlar içerir ve bu boyutlarda gerçekleşen birikimler sosyal dışlanma sorununun ortaya çıkmasında önemli rol oynar (Silver, 2007). Paugam'a göre, sosyal dışlanma çok boyutlu dezavantajların ve zorlukların birikiminden oluşan bir süreçtir. Burada önemli olan husus, birikimlerin ne şekilde bir araya gelmesi neticesinde sosyal dışlanmanın ortaya çıktığıdır (Paugam, 1996). Dışlanmayı bir dezavantajlılık döngüsü olarak da ele alanlar

vardır. Sosyal dışlanma birçok nedenden ortaya çıkabilmekte ve çok farklı sosyal alanlarda ve süreçlerde kendini göstermekte olduğundan çok boyutlu bir kavramdır. Bu alanlara örnek olarak; siyasal, kültürel, sosyal, ekonomik, eğitim ve sağlık alanlarını verebiliriz. Kavramın çok boyutlu niteliği gereği olarak dışlanmayı tek boyutta incelerken diğer boyutları göz ardı etmemek gerekir. İnsanların beklentilerinin düşük olması ve sosyal alanlara erken dahil olma gibi olgular, dışlanmaya neden olabilmektedir. Buna örnek olarak eğitim almadan işgücü piyasasına katılan çocuk ve gençleri verebiliriz.

Haan'a göre, çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma farklı alanlardaki çeşitli dezavantajlara ve bireyleri dışlayan süreçler ve mekanizmalara odaklanmaktadır. Bu boyutlar; sosyal, politik ve iş hayatındaki istikrarsızlıklar ile düşük geliri kapsayan ekonomik boyut olmak üzere üç tanedir (De Haan,1998a).

De Haan'a göre 5 farklı boyut vardır. Bu boyutlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4 Sosyal dışlanmanın boyutları

Boyut	Görünüm	Gösterge
Fiziksel	Konum	Yerel Yoksulluk Göstergeleri
Ekonomik	Gelir	Kişi Başına Gelir / Tüketim
	İşgücü Piyasası	Ekonomik Sektör
Beşeri Sermaye	Sağlık	Sağlık Göstergeleri
	Eğitim	Eğitim Süresi
Sosyal Sermaye	Sosyal Altyapı	Cinsiyet
		Sosyal Sınıf
Politik	Haklar	Mahkemelere Erişim

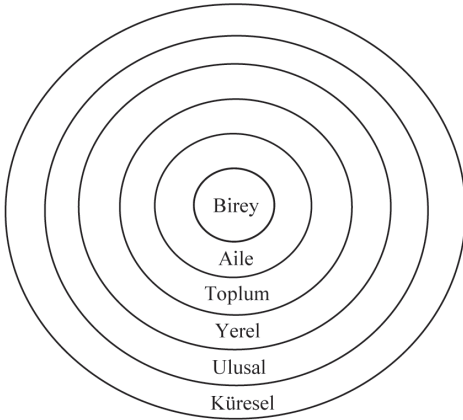
(De Haan, 1998b: 15)

Benzer şekilde, Patrick Commins sosyal dışlanmanın dört boyutunu belirlemiştir (Commins, 1993). Bunlar;

1. Politik hayat
2. İşgücü piyasası
3. Refah devleti
4. Aile ve toplumsal hayattır.

Sosyal dışlanmadaki çok boyutlu alanlar birbirinden etkilenebileceği gibi, bireysel ve toplumsal düzeyde hiçbir sonucun ve davranışın tek bir nedeni yoktur (Barnes, 2002: 7). Bu nedenle aşağıda yer alan diagramda bulunan bütün alanları göz önünde bulunduracak bütünlük bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Şekil 1: Bütünlük bir yaklaşım (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 2002b: 7)

Birey: Yaş, cinsiyet, ırk, engel; inanışlar, tercihler ve değerler

Aile: Birliktelik, çocuklar, bakım sorumlulukları

Toplum: Sosyal ve fiziksel çevre, okullar, sağlık, sosyal hizmetler

Yerel: İşgücü piyasası, ulaşım

Ulusal: Kültürel etkiler, sosyal güvenlik, yasal çerçeve

Küresel: Uluslararası ticaret, göç, iklim değişikliği

Bireylerin geçmişteki yaşamlarının ve şu an içinde buldukları durumun bu alanlara etkileri söz konusudur.

Dışlanmanın önemli boyutları, Little Wood ve Herkommer tarafından ise 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, işgücü piyasasından dışlanmadır. İkincisi, ekonomik dışlanmanın yaşam standartlarının düşüklüğüne neden olarak sosyal ve kültürel alana etkilerinin yansımalarıyla ilgilidir. Üçüncü boyut ise, farklı değer yargılarına sahip olmak ve bu değer yargılarının farklı davranış kalıplarını ortaya çıkarması nedeniyle, marjinalleşmenin ortaya çıkmasıdır. Son boyut olarak ise, devletin sosyal politika uygulamalarının dı-

şında kalmak suretiyle ortaya çıkan kurumsal dışlanmadır (Chossudovsky, 1999: 84, 85).

Sosyal dışlanma kavramı, dışlanmanın hem nedenlerini hem de sonuçlarını kapsadığı için çok boyutludur. Çünkü bireyleri dışlayan yapılara ve süreçlere eğilimlidir. Örneğin, AB'nin yaptığı çalışmalarda bu süreçler; barınma, çalışma, eğitime erişim, tüketim ve borçlanma, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanabilirlik ve komşuluk ilişkileri, istihdam ve gelir, vergileme ve sosyal koruma olarak sayılabilir (Kilmurray, 1995: 22, 23). Ayrıca, sosyal dışlanma ekonomik politikaların sonuçlarını gösterdiği gibi; sosyal politikalar açısından da önemli rol oynamaktadır.

Kavramın çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmasının bir başka nedeni ise, farklı bilim dallarının bu konuda çalışmalar yapmasıdır. Bu bilim dallarına örnek olarak; sosyoloji, kent bilimi, siyaset bilimi, hukuk ve psikolojiyi verebiliriz. Kavramın çok boyutlu niteliği gereği olarak, dışlanmayı tek boyutta incelerken diğer boyutları göz ardı etmemek gerekir. Sosyal dışlanmanın boyutları birbiriyle ilişkili olduğu için, herhangi bir boyuttaki dışlanma diğer boyutlarda da dışlanmaya neden olabilecektir. Bu da kavramın dinamik olduğunu göstermektedir.

1.3.2. Dinamik Bir Süreç Olması

Sosyal dışlanma terminolojisini kullananlar dinamik analizi çalışmalarının merkezine yerleştirmekte ve sosyal dışlanma kavramının kullanılmasında ki en önemli adımın bu olduğuna inanmaktadırlar. Çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma hem bir durum hem de bir süreç olduğu için, yoksulluğa göre sosyal süreçte daha dinamik bir rol oynamaktadır. Görüşlerin çoğunun, sosyal dışlanmayı tamamen ya da temel olarak süreç olarak gördüğünü söylemek yanlış olur. Çünkü sosyal dışlanma ile ilgili çalışmaların birçoğu sosyal dışlanmanın sonuçlarına odaklanmıştır ve dışlanmış olma durumu incelenmiştir. Bu çalışmalarda, sosyal dışlanma süreciyle ilgilenilmemiştir.

Sosyal dışlanma, birey ve grupların davranışları neticesinde ortaya çıkan bir süreçtir. Bazı kişi/ grupların diğer kişi/ grupları etkilemesiyle ortaya çıkmak-

tadır. Sosyal dışlanma kavramına bir süreç olarak yaklaşmak, katı tanımlar yapmayı engeller ve zaman açısından durumların değişkenliğini göz önünde bulundurmayı gerektirir (Littlewood, Glorieux, Herkommer, Jönsson, 1999). Dışlanmışların, dönem dönem toplumla bütünleşebileceğine ve dışlanmışlarla toplum arasındaki sınırların oldukça belirsiz olduğuna dikkati çeker. Sosyal dışlanmayı çok boyutlu dezavantajlılık kavramından ayıran unsur da dinamikliktir. Kavramın içeriğinde yer alan farklı boyutların birbirini etkilemesi de kavramın dinamik yapısını ortaya koymaktadır.

Sosyal dışlanma aynı zamanda çok zamanlıdır; çünkü dışlama süreçleri ve dışlanmışların durumlarındaki değişiklikler oldukça dinamiktir. Ancak, yine de son zamanlardaki yoksulluk çalışmalarının birçoğunda dinamiklik ve çok zamanlılık boyutlarının göz önünde bulundurulduğu göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle dinamiklik olgusunun sadece sosyal dışlanma kavramı ile ortaya çıkan ve bu kavrama özgü bir olgu olduğunu söylemek mümkün değildir.

Haan'a göre, sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olmasında dışlayıcı mekanizmalar önemli rol oynar (De Haan, 1998b). Bunlar:

- sosyal gruplar
- devlet
- işverenler
- askeriye
- yerel otoriteler
- dini kurumlar ve
- elitlerdir.

Tablo 5 bu dinamik süreçleri özetlemektedir.

Tablo 5: Sosyal dışlanmanın dinamikleri

Görünüm	Kurumlar	Süreçler
Konum	Merkezi Planlama Teşkilatları	İlişkili Ödeneklerin Sağlanması
İşgücü Piyasası	Ev Sahipleri, İşverenler	İşe Alma Süreçleri
Sağlık	Sağlık Otoriteleri	Sağlık Ödenekleri

(De Haan, 1998b: 21)

1.3.3. Görelilik

Kavramın göreliliği olması, dinamiklik unsuru gibi çok boyutlu olmasının sonucudur. Sosyal dışlanma, farklı bireylere göre ya da farklı toplumsal niteliklere göre farklı anlamlar taşıdığından, kavram bu kişiler açısından görelilik göstermektedir. Bu nedenle; belli yer ve zamanda, belli bireylerin grupların ve toplulukların dışlanmışlıkları diğerleriyle karşılaştırıldığında görelidir. Bireyci toplumlarla, kolektivist toplumlar arasında dışlanma dinamikleri farklılık göstermektedir. Ayrıca, ulusal ve uluslar arası düzeyde dışlanmayı ortaya çıkarabilecek dezavantajlılık durumları birbiriyle karşılaştırdığı için de görelidir. İşte sosyal dışlanmanın toplumdan topluma değişik tanımlamalara sahip olması kavramın hem çok boyutlu olduğunu hem de göreliliğini göstermektedir.

Dışlanma ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal olmak üzere herhangi bir sosyal alandan başlayarak diğer alanlara doğru yayılabilmektedir. Bu konuda, hangi alanı öncelikle etkileyeceğini ya da herhangi bir alanı etkileyip etkilemeyeceğini söyleyebilmek mümkün olmamaktadır. Bu durum, kişiden kişiye farklılık gösterebileceği gibi; bölgeden bölgeye ya da ülkeden ülkeye göre de farklılık gösterebilmektedir.

İşsiz, yoksul ya da eşitsizliğe maruz kalan her insanın, her zaman ve her ülkede sosyal dışlanmaya maruz kalacağını söylemek mümkün değildir. Çünkü farklı toplumlarda farklı düzeylerde, ekonomik ve sosyal gelişmişlikler söz

konusudur. Bu nedenle, farklı nedenleri olan sosyal dışlanmayı farklı sosyal koruma yöntemleri ile çözmek gerekmektedir (Çakır, 2002).

Görelilik kavramı, sosyal dışlanmanın ölçülmesi sırasında belirginleşmektedir. Bireyin dışlanmaya maruz kalıp kalmadığını, sadece bireye bakarak tespit etmek mümkün değildir. Bireyler, belli bir toplumdaki dışlanmış olduklarından; toplumun geri kalanının yaşadığı koşullar göz ardı edilerek, sadece kimin dışlanmış olup kimin dışlanmamış olduğunu tespit etmek mümkün değildir (Barata, 2000). Bu nedenle bireylerin dışlanmışlıkları incelenirken, toplumun geneline göre bulunulan konum göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3.4. Sosyal İlişkiler

Sosyal dışlanmanın önemli unsurlarından biri de sosyal ilişkilerdir. Çünkü dışlanma belli bir grup insan tarafından başka bir grup insana yapılan bir davranıştır. Dışlanmanın olabilmesi için, hem dışlayanların hem de dışlanmaların mevcut olması gerekmektedir. Gruplar, toplumdaki normal etkinliklere katılma fırsatlarını reddettikleri zaman sosyal dışlanmış sayılmaktadır. Kişilerin gerçekte katılmayı isteyip istememelerinin önemi yoktur. Etkinliklere katılmamaları, dışlanmış sayılmaları için yeterlidir. Gönüllü dışlanma olduğu varsayılan durumlarda, bireyler gönüllü olarak katılmamayı tercih etmişler gibi gözükse de; esasen kendi katılımlarının istenmeyen bir durum olduğu düşüncesiyle bu normal aktivitelerin dışında kalmış olabilirler (Saith, 1999: 4).

Adam Smith çalışmalarında, bireylerin kendi yoksunlukları nedeniyle toplumda ilişki kurarken zorlandıklarını vurgulamaktadır. Bunu da toplumda utanç duymadan dolaşabilmek kelimeleriyle ifade etmiştir. Sosyal ilişkilerden bu şekilde dışlanma, yaşam fırsatlarını sınırlandıracak başka yoksunluklara da neden olabilmektedir (Sen, 2000: 5).

Birey ve grupların sosyal dışlanmaya karşı duyarlılıkları sadece kendi kaynaklarına değil; yaşadıkları yerlerdeki kaynaklara, aile ilişkilerine, geleneksel karşılıklı yardım mekanizmalarına da dayanmaktadır (Room, 1999).

Sosyal dışlanmayla mücadelenin temel amacı da, bireylerin tekrar toplumla bütünleşmesini ve toplumun bir parçası olmalarını sağlamak olduğundan dışlanma kavramının ilişkisel boyuta vurgu yaptığı açıktır.

Paugam yaptığı çalışmalarda, sosyal ilişkiler boyutunun üzerinde durmuş; bireylerin iş ve aile ilişkilerini incelemiştir. Paugam, işsiz kalan erkeklerin, aileden daha fazla sosyal destek alan kadınlara göre aile ve sosyal ilişkilerinin daha çok zayıfladığını tespit etmiştir (Paugam, 1995). Paugam, araştırmasında gelirden yoksun olanların aynı zamanda evliliklerinde sorunlar yaşadıklarını, aile ve arkadaşları ile ilişkilerinin azaldığını ve kendilerini sosyal olarak niteliksiz hissettiklerini tespit etmiştir (De Haan, 1999: 4).

Dışlanma kelimesi, içeridekilerin ve dışarıdakilerin varlığını ima etmekte ve dışlanmışların o içeriye ulaşmalarının engellendiğini belirtmektedir. Çünkü bu kişilerin dışlanmış sayılabilmeleri için, onları dışlayan bir grubun da olması gerekmektedir. Bu nedenle, yoksullar ve dışlanmışlar belli durum ve statüdeki kişiler değil; başka kişiler tarafından bu durum ve statüye sokulmuş kişilerdir.

Haan'a göre, bireyler ve gruplar çok farklı gruplardan toplumun her bir düzeyinde dışlanabilmektedirler. Örneğin, elit politik gruplar diğerlerini yasal haklardan dışlamaktadırlar. Azınlıklar, kimliklerini açıklayabilmekten dışlanmaktadırlar. İş piyasası ve işçi sendikaları işsizleri dışlamaktadırlar (De Haan, 2000: 26). Çeşitli sosyal gruplar oluşturup diğer bireyleri bu grubun dışında görmek, insan topluluklarının en temel özelliğidir (Silver, 1994). Bu nedenle, dışlanmışların çok az politik güçleri vardır ve daha az sosyal ilişkide bulunurlar.

Sosyal dışlanmışlara dair fobik ve romantik popülist yaklaşım olmak üzere 2 yaklaşım vardır. Bunlardan fobik yaklaşıma göre, dışlanmışlar psikopat ve suç makinesi olarak görülmekte iken; romantik popülist yaklaşım, dışlanmışları çaresiz kader kurbanı, yardım edilmesi ve el uzatılması gerekenler olarak görmektedir (Erdoğan, 2001). Görüldüğü gibi, sosyal açıdan dışlanmışlara bakış açısı kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişebilmektedir.

1.4. SOSYAL DIŞLANMANIN ÖZELLİKLERİ

Sosyal dışlanma kavramını inceleyen sosyologlar, gruplar ve sosyal sınıflar arasındaki davranış farklılıklarına bakarken; ekonomistler, piyasa ekonomisinin ve işgücü piyasasının yoksullukla ilişkisine odaklanmaktadırlar. Sosyal politikacılar ise, hükümet politikalarına ve bunun uygulamalarına odaklanmaktadırlar (Barnes, 2002: 7). Bunların hepsi sosyal dışlanmanın anlaşılmasında kısmen yardımcı olabileceğinden, hepsini birarada göz önünde bulundurma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sosyal dışlanmanın özellikleri ekonomik, sosyal, kurumsal ve yeterliliklerden yoksunluklar bağlamında incelenecektir.

1.4.1. İktisadi Dışlanma

İktisadi dışlanma, emek piyasasının şartlarından dolayı bireyin geçimini sağlamak için gerekli olan geliri elde edebileceği bir iş bulamaması neticesinde ortaya çıkar. Toplumda işgücü piyasasına katılma, gelir dağılımı ve ekonomik kazancın yanı sıra; sosyal katılım için de gerekli olan mekanizmadır. Birey çalışarak gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlarını sağlayacak gelir elde eder. Böylece, belirli sosyal ilişkilerin kurulması ve topluma katılım olanaklı hale gelir. İhtiyaçları karşılamak için gerekli olan gelirden yoksun kalma durumunda iktisadi dışlanma ortaya çıkmaktadır (Çakır, 2002: 86). Finansal yoksullukla, kötü yaşam koşulları; yetersiz eğitimle, işgücü piyasasında vasıfsız olma arasında ilişki vardır.

İşsizlik günümüzde iktisadi dışlanmanın en önemli nedenini oluşturur. Ancak sadece iş sahibi olmakla bu dışlanmanın önlenebileceğini söylemek mümkün olmamaktadır. Çünkü kötü çalışma koşullarında, düşük ücretle, süreklilik göstermeyen ve sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmak da iktisadi dışlanmaya neden olabilmektedir (Cranford, Vosko, Zukewich, 2000). Yoksulluk ve işsizliğe ilişkin veriler, iktisadi dışlanmanın boyutunun belirlenmesi açısından yol gösterici rol oynamaktadır.

Ekonomik dışlanmayı engelleyecek önlemlerin en başında, bireylere güven-

celi ve sürekli gelir sağlayan istihdam imkanlarının sağlanması gelmektedir. Ekonomik dışlanmanın ortaya çıkmasını önleyecek durumlardan bir diğeri de, bireyin yeterli mal varlığına sahip olmasıdır (Çakır, 2002: 86). Çünkü böylece birey kendisini güvende hissedecek ve yetersiz gelir kazanması durumunda da ihtiyaçlarını insana yakışır şekilde karşılayabilecektir.

1.4.2. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması ve Sosyal Destek Yoksunluğu

Sosyal ilişkiler açısından bakıldığında sosyal dışlanma sosyal ağların zayıflaması ve sosyal bağların bozulması olarak görülmektedir. Sosyal dışlanma kavramına ihtiyaç duyulmasının en önemli nedeni de budur. Sosyal dışlanma, insanların toplumda yer almalarını engelleyen süreçleri kapsar. Ayrıca, topluma katılmak için yetersiz olma durumunu ifade eder. Toplum açısından bakıldığında ise, sosyal dışlanma toplumun kendi üzerine düşeni yapmamasıdır. Çünkü sosyal ağlarda yer almak; güven, destek ve karşılıklı yardım duygularının ortaya çıkmasını sağlar. Böylece topluma katılım imkanı artmaktadır. Sosyal ağlar toplumda dayanışmayı arttırdığı için dışlanmayı azaltmakta ve devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlara olan ihtiyacı ve muhtaçlık durumunu da azaltmaktadır. Bu da bir toplumda sosyal sermayenin eksikliğinde sosyal dışlanmanın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir (Percy-Smith, 2000).

Sosyal Destek yoksunluğu iki boyutlu olarak incelenebilir. Bunlardan ilki, çalışırken kurulan sosyal ilişkilerin ve arkadaşlıkların işsiz kalınca azalması veya tamamen sona ermesidir. Çünkü çalışma ile hem gelir elde edilmekte, hem de arkadaşlık kurma, topluma yararlı olma ve sosyal birliktelik sağlama imkanı da elde edilmektedir (Glorieux, 1999: 68). Çalışma bireylere hem tatmin sağlar, hem de dışlanmış gibi hissetmelerini önler. İktisadi dışlanma nedeniyle sosyal ilişkilerin zayıflaması, topluma uyum sağlama açısından bir engel teşkil etmektedir. İkinci boyut ise; aile, akrabalık, arkadaşlık ve hemşerilik gibi kişinin daha yakın çevresiyle olan ilişkileridir. Bu ilişkiler bireye ihtiyaç duyduğu zamanlarda maddi ve manevi destek sağlamak suretiyle, kişiyi bu olumsuz durumdan kurtarmaya yardımcı olmaktadır. Bu durum

daha çok kolektivist toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Bireyci toplumlarda ise bu konuda da bir dışlanma söz konusudur (Çakır, 2002: 87).

1.4.3. Kurumsal Dışlanma, Kurumsal Destek Yoksunluğu

Toplumda herhangi bir nedenden dolayı dezavantajlı durumda olan bireylerin yasal ve kurumsal düzenlemelerle sosyal koruma altına alınması gerekmektedir. Bu gruplara örnek olarak; işsizleri, çocukları, engellileri, yaşlıları, kadınları verebiliriz. Bu kişileri destekleyecek sosyal koruma sistemlerinin bulunması, dışlanma önünde bir engel teşkil edecektir. Hatta bireyci toplumlar açısından manevi sosyal bağların ve dayanışmanın eksikliğinin giderilmesinde, kurumsal destek oldukça önemlidir. Bu nedenle iyi işleyen sosyal güvenlik sistemleri, dışlanmanın önlenmesinde önemli ve sürekli rol oynayacaktır.

Kurumsal dışlanma eğitim, sağlık gibi ihtiyaçların giderilmesinde ülkede mevcut olan kurumsal ve özel hizmetlerden yararlanamamayı da içermektedir (Çakır, 2002: 88). Yetersiz eğitim ve sağlık koşulları, ileride yetersiz gelirin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

1.4.4. Yeterliliklerden Yoksunluk

Amartya Sen tarafından öne sürülen yeterliliklerden yoksunluk, sosyal dışlanmanın tanımlanması sırasında ortaya çıkmıştır. Sen, sosyal dışlanmayı yeterlilik yoksunluğu olarak değerlendirmekte, yoksulluğun geniş görüş açısı içerisinde yer bulduğunu belirtmektedir (Sen, 2000: 45). Sen'e göre gelişme sürecinde fertlerin yeterlilikleri artmaktadır. Bu yeterlilikler sadece maddi alanla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda politik ve sosyal alanları da içermektedir. Yeterlilikler anlayışı, sahip olunan ya da elde edilen mal ve hizmetleri kullanabilme, toplumda bireylere tanınmış olan haklardan yararlanabilme ve bunları elde edebilme kabiliyetini içerir (Coşkun ve Tireli, 2008). Bu yeterlilikler arasında uzun ve sağlıklı yaşama, iyi bir eğitim alma, iyi bir hayat standardına ulaşmak için gerekli olan kaynaklara erişim ve toplumsal

hayata katılma en önemlileridir (Şenses, 2003: 101). Sen'in yeterlilikler yaklaşımında, bireylerin nelere sahip olduğundan ziyade sahip olduklarının neleri yapmaya yettiği konusu önemlidir (Sen, 1981). Gelir eksikliği nedeniyle temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılma ve bu ihtiyaçlara erişimde ortaya çıkan yetersizlikler, bireyin birçok faaliyet ve mallar arasından seçme özgürlüğünü kısıtlayıcı rol oynamaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008). Sen belli mallara sahip olma konusundaki odaklanmayı, mallar üzerinde hak sahibi olma ve bu hakkın istenildiği gibi kullanılabilmesi konusuna kaydırmıştır (Sen, 1981). Yasal sistem içerisindeki çeşitli ekonomik, politik ve sosyal fırsatların kullanımı ön plana çıkar. Bu nedenle, faaliyetler arasından kısıtlı seçim yapılabilmesi yeterlilik yoksunluğuna neden olurken bu durumun daha da ileri gitmesi sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Papadopoulos ve Tsakoglou, 2005: 4). Bu nedenle, sosyal dışlanma da yeterliliklerden yoksunluğun bir parçası olabilmektedir. Özellikle yeterliliklerden yoksunluğun ilişkisel boyutu ile sosyal dışlanma kavramı yakından ilişkilidir. Sosyal ilişkilerdeki yeterlilik yoksunluğu, istihdam ve gelir yoksulluğu ile yakından ilgilidir. Sosyal dışlanmanın önlenmesi ve topluma katılım için gerekli unsurlardan biri de yeterlilik yoksunluğunun ortadan kaldırılmasıdır.

Sen, sosyal dışlanmanın yoksunluğa yol açtığı konusunda iki önemli gözlem yapmıştır (Coşkun ve Tireli, 2008). Bunlardan ilki, sosyal dışlanmanın kendi başına sonucu ne olursa olsun kurucu ve araçsal öneme sahip olmasıdır. İkinci olarak, sosyal dışlanmanın aktif ve pasif dışlanma olmak üzere iki türünün mevcut olmasıdır. Aktif dışlanmada, yasa koyucular belli bir grup bireyi bilerek ve isteyerek toplumdan dışlamayı hedeflemektedirler. Pasif dışlanma ise yasa koyucuların böylesine bir aktif çabaları olmadan, toplumda dışlanmaya neden olan unsurların varlığı söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Yasa koyucu, pasif dışlanmanın önlenmesi için gerekli olan önlemleri almakla sorumludur (Papadopoulos ve Tsakoglou, 2005: 6).

1.5. SOSYAL DIŞLANMA RİSKİ BULUNAN BİREY VE GRUPLAR

Sosyal dışlanma belli grupların engellilik, yaş, cinsiyet, din ve etnik köken

gibi konularda ayrımcılık nedeniyle sistematik olarak dezavantajlı duruma gelmesi sürecini ifade eder. Bu kişiler, ayrımcılıkla, yasal sistem, eğitim, sağlık gibi kamusal alanlarda karşılaştıkları gibi; hane halkı gibi sosyal alanlarda da karşılaşabilmektedirler. Sosyal dışlanma riski bulunan birey ve gruplar çok çeşitlidir. AB’de yoksulluk ve sosyal dışlanma riski yüksek olan grupların en belirgin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İşsizler (özellikle uzun dönemli işsizler)
2. Tek ebeveynli aileler
3. Yaşlılar
4. Çok sayıda çocuk ve yaşlı olan aileler
5. Yoksul çocuklar
6. Göçmenler
7. Etnik gruplar ve özellikle Çingeneler
8. Özürlüler
9. Evsizler
10. İnsan ticaretine konu olanlar
11. Bakım kurumlarında yaşayanlar
12. Geçimlik tarım yapan aileler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalan kadınlar (Gökbayrak, 2005).

Sosyal politika alanında AB’deki önemli konulardan biri, dışlanma ile mücadeledir. Temelini özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı üzerine kuran AB; başta istihdama erişim olmak üzere, her türlü dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele etmeyi kendisine hedef olarak belirlemiştir (Avrupa Konseyi, 2000). Sosyal dışlanma ile mücadele hususunda, ortak yaklaşımlar ve göstergeler kabul etmek için Lizbon stratejisinin kabul edilmesi ile birlikte, sosyal koruma komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin belirlediği göstergeler, sosyal dışlanmaya neden olan en önemli unsurların bulunduğu birincil göstergeler ile birincil göstergeleri destekleyen ikincil göstergelerden oluşmaktadır. Bu göstergeler; temel olarak işsizlik, eğitim yetersizliği ve gelir yetersizliği konularına odaklanmaktadır (Social Protection Committee, 2001). Sosyal dışlanmanın göstergeleri; işsizlik, gelir seviyesinin düşük olması, düşük eğitim düzeyi, yalnızlık, psikolojik rahatsızlıklar, engellilik ve diğer fiziksel sağlık

problemleri, kalabalık evler, kötü yaşam koşulları, suç ve şiddet unsurlarının varlığı, politik aktivitelerin dışında kalma, yaşanan mekanın özellikleri, sosyal bütünleşmenin dışında kalma, ekonomik istikrarsızlık olarak sayılabilir (Larsson ve Halleröd, 2008: 19).

Sosyal dışlanma riski bulunan birey ve gruplar Silver'a göre ise şu şekildedir (Silver, 1995: 74, 75):

- Uzun süreli işsizler
- İstikrarsız ve vasıfsız işlerde ya da güvencesiz işlerde çalışanlar
- Düşük gelirliler ve yoksullar
- Vasıfsız, okuma yazma bilmeyen ve okuldan erken ayrılanlar
- Fiziksel ve zihinsel hastalar ve engelliler
- Madde kullanıcıları
- Mahkûmlar ve suçlular
- Yeterli eğitime ya da iş tecrübesine sahip olmayan gençler
- Çocuk işçiler
- Kadınlar
- Yabancılar, göçmenler ve mülteciler
- Azınlıklar
- Vatandaşlık hakkını kaybedenler
- Sosyal yardım alanlar
- İhtiyaçları olduğu halde sosyal yardım alamayanlar
- Kötü yerlerde yaşayanlar
- Tüketim düzeyleri düşük olanlar
- Aşağıya doğru mobiliteye sahip olanlar
- Aile, arkadaşlar ve komşular gibi sosyal alanlardan dışlananlar

Toplumda dışlanmaya maruz kalmış gruplardan çocuklara baktığımızda; çocuk işçiliği, sokak çocukları ve korunmaya muhtaç çocuklar sorununun ön plana çıktığını görmekteyiz. Özürlüler ise; başta eğitim, ulaşım, sağlık, bakım hizmetleri ve istihdam olmak üzere pek çok alanda dışlanma ile karşılaşmaktadırlar. Benzer şekilde kadınlar da; çalışma hayatından eğitime, kültürel hayattan siyasi yaşama kadar pek çok alanda sosyal dışlanma ile karşı karşıya bulunmaktadır. Gençler, eğitim olanaklarından yararlanamamak-

ta ve kötü çalışma koşullarından zarar görmektedirler. Dışlanma açısından riskli gruplarda yer alan özürhüleri, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, gençler gibi sosyal bakımdan dezavantajlı kişiler; korunmaya, yardıma, bakıma ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Dışlanmaya maruz kalmış bireyler, birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip bir grup oluşturmaktadırlar. Bu gruplara dahil olan bireyler, kendilerini topluma katılım konusunda yetersiz görmektedirler. Buna ek olarak, toplum da bu bireylere mesafeli davranabilmektedir.

Bireylerin çeşitli nedenlerle dışlanmış olmaları, içsel açıdan bireylerin toplumla bütünleşme konusunda kendilerini yetersiz görmeleri şeklinde gerçekleşir. Dışsal açıdan ise, toplum sosyal dışlanma riski altında bulunan grupları kendi içine alma konusunda tedbirli davranmaktadır. Dolayısıyla, dışlanma bireysel ve toplumsal boyutu olan iki taraflı bir olgudur.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMANIN NEDENLERİ, TÜRLERİ, SONUÇLARI

2.1. SOSYAL DIŞLANMANIN NEDENLERİ

Her toplumun farklı iktisadi, kültürel, düşünsel, hukuksal, tarihsel ve siyasal yapıları vardır. Bu nedenle, ülkeden ülkeye kendini dışlanmış hissedene kişi grupları farklılık göstermektedir. Kimlerin kesin olarak her zaman her yerde dışlanacağına söylenmesi mümkün olmadığı gibi; kimlerin kesinlikle dışlanmayacağını söylemek de mümkün olmamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, bu durum kavramın görece olmasının bir sonucudur. Yeterli gelire ve toplumsal statüye sahip olan bireylerin bile, kendilerini dışlanmış hissetmeleri mümkün olmaktadır. Burada toplumun özelliğinin yanında, kişilerin özellikleri de ön plana çıkmakta; bireylerin duruma bakış açıları ve beklentileri önem kazanmaktadır.

Birçok kişiye göre, sosyal dışlanma topluma dahil olabilmek için gerekli olan kaynaklara erişebilme yetersizliği neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar, ekonomik kaynakların yanı sıra, sosyal, kültürel ve politik kaynaklar da

olabilmektedir. Fırsatların herkese açık olduğunun inkar edilmesi, kaynak yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve sosyal adaletin olmadığı anlamına gelmektedir (Barry, 1998: 14, 15). Sosyal dışlanmanın geçici olduğunu kabul edebilmek için, kaynaklara erişim olanağının mevcut olması gerekir.

Sosyal dışlanma çok farklı tanımlandığı gibi, farklı yorumlara ve farklı anlamlar yüklenmesine de açık bir kavramdır. Bu nedenle, sosyal dışlanmanın nedenleri çok çeşitlidir. Ancak, bunlar birbiri ile etkileşim içinde bulunmakta; hatta çoğu zaman birbiri içine geçmiş olmaktadır. Bu nedenlerin başında, işgücü piyasasının özelliği, sosyal korumanın etkinliğinin azalması, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk, artan eşitsizlik ile göç olgusu gelmektedir. Bu nedenlerden herhangi biri, diğerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ancak, ikincinin ortaya çıkmasındaki tek nedenin de, ilkinin ortaya çıkması olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. İlk nedenin sonucu olarak ortaya çıkabileceği gibi, başka nedenlerden de ortaya çıkması mümkündür. Ayrıca, ilk nedenin sonucunda kesinlikle ikincinin ortaya çıkacağını söylemek mümkün değildir. Örneğin, iyi bir eğitim almama neticesinde işsiz kalınabilir. Ancak her iyi eğitim almayanın işsiz kalacağı anlamına gelmez. Toplumda yapılacak vasıfsız işlerin teknolojik yenilikler nedeniyle azalması işsiz kalmanın nedeni olabilir.

Sosyal dışlanma 3 düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- Aile düzeyinde: ailede ayrımcılık ile ailenin ulaşabildiği kaynaklar
- Politika ve devlet düzeyinde: iş, sosyal güvenlik, politikalar ve uygulamaları
- Toplumsal düzeyde: toplumsal güç ilişkileri ve bunların neticeleridir (Media For Rights).

Sosyal dışlanmanın nedenlerini açıklayan çeşitli görüşler vardır ve bunlar birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Literatürde mevcut olan 3 okulun görüşleri şu şekildedir (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 2002a: 3):

1. Bireyin davranışlarını ve ahlaki değerlerini merkeze koyan sınıf-altı tartışmaları
2. Kurumların ve sistemlerin önemini açıklayan tartışmalar
3. Ayrımcılık ve hak yoksunluğu tartışmaları

İlk görüşe göre, dışlanma bireylerin kendi davranışları neticesinde ortaya çıkmaktadır. İkinci görüşe göre, bireylerin kurumlara ve sistemlere dahil olmamasına vurgu yapar. Üçüncüsünde ise, karar alma mekanizmalarında yer alamamalarının dışlanmanın asıl nedeni olduğu belirtilmektedir (Burchardt, Le Grand, Piachaud, 2002a: 4).

Sosyal dışlanmanın nedenleri çok çeşitlidir. Bunlar ekonomik, politik, sosyal, bireysel ve psikolojik sebeplerdir. Sosyal nedenler, arkadaş çevresi ve aile ilişkilerinin niteliği, sosyal kulüplerde ve etkinliklerde bulunma ile ilişkilidir. Bireysel nedenler ise; yaş, cinsiyet, medeni hal, çocuk sahibi olma ve çocukların sayısı, eğitim, vatandaşlık haklarından yararlanma ve sağlık durumları ile ilgilidir. Politik nedenler; bazı kişi ve grupların uygulanan politikalar neticesinde toplumsal alanın dışında kalmasını ifade eder. Ekonomik nedenler ise; yoksulluk, işsizlik, küreselleşme ve işlerin niteliğinin değişmesini kapsar. Sosyal dışlanmanın nedenleri Tablo 6 yardımıyla belirlenebilir.

Tablo 6: Sosyal dışlanma ve dezavantajlılığın kaynakları

Sosyal Dışlanmanın Kaynakları	Dolaysız Bileşen	Politika İlişkili Bileşen
Ekonomik Dayanak	• Ekonomik hassasiyete neden olan işsizlik• Barınma, gıda, güvenlik ve hareketliliği etkileyen düşük gelir	• Maddi zorlamalar nedeniyle bırakılan izler• İşe dönüş ile kaybolan avantajlar• Okul yatırımlarında adaletsizlik
Sosyal Dayanak	• Aile etmenleri (tek ebeveyn), sosyo-psikolojik ve ekonomik düzenlemeler• Yaşanılan çevrede sosyal hizmetlerin varlığı (eğitim, ulaşım vs.)	• Barınma, eğitim, imtiyazların yeterliliği, iş destekleri
Doğum veya Sosyal Çevre Dayanağı	• Engelli bireyler için çoklu zorluklar• Yeni göçmenler için dil ve kültür zorlukları	• Dışlayıcı eğitim politikaları
Toplumsal/Politik Dayanak	• Ön yargı ve ayrımcılık	• Vatandaşlık ve konaklama politikaları

(Barata, 2000: 11)

Sosyal dışlanmanın nedenleri aşağıda ana başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1.1. Küreselleşme ve Emek Piyasasındaki Değişim

1970'li yılların başlarından itibaren ekonomik yeniden yapılanma süreci neticesinde, işgücü piyasasında belirgin bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise, istihdamın sürekliliği ve iş güvencesi konularına yapılan vurgu artmıştır. İşgücü piyasasında değişim yaratan temel unsurları; üretimin temel yapısının değişmesi ve uluslararası bütünleşmesi, yeni liberal ekonomi politikaları neticesinde ticaretin serbestleşmesiyle ticaretin etkisinin artması, esneklik ve kuralsızlaşma olarak sayabiliriz (Çakır, 2002: 88, 89). Endüstriyel sektörde meydana gelen kayıplar temelde geleneksel üretim yöntemlerini ve vasıfsız işçileri etkilemiştir (Bynner, 1998). Çünkü eğitimli işgücüne ve yeni üretim metotlarını kullanabilen personele olan ihtiyacın artmasıyla, işgücünün büyük bir kısmı bu niteliklere sahip olmadıklarından

atıl kalmıştır. Ayrıca iş akışının düzenlenmesinde ortaya çıkan yeni yöntemler, esneklik, talebe göre ayarlanan tam zamanında üretim; hem maaşların düşmesine neden olmuştur, hem de geleneksel kariyer ilerlemelerini zayıflatmıştır (Ebersold, 1998). Enformel sektör, işsizlik nedeni ile ortaya çıkmakta ve kayıt dışı, sosyal güvenceden yoksun, geçici ve pekiyi sayılmayan çalışma koşullarında çalışmayı kapsamaktadır. Bu hem kendi hesabına çalışanları, hem de ücretli çalışanları kapsamaktadır. Enformel ekonomi; ekonomik, sosyal ve kurumsal dışlanmanın bir arada gerçekleştiği bir alandır (Çakır, 2002: 90). Parkinson'a göre, parçalanmış işgücü piyasası üretimde düşüş ve servislerinde yükseliş, yüksek seviyede işsizlik, güvencesiz ve az ücretli işlerin yaygınlaşması, erkek ve kadın işgücü arasındaki dengenin değişmesi ile en yüksek ve en düşük gelire sahip ailelerin arasındaki farklılığın artması, sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Parkinson, 1998: 1).

1980'lerin sonuna doğru, yoksullukla mücadele etme yöntemi olarak tam istihdamın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu dönemdeki politikalar, işgücü piyasasında halen aktif olanların işsiz kalmalarını önlemeye ve işgücü piyasasına ilk defa katılan gençlere istihdam olanakları sağlama konusuna odaklanmışlardır. Ama daha önceden işsizliğe düşmüş bireyler açısından herhangi bir önlem alınmadığından, bu bireylerin durumu daha da kötüleşmiştir. Geleneksel işsizlerden oldukça farklı olan geniş bir işsizler grubu ortaya çıkmış ve ekonomik düzelme zamanlarında bile bu kişilere istihdam yaratılamamıştır (Ebersold, 1998).

Küreselleşme süreciyle birlikte, üretimin uluslararası bütünleşmesi ortaya çıkmaktadır. Bir ürün için araştırma ve tasarım aşamasından başlayarak, üretim ve pazarlama gibi katma değer yaratan işlerin ve süreçlerin birbirinden uzak farklı coğrafi mekanlarda farklı üretim ünitelerince bir merkezden düzenlenebilmesi mümkündür (Erdut, 1998: 18). Serbest ticaret neticesinde ortaya çıkan çok uluslu şirketlerin ve artan rekabetin bu değişimde etkisi büyüktür. Teknoloji, üretimin uluslararası bütünleşmesinde önemli rol oynamakta ve özellikle işgücü piyasasında değişime neden olmaktadır. Kitle- sel üretime dayanan teknolojiden, mikro elektronik ürünlere dayalı tasarım,

üretim, yönetim ve pazarlama faaliyetlerinin bütünleşmesiyle çalışan, bilgi yoğun bir üretim biçimine geçilmiştir (Daldal, 2000: 878). Böylelikle teknolojik gelişmenin sağladığı imkanlarla üretimi ücretlerin düşük olduğu yerlere kaydırmak mümkün olmaktadır. Görüldüğü gibi, bu uluslararası bütünleşme süreci neticesinde işsizliğin artması ve işgücü piyasasında bölünmenin ortaya çıkması kaçınılmazdır. İşletmelerin değişen koşullara ve müşterilerin taleplerine cevap verebilmesi için, esneklik gerekli hale gelmiştir. Ayrıca, bu esneklik üretim maliyetlerinden tasarruf, işçi sayısında azalma ve sosyal koruma için ayrılan payın azaltılması gibi sonuçlar doğurmuştur (Çakır, 2002: 89). Esneklik ile amaçlanan tamamen hareket serbestisi değil, işgücü ile ilgili kanunların çağın gereklerine göre değiştirilmesidir.

İşgücü piyasasında meydana gelen bölünme ile ortaya çıkan kategoriler, çalışanlar açısından ücret ve sosyal haklar bakımından farklılıklara neden olabileceği için dışlanma için risk oluşturabilmektedir. Rekabetin etkisiyle üretim yapısının Fordist yapıdan sonra, hızla farklılaşan ve günümüze kadar uzanan fiziki mekan ve coğrafya tanımaz, esnek, ferdi taleplere yanıt verebilen, iki üç yıl sonra ürün, model ve dizaynlarının bile yeni pazarlama teknikleri ile tüketici grubuna alıştırdığı ve beklenti meydana getiren bir yapıya büründüğü görülmektedir (Stalker, 200: 140, 141).

Dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olan işgücü piyasasına katılma ve katılmama durumunun sosyal dışlanma ile ilişkisini aşağıdaki tablo ile gösterebiliriz.

Tablo 7: İşgücü piyasası ve sosyal dışlanma ilişkisi

	Sosyal Bütünleşme	Sosyal Dışlanma
İşgücü Piyasasına Katılma	A	B
İşgücü Piyasasına Katılmama	C	D

(Van Cooten, 1999: 63)

A kategorisinde, işgücü piyasasında birincil gruba dahil olan, işlevsel esnekliğe sahip, çekirdek işgücünü teşkil eden çalışanlar yer almaktadır. B kategorisinde sayısal esnekliğe bağlı tutulan, düşük ücretli, geçici ve kısmi süreli çalışanlar ve kısa süreli işsizler yer almaktadır. C kategorisi; işgücü piyasasına katılmayan fakat alternatif gelir kaynakları olan, en azından yoksulluktan kurtulma konusunda geleceğe dair umudu olan insanları kapsamaktadır. D kategorisi ise; yoksul, uzun süreli işsiz, yaşlılık aylığı ve sosyal yardım alanları ve benzeri insanları içermektedir (Van Cooten, 1999: 64).

Sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran en önemli nedenlerden biri, işsizlik olduğu için işgücü piyasasındaki değişikliklerin işsizliğin artmasına engel olacak şekilde yapılması gerekmektedir.

2.1.2. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri, gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Nüfus artışı ve dağılımı, toplumun sosyal yapısı, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramı gibi ekonomik olmayan olgulardan da etkilenmektedir (Çakır, 2002: 91). Gelir dağılımının salt bir ekonomik sorun olmaktan çok, politik ve sosyal bir sorun olarak algılanması 1980'li yıllardan sonra olmuştur. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumsal huzursuzluğa neden olacağı için, eşitsizlikleri azaltmak ve geliri düşük olan kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak önem taşımaktadır (DPT, 2001a: 2). Çünkü bu adaletsizlik sonucu yoksulluk sorunu gündeme gelecektir. Yaşamsal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayan bireyler; topluma katılmakta problem yaşayacaklar ve toplumdan dışlandıkları hissine kapılacaklardır. Yoksulluk toplumsal hayata katılarak düzenli bir hayat sürdürülmesi önündeki en önemli engellerden biridir. Böylece, toplumda gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olması sosyal dışlanmanın da boyutunun yüksek olmasına neden olacaktır. Uluslararası boyutta ise, küreselleşme süreci dengesizliklerin artmasına neden olmaktadır.

2.1.3. Eşitsizliğin Artması

Toplumda ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel kaynakların olabildiğince eşit dağıtılması gerekmektedir. Eşitlik; sosyal adalet ve insan hakları kavramları ile birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Sosyal adalet, toplumda her bireyin ve her kesimin kaynaklardan eşit derecede yararlanabilmesi ve kendini geliştirebilecek fırsatlara ulaşabilmesini ifade eder. Kişinin kendini geliştirmesi hem eşitlik açısından, hem de toplumun ortak çıkarı açısından önemlidir. Toplumda sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması için kimsenin kendini dışlanmış görmemesi gerekmektedir. Ekonomik, toplumsal ve siyasal fırsatlar bakımından eşitsizliklerin ortaya çıkması bu eşitsizliklerin kendi kendini sürdüreceği biçimde yaygınlaşmasına neden olacaktır. Bu nedenle, bu fırsatlara ulaşamayan birey ve kişilere toplumun destek mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir.

Toplumdaki eşitsizlik temelde gelire dayalı bir ekonomik eşitsizlik olarak düşünülmekte ve bu durum gelir dağılımı ile tespit edilmektedir. Bu başlık altındaki eşitsizlik; gelir eşitsizliğinin yanında, politik ve sosyal uygulamaların sonucunda da ortaya çıkan eşitsizliği kapsamaktadır. Toplumda mevcut olan hukuk sisteminin yanı sıra politik, ekonomik, ahlaki, kültürel, eğitimsel ve toplumsal sistemler toplumda eşitliğin sağlanması konusunda oldukça etkili ve önemlidir (Doğan, 2000: 247). Bir ülke içinde ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, küreselleşme eşitsizlikleri arttırıcı rol oynamaktadır. Bir ülkede istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, politik ve sosyal faaliyetlerde eşitsizlik olabilir. Ancak bazı akademisyenlere göre, eşitsizliğin en uç biçimi sosyal dışlanma şeklinde gerçekleşebilir (Jamrozik ve Nocella, 1998: 132).

Küreselleşme ve yeni iletişim teknolojileri ile bilgisayar ağları kullanılmaya başlamıştır. Şirketlerin finansal yapılarında önemli değişiklikler olmuştur. Servis sektöründeki istihdam oranlarının artmasıyla eğitilmiş personele olan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle vasıfsız bireylerin düşük ücretli işlerde çalışmaları nedeniyle bireyler yoksullaşmış ve toplumdaki eşitsizlik artmıştır. Vasıfsız işlerin sayısının azalması da, bireylerin uzun süreli işsizlik yaşamalarına

neden olmuş, zamanla bu kişiler iş bulma ümitlerini yitirdiklerinden iş arama konusunda isteksizleşmişlerdir. Böylece, ekonomik eşitsizlik nedeniyle toplumdaki dışlanan bazı kesimlerin sayısı artmıştır.

Sosyal dışlanma kavramı bireylerin eşit bir durumda bulunmasına değil de, vatandaşlık haklarından eşit bir biçimde yararlanabilmesine önem vermektedir. Bu bağlamda, bireylerin farklı nitelikleri gereği fırsatları değerlendirebilme biçimleri ve yetenekleri söz konusu olabilecektir. Önemli olan bütün bireylere eşit yeterliliklerin tanınmış olmasıdır (Barata, 2000: 4).

Eşitsizliğin artmasının en önemli nedenlerinden biri, emek piyasasında istihdam şekillerindeki çeşitliliğin artması neticesinde birbirinden oldukça farklı grupların ortaya çıkmasıdır. Çünkü çok uluslu şirketlerde çok sayıda geçici, niteliksiz ve güvencesiz işe karşılık; az sayıda analitik düşünce gerektiren, nitelikli ve güvenli formel istihdamın tesis edilmesi emek piyasasındaki farklılaşmanın ve dolayısıyla eşitsizliğin temel nedenidir (Lee, 2000: 18, 19). Kayıt dışı çalışanların durumu, ekonomik koşullara göre değişiklik göstermektedir olduğundan emek piyasasından dışlanma riskleri yüksektir. Ayrıca, emek piyasasında çalışanların niteliklerinden dolayı ücret ve diğer sosyal haklar bakımından ortaya çıkan farklılaşma da eşitsizliği arttırıcı rol oynamaktadır.

Emek piyasasında ortaya çıkan eşitsizlik durumu, öncelikle sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına yansımaktadır. Bu nedenle, eşitsizliği ve eşitsizlik neticesinde ortaya çıkacak sosyal dışlanmayı ve kutuplaşmayı önlemek için; sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri daha geniş kapsamlı olmalı ve geliştirilmelidir. Ancak, çoğu zaman hizmetlerin ekonomiye yük olacağı endişesiyle bu konuya gereken önem verilmemektedir.

Eşitsizliğin ortaya çıkarabileceği bir diğer durum cinsiyet ayrımcılığıdır. Bu hususun etkin olmasının nedeni, kayıt dışı ekonomide istihdam edilenlerin başında kadınların gelmesidir. Kadınların esas işinin ev işleri ve çocuklarının bakımı olarak görülmesi bu durumda en önemli etkidir. Çalışan kadınlar da cinsiyete dayalı ayrımcılıktan zarar görmektedir. Buna örnek olarak, er-

keklere oranla daha düşük ücretlerle çalışmalarını ve nitelikleri uygun olsa bile üst düzey yöneticilik pozisyonlarında kadınların sayısının oldukça az olmasını verebiliriz.

Eşitsizlik neticesinde ortaya çıkacak dışlanmanın bir diğer türü de yaştır. Çocuklar, gençler ve yaşlılar gibi belli yaş grubundaki bireyler dışlanmadan ve eşitsizliklerden daha çok zarar görmektedirler. Çocuklar, ailelerinin sahip olduğu imkanlardan doğrudan etkilenmekte ve bu durumda onların aldıkları eğitim ile psikolojik ve fiziksel gelişimlerinden doğrudan etkilenmektedirler. Gençler ise, en önemli kararlarını alacakları zamanlarda yeterli fırsatlara sahip olmamaları nedeniyle çeşitli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Buna örnek olarak, iyi bir iş bulamamalarını ve yanlış evlilikler yaparak gelecekteki hayatlarını da zorlaştırmalarını verebiliriz. Yaşlılar ise, emekli olduktan sonra emeklilik maaşlarının yeterli olmaması ve ihtiyaç duydukları bakım hizmetlerinden faydalanamamaları durumunda toplumsal alanın dışına itilmektedir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması da önemlidir. Bireylere kendilerini geliştirmelerini sağlayacak imkanlar sağlanmalıdır. Eğer gerekli olan eğitim imkanı tanınmazsa, bireylerin toplumsal hayata katılmaları zorlaşacak ve etkin bir sosyal hayata sahip olma imkanları azalacaktır. Eğitimde fırsat eşitsizliğine etnik grup, din ve dil ayrımı ile nüfus gibi sosyal faktörler; ailenin ekonomik durumu gibi iktisadi faktörler ve kırsal-kent farkı, bölgesel farklılıklar gibi coğrafi faktörler neden olmaktadır (Doğan, 2000: 250-252).

Herhangi bir alanda eşitsizliğe maruz kalan bireylerin, diğer alanlarda da zincirleme olarak eşitsizliğe maruz kalması olasıdır. Bu da dışlanmanın bir nedeni olan eşitsizliğin de, aynı dışlanma gibi dinamik bir kavram olduğunu göstermektedir. Örneğin, yeterli eğitim alamayan bireyin formel bir iş bulmak yerine kayıt dışı sektörde istihdam edilmesi ve dolayısıyla yeterli sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinden yararlanamaması söz konusu olacaktır. Böylece eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması işgücü piyasasında ve sosyal koruma alanında da eşitsizliğe neden olmaktadır.

2.1.4. Sosyal Koruma Yetersizliği

Sosyal dışlanma kavramı, Avrupa'da refah devleti uygulamalarının ve etkinliğinin sorgulandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Refah devletinin sorgulanmasında iki önemli neden vardır. Bunlardan ilki, refah devletlerinin artan yoksulluk ve sosyal problemlerle mücadele etmek konusunda yetersiz olması ile ilgilidir. İkincisi ise, sosyal harcamaların yüksek olmasının ekonomik büyümenin önünde bir engel teşkil etmesi ile ilgilidir (Evans, 1998). Piyasa ekonomisinin küreselleşmesi ile toplumda gelir seviyesi daha yüksek olan avantajlı kesimlerce yapılan destekte azalma söz konusudur (Room, 1999: 166). Sosyal güvenlik sistemleri, yeni ekonomik koşulların ortaya çıkardığı problemlerle mücadele etme konusunda yetersiz kalmıştır. Örneğin, işsizlik sigortası tutarlarının düşük kalması bireylerin yoksulluğa düşmesine ve diğer sosyal yardım programlarına yönelmeye başlamalarına neden olmuştur. Buna ek olarak, eğitim sistemleri bireylere bir iş garanti etme konusunda ve öğrencilerin ihtiyaçlarına hizmet etme konusunda yetersiz kalabilmektedir.

Sosyal koruma, bireylerin karşılaşabileceği risklere karşı güvence sağlayan her türlü sosyal yardım ve teşvikler ile sosyal hizmetleri de kapsayan sosyal güvenlik kurumlarının faaliyetleri neticesinde sağlanmaktadır. Bu kurumlar sağlık ve eğitim haklarının yanı sıra yaşlılık aylığı, işsizlik sigortası ve iş güvencesi gibi ekonomik açıdan destek sağlayacak önlemleri de kapsamaktadır. Her ne kadar bu önlemlerin en gelişmiş halleri bile dışlanma tehlikesini tamamen bertaraf etmeye yetmese de, bu riski azaltması bile sosyal korumanın önemini göstermektedir. Bu nedenle, etkin sosyal koruma sistemleri mevcut olmalıdır. Sosyal koruma mekanizmaları, özelde bireylerin yararına iken; genelde toplumun çıkarına hizmet etmektedir. Bu nedenle, toplumsal dayanışma kapsamında maddi güvence sağlamasının yanında ekonomik büyüme ve gelişme ile toplumsal barışa da katkı sağlamaktadır. Ancak, çoğu ülkede bireyleri bu sosyal koruma mekanizmasının dışında bırakan pek çok neden vardır.

Sosyal koruma sisteminin pek gelişmemiş olduğu ülkelerde gelir sahibi ol-

mayanlar, çalışma gücünden mahrum olanlar ve çalışma imkanlarına erişimde zorluk yaşayan gruplar; sosyal sigortalara katkı ödemedikleri gerekçesi ile sosyal korumadan faydalanamamaktadırlar (ILO, 2001: 33, 34). Buna ek olarak, bireylerin sosyal koruma kapsamında görünmekle beraber katkı ödeme güçlüğü ya da bilgi eksikliği gibi nedenlerle sosyal koruma kapsamının dışında kaldıkları söylenebilmektedir (DPT, 2001b: 49). Ayrıca bazı bireyler sosyal koruma kapsamında yer almakla birlikte, yararlanabilmek için gerekli olan koşulların düzgün bir biçimde yerine getirilmemesinden dolayı sosyal korumadan ya faydalanamamakta ya da sınırlı bir biçimde faydalanmaktadır. Örneğin, belli emeklilik, sağlık, işsizlik ödemeleri ve yardımlardan yararlanmak için belli sürelerle prim ödeme şartı vardır. Prim ödenmesi gereken asgari süre boyunca prim ödenmeden, söz konusu risk gerçekleştiğinde; kişinin bu yardımdan yararlanması söz konusu olmayacaktır. Bu da bir anlamda sosyal korumanın dışında kalmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle, katkı ödemedi de sosyal yardımlardan faydalanmayı sağlayan mekanizmaların geliştirilmesi ihtiyacı artmaktadır.

Sosyal korumanın gelişmiş olduğu ülkelerde, sosyal dışlanma nitelik ve nicelik itibarıyla daha düşük seviyelerde gerçekleşirken, sosyal korumanın güçlü olmadığı ülkelerde sosyal dışlanma daha ağır bir şekilde hissedilmektedir.

2.1.5. Göç Olgusu

Göç olgusu, sosyal dışlanmaya yol açan nedenler arasındadır. Göç edenlerin eşitsizliklere ve sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılıkları oldukça yüksektir. Göç edenlerin, göç ettikleri yere uyum sağlamaya, hiçbir destek olmadan çalışma hayatına katılmaya çabalamaları önemli problem teşkil etmektedir. Göç, iç ve dış göç olmak üzere iki türlüdür. Dış göç; buldukları ülkeden daha iyi yaşayacağı umuduyla bireylerin gelişmiş ülkelere yönelmeleri ile gerçekleşir. Bireyler kendi ülkelerinde dışlanmış olduklarını düşünerek buralara yönelmekte, ancak daha sonra gelişmiş ülkelere de dışlanma olgusuyla tekrar karşı karşıya gelmektedirler. Küreselleşme ile ortaya çıkan ekonomik, siyasal, sosyal dengesizlikler nedeniyle yaşam kalitesinin bozulması,

bireyleri ülkelerini terk ederek başka yerlerde yaşamak için hareket etmeye yöneltmektedir (Gökbayrak, 2006). Küreselleşmenin göç olgusu üzerindeki önemli etkilerinden biri, vasıfsız eleman sayısında artıştır. İkincisi ise, vasıflı işgücünün bazı ülkelerde eğitimlerine ve niteliklerine uygun ve iyi gelirli işler bulamadıklarından göç etme eğiliminde olmalarıdır. İç göç ise; özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç şeklinde gerçekleşir. Göç edenlerin kentlerde yerleştikleri yerler bile kentlerin çevresindeki kentsel alandan dışlanmış yerlerdir. Bu durum hem toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmakta hem de yönetim birimlerince sağlanan hizmetlerden faydalanmalarını engellemektedir. Bunun neticesinde, kentin dışındaki alanlarda suça eğilimli bireyler yetişmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde iç göç olgusu sosyal dışlanmanın en önemli nedenidir.

Göç olgusunda süreklilik olgusu önemlidir. Yoksa geçici sürelerle ve çeşitli amaçlarla bir yere gidilmesi göç kapsamında değerlendirilemez. Özgür iradeleri ile göç kararı alan ailelerin daha iyi bir hayat sürecekleri varsayımı ile hareket ettiği söylenebilir.

2.2. SOSYAL DIŞLANMANIN TÜRLERİ

S.R. Osmani'ye göre, sosyal dışlanma emek piyasasından, eğitim düzeninden, kamusal alandan ve siyasi süreçten dışlanma şeklinde gerçekleşebilir (Osmani, 2003b). Sosyal dışlanmanın türünün ve şiddetinin tespit edilmesinde sosyal dışlanmanın nedenleri arasında yer alan işsizlik ve yoksulluk, zayıflamış sosyal ağlar ve sosyal koruma gibi unsurlar oldukça önemlidir.

Sen'e göre dışlanmanın farklı türleri vardır. Bunlar;

- Eşitsizlik ve göreceli yoksulluk
- İş piyasasından dışlanma
- Kredi piyasasından dışlama
- Cinsiyet ağırlıklı dışlama ve eşitsizlik (Sen, 2000).

Değişik mesleki tecrübelerine sahip olanlarla hiçbir işte çalışmamış olanlar, iş-

gücü piyasasında eleman ihtiyacı duyulan alanlara uygun nitelikte olmayanlar, eğitimlerini tamamlayamayanlar ya da tamamlasalar bile aldıkları eğitim iş bulmalarına yeterli olmayanlar, emekliler ve bunun gibi diğer sosyal bakımdan dezavantajlı durumunda bulunan bireylerin sosyal dışlanma türleri, toplumsal ilişkiler, kurumsal ve sosyal destek alma imkanları bakımından değerlendirilmelidir (Berting, 1998: 8). Görüldüğü gibi, değişik niteliklere sahip olan bu kişilerin sosyal dışlanma yaşadıklarını kesin bir şekilde söylemek mümkün olmadığı gibi, işe sahip olanların, sosyal korumadan yararlananların ya da sosyal bakımdan çevrelerinden destek görenlerin de sosyal dışlanma yaşamadıklarını aynı kesinlikle söylemek de mümkün olmamaktadır (Çakır, 2002: 95). Örneğin, niteliksiz işgücünün genelde kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmeleri ve bu işlerin geçici ve yeterli sosyal güvenceye sahip olmayan nitelikte olması nedeniyle; işi olan kişilerin de dışlanmaya maruz kalma ihtimali oldukça yüksektir. Birçokları tarafından kabul edildiği üzere, sosyal dışlanmanın en önemli ve en etkili nedeni uzun süreli işsizlik olgusudur. Çünkü, işsizlik bireyleri temel ihtiyaçlarını sağlayacak seviyede gelirden yoksun bırakmakta ve ayrıca da sosyal ve psikolojik açıdan yalnız hissetmelerine neden olmaktadır. Böylece, işgücü piyasasının içinde ve dışında bulunulan konuma göre sosyal dışlanmanın biçim ve derecesi ortaya konulabilir (Çakır, 2002: 95).

2.2.1. Ekonomik Alandan Sosyal Dışlanma

Ekonomik yapının dışlayıcı etkileri nedeniyle en çok vurgu ekonomik dışlanmanın çeşitli boyutlarına yapılmaktadır. Ekonomik alandan sosyal dışlanmayı; mal ve hizmet piyasasından dışlanma, tüketim toplumundan dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz. Ekonomik alandan dışlanma konusunda en çok vurgulanan işgücü piyasasından dışlanma olduğundan, bu konu üzerinde daha fazla durulacaktır.

2.2.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma

Mal ve hizmet piyasasından dışlanma bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşıla-

yacak gelirden yoksun olmaları şeklinde gerçekleşebileceği gibi, bunun yanı sıra eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi kişiye daha iyi bir gelecek sağlayacak imkanlardan yoksun olma şeklinde de gerçekleşebilir. Bu durumda, ekonomik görünümün toplumsal görünümü etkilediği söylenebilir (Sapançalı, 2005a: 125). Mal ve hizmet piyasasından dışlanma, gelir yoksulluğuna paralel bir durumdur ve tüketilmesi gerekli olan mal ve hizmetlerin tüketilememesinden kaynaklanmaktadır.

2.2.1.2. Tüketim Toplumundan Dışlanma

Tüketim toplumu kavramı aslında daha eski bir kavram olsa da özellikle sanayileşme sonrasında önem kazanmıştır. Sanayileşme ile beraber üretimin hızla artması, ekonomik dengenin sağlanması için tüketimin de artması gerekliliğini getirmiştir. Böylece, insanları daha fazla tüketmeye yönelten ekonomik politikalar izlenmiş ve izlenen ekonomi politikaları tüketim toplumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüketim toplumunda, insanlara aşılana ve önemli olan şey tüketmektir, tüketilen şeyin gerçekten birey için bir ihtiyaç olup olmaması ikinci planda kalmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte, reklamlar önem kazanmış ve tüketime özendirme politikalarının toplumlar üzerindeki etkisi daha çok artmıştır. Bu şekilde tüketimin özendirilmesi sonucunda, toplumun geri kalanı gibi tüketim yapacak maddi olanağa sahip olmayanlar için sosyal dışlanma tehlikesi doğmaktadır. Örnek vermek gerekirse tüketim toplumlarının önemli göstergelerinden biri büyük alışveriş merkezleridir. Bu merkezlerde bireyler giyim alışverişinden, mobilya alışverişine; yemek yemekten, kahve molasına kadar çok çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ancak, toplumdaki bireyler farklı gelirlere sahip olduklarından her biri bu kültürden eşit olarak faydalanamamaktadır.

2.2.1.3. İşgücü Piyasasından Dışlanma

Sosyal dışlanma üzerine yapılan çalışmaların çok büyük bir bölümünde sosyal dışlanmaya yol açan en önemli neden olarak, ekonomik, politik ve psiko-

lojik yansımaları olan işsizlik gösterilmektedir. Örneğin, aileleri tarafından destek görenler ya da düzenli bir işe sahip olmamalarına rağmen kendilerini idare edecek mal varlığına ve gelire sahip olanlar, işsiz kalsalar bile sosyal ilişkileri devam ettiği için kendilerini dışlanmış hissetmeyeceklerdir. Sosyal dışlanmanın en önemli nedeni işsizlik olmakla birlikte, işsizliğin sosyal dışlanmaya başlı başına neden olabilecek bir unsur olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü dışlanmanın ortaya çıkabilmesi için kötü ekonomik durumun yanı sıra sosyal olarak dışlanmışlık olgusunun da ortaya çıkması gerekmektedir. Uzun süreli işsizliğin doğal sonucu, yabancılaşma ve eşitsizlik olduğundan yaşanan toplumdaki dışlanma ortaya çıkabilmektedir.

S. R. Osmani'ye göre; ekonomik açıdan aktif olan yoksullar, çalışan ve işsiz yoksullar olmak üzere 2 gruba ayrılmaktadır. Bir iş sahibi olamamak yoksulluk ile birlikte düşünülmektedir. Bir iş sahibi olmak, yoksulluğun başlı başına ortadan kalkması anlamına gelmemektedir (Osmani, 2003a: 4). Çalışan yoksul kimselerin bulunması işsizlik kadar önemli bir toplumsal sorundur. İşsiz olma ve çalışsa bile yeterli geliri elde edememe durumu gelecek beklentisinin kalmaması ile sonuçlanmakta ve bu durum başlı başına sosyal dışlanma sürecinin başlamasına neden olmaktadır. Sosyal dışlanma çalışmayanlar veya çalışmayanlar açısından gerçekleşebilmektedir. Bireylerin işgücü piyasasında buldukları konum, sosyal dışlanmışlıklarının biçimini ve boyutunu etkilemektedir (Çakır, 2002). Çalışmayanlar açısından işgücü piyasasından dışlanma gerçekleşirken, çalışanlar açısından işgücü piyasasında dışlanma gerçekleşir. Dolayısıyla, işgücü piyasasından dışlanmanın bu iki türden oluştuğunu söyleyebiliriz.

2.2.1.3.1. İstihdamdan Dışlanma-İşsizlik

Uzun süreli işsizler, ilk kez işgücü piyasasına atılan ancak henüz iş bulamayan gençler ve işletmelerin esneklik ve yeni teknolojiler nedeniyle işten çıkarıldıkları yeni iş bulması oldukça zor olan bireylerden oluşan işsizler, işgücü piyasasından dışlanma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (Çakır, 2002: 97). Teknolojik gelişmeler, işin ve üretim değerinin değişmesine neden olduğun-

dan, yeni teknolojileri kullanan vasıflı işçilere olan ihtiyaç arttığı için vasıflı işçilerin maaşları vasıflılara göre daha yüksek gerçekleşmektedir.

Çalışma bireye hem gelir sağlamakta hem de bireyi toplumda bir statü sahibi yapmaktadır. Toplumdaki en basit sosyal ilişkilerde bile kişi kendisinin ya da ailedeki diğer bireylerin işi ile kendisini tanıtmakta ve kendisine yer bulmaktadır. Yapılan işin niteliği toplumsal statünün ve bireyin yaşam standardının belirlenmesinde doğrudan rol oynamaktadır.

İşgücü piyasasından dışlanma; bireyleri ekonomik, psikolojik ve sosyal bakımdan toplumsal bütünün dışında bırakmaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılayacak geliri elde edemedikleri gibi, çalışma ile sağlanan sosyal ilişkilerde bulunamayan bu gruptaki bireyler hem ekonomik açıdan hem de sosyal açıdan desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar (Çakır, 2002). Bu korumanın, bireylerde işsizliğin neden olduğu gelecek endişesinin ortadan kaldırılmasını da içerecek şekilde sosyal ve ekonomik açıdan geniş kapsamlı olması gerekmektedir. Çünkü geleceğe yönelik planlardaki güvensizlik, sadece iş konusunda değil; aynı zamanda bir aile kurma, çocuk sahibi olma, nerede ve nasıl bir yaşam sürüleceği konularını da kapsamaktadır (Hammer, 1993: 418).

İşsizlik ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin çeşitli boyutları vardır. Öncelikle, işsizlik üretken işgücünün atıl kalması nedeniyle toplumsal açıdan zarar oluşturmaktadır. Uzun süredir işsiz olan bireyler yeni bilgiler edinemezler ve edinmiş oldukları bilgilerini, niteliklerini, güvenlerini ve algılarını kaybedebilirler. Dolayısıyla, bireyin gelecekte iş bulma olasılığı gittikçe azalmaktadır. İşsizler sigorta, emeklilik, sağlık güvencesi gibi ekonomik imkanlardan yoksun kalırlar. Buna ek olarak, depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklardan zarar görenler arasında işsizlerin sayısı oldukça yüksektir. Çünkü, uzun süre üzülen ve acı çeken kişiler zamanla kendilerine olan güvenlerini ve saygılarını yitirmekte, ruhsal rahatsızlıklara yakalanabilmekte ve oldukça mutsuz olmaktadır. İşsizlerin gelir yetersizliğinden dolayı ihtiyaçlarını karşılayamamaları ile sürekli üzüntü duymaları nedeniyle birçok fizyolojik hastalık bakımından da riskli gruba dahil olmaktadır. Benzer şekilde, iş-

sizlerin sosyal hayata katılma imkanları da oldukça azdır. Aile ilişkileri ve diğer sosyal ilişkilerde bozulmalar yaşanabilir. Bunun neticesinde toplumsal değerler zayıflamaktadır. İşsizlik diğer bireylere ve toplumsal düzene olan saygıyı ortadan kaldıracabileceğinden işsiz bireyler zamanla suça meyilli hale gelebilirler.

İşsiz kalan her bireyin bu sorunlarla ve sosyal dışlanma ile mutlak bir şekilde karşılaşacağını söylemek mümkün olmamaktadır. Örneğin, ev hanımları eşlerinin gelirlerinin yeterli olması durumunda ev işlerini görerek toplumda kendine bir yer edinebilir. Dolayısıyla, işgücü piyasasından dışlanma ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi kurabilmek için, işsiz kalan bireyin aynı zamanda toplumsal ve mesleki korumadan yoksun olması ve şiddetli bir gelir sıkıntısı içerisinde düşmesi gerekmektedir (Van Cooten, 1999: 60).

İşgücü piyasasından dışlanma, sadece çalışmak isteyip de çalışamayanlar yani işsizler açısından değil aynı zamanda işgücüne katılmak için yeterli isteğe ve yeteneğe sahip olmayanları ve piyasa koşulları dışındaki nedenlerle işgücüne katılmaları önlenenleri de içermektedir (Çakır, 2002: 98). Bu grubun en büyük kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Toplumdan topluma farklılıklar olmakla birlikte, birçok toplumda kadınların en önemli işi evlenip çocuk sahibi olmaktır. İş hayatına katılmaları hayati bir durum değildir ve katılmamaları normal karşılanmaktadır. Hatta bazı durumlarda bizzat toplum tarafından iş hayatına katılmaları engellenmektedir. Yaşamlarını başkalarının yardımı ile sürdürmeyi alışkanlık haline getirenler de bu grupta yer almaktadır. Bu kişiler içinde buldukları durumu değiştirmek için çaba harcamak konusunda isteksiz olan kişilerdir.

2.2.1.3.2. İstihdamda Dışlanma-Çalışan Yoksullar

Çalışan yoksullar olarak da adlandırılabilir bu gruptaki bireyler bir işte çalışmakla birlikte yeterli gelir, sosyal koruma ve sosyal ilişkiler edinememişlerdir. Düşük olan işçi ücretleri neticesinde yeni yoksullar ortaya çıkmaktadır. Bu kişiler esasen sadece en temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gelir

elde ettiklerinden, bu gelir daha iyi bir geleceğe sahip olmalarını sağlayacak eğitime, sosyal ve kültürel faaliyetlere yetmemektedir. Görüldüğü gibi, çalışan yoksul kesimin varlığı işsizlik oranının düşük olduğu ülkelerde bile dışlanma riskinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışan yoksul kesimin varlığı gelişmiş ülkelerde yaygınlaştığından sadece istihdam yaratmayı hedefleyen yoksullukla mücadele politikalarının da geçerliliği sorgulanmaya başlanmıştır (İnsel, 2001: 69).

Kısmi ve geçici sürelerle çalışma esnek istihdam olarak adlandırılmakta ve bu durum bazı hallerde sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Esnek istihdamın en önemli dezavantajı, iş güvencesi sağlamaması ve bu şekilde istihdam edilenlerin sosyal koruma kapsamındaki yasal düzenlemelerden yeterli şekilde faydalanamamalarıdır. İşverenler açısından bu istihdam biçimi hem düşük ücretler ve azalan sosyal güvenlik harcamaları bakımından, hem de sağladığı esneklik bakımından oldukça avantajlı bir durumdur (Çakır, 2002). Bunun yanı sıra, işverenler bu kişileri mesleki eğitim kapsamına nadiren almaktadır. Çünkü bireylerin bu işte geçici olduklarını düşünmektedirler. İşveren açısından maliyet düşüren bu unsur birey açısından eğitimden dışlanmasına ve gelecekte işinde daha iyi bir konumda olamamasına neden olmaktadır. Gönüllü olarak bu çalışma biçimini seçen öğrenciler ve çocuk sahibi kadınlar açısından herhangi bir dışlanma tehlikesi bulunmamaktadır. Çünkü bu kişiler çalışmaları zorunlu olmadığı halde aile bütçelerine katkıda bulunmak amacıyla çalışmaktadırlar. Kadınların, çocukların ve toplumdaki diğer bireylerin sürekli ve güvenceli işler bulamamaları nedeniyle ortaya çıkan zorunluluktan dolayı bu istihdam biçimine dahil olmaları ise dışlanmaya neden olabilecektir (Çakır, 2002).

2.2.2. Toplumsal Alandan Sosyal Dışlanma

Toplumsal dışlanmada çeşitli etkinliklerden ve sosyal haklardan yararlanılamaması durumu söz konusudur. Bu durum sosyal devletin ve sosyal kurumların güçsüzleşmesi ve sorgulanmasına neden olmaktadır. Sosyal dışlanma tanımlarında ortak olan husus, sosyal dışlanmanın bazı birey ve grupların

toplumsal etkinliklerin dışında kalması anlamına gelmiştir. Bu durum da bireylerin toplumla bütünleşmesi konusunda en önemli engeldir. Yoksullarla devlet ve toplum arasındaki iletişimin engellenmesi nedeniyle sosyal tepkiler, sosyal ve bireysel önyargılar ve davranışlar, politikaların ve uygulamaların dışlanmışlarla toplumu ayırmasıyla ilişkilidir. Toplumdaki birçok sosyal aktivitenin, yaşam biçimlerinin ve geleneklerin dışında kalmak toplumdaki dışlanma anlamına gelmektedir. Toplumsal dışlanma, kültürel ve sosyal hayattan dışlanma ile politik dışlanma başlıkları altında incelenecektir.

2.2.2.1. Kültürel ve Sosyal Hayattan Dışlanma

Sosyal dışlanmanın bir nedenini de toplumsal ve kültürel hayata çeşitli gerekçelerle katılamamak oluşturmaktadır. Toplumun genelinden farklı olan, onlar gibi giyinemeyen, konuşamayan, Adam Smith'in deyişiyle toplumda utanç duymadan dolaşamayan bireyler bu tür dışlanmadan zarar görmektedirler (Sen, 2000). Özellikle göçmenler ve azınlıklar toplumsal dışlanma türünden daha çok etkilenmektedir. Sosyal dışlanmışlar, aile, arkadaş gibi sosyal grupların parçası olamamaktan zarar görmektedirler. Çünkü bu durum toplumda katılabildikleri normal faaliyetlerin sayısını azaltmakla birlikte, arkadaş çevrelerince iş imkanları gibi maddi ve manevi destek alamamaları yaşadıkları dışlanmanın şiddetini arttırmaktadır.

Toplumsal alandan dışlanmanın bir diğer boyutunu da sosyal refah hizmetlerinden dışlanma oluşturmaktadır. Devlet tarafından sağlanan sağlık, eğitim ve sosyal koruma imkanlarından bireylerin yeterince yararlanamamaları toplumsal alandan dışlanmayı göstermektedir. Bireyler toplumda iyi bir statüye sahip olmaları için gerekli olan eğitime ulaşmada fırsat eşitliğine sahip olmalıdırlar. Eğitim çocuklukta hem bireylerin sosyalleşmesinde rol oynar, hem de iyi bir geleceğe sahip olmalarını sağlar. Benzer şekilde, bireylerin psikolojik ve fiziksel açıdan sağlıklı olmaları da topluma katılımını etkilemektedir. Bu nedenle devletin bireylerin sağlık hizmetlerinden yeterli şekilde faydalanmaları için gerekli olan önlemleri alması gerekmektedir. Sosyal koruma ise, bireylerin hayatlarının çeşitli evrelerinde karşılaştıkları

risklere karşı önlem alınarak, bireylere güvence sağlanmasını içermektedir. Bireylerin işsiz kaldıklarında işsizlik sigortası almaları, iş kazası ve hastalık durumlarında erken emekliye ayrılmaları bireyi düştüğü kötü durumdan kurtarmaya yetmese de karşılaştıkları problemlerin sıkıntısını hafifletmektedir. Devlet tarafından sağlanan sosyal refah hizmetleri yeterli ve ulaşılabilir olduğunda dışlanmanın azalacağını ve bunun yanında yarattığı sıkıntıların hafifleyebileceğini söyleyebiliriz. Ancak bu hizmetlerin yeterli olmaması toplumda dışlanmanın daha yaygın bir şekilde görülmesine neden olabilecektir.

2.2.2.2. Politik Alandan Dışlanma

Politik dışlanma, politik olarak güçsüz konumda bulunulması nedeniyle hukuki ve siyasi haklardan yeterince faydalanamamakla ilgilidir (Adaman ve Keyder, 2007). Siyasal dışlanmaya neden olan haklar; sosyal güvenlik, kanun önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasi katılım, fırsat eşitliği ve sendikal haklardır (Sapançalı, 2005a: 195). Dışlanmış olan bireyler politik güç kaynaklarına ulaşamayarak bu alandan da dışlanmaktadır. Bu durum hem politik olarak güçlü olan kesimlerin bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlamasıyla, hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olmamaları nedeniyle bu güce ulaşamamaları ile ilgilidir. Sosyal dışlanma kavramı, sosyal bölünmüşlüğü ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bu bölünmüşlük de sosyal dışlanmışların modern toplumda güçsüz olmasına neden olmaktadır.

Sosyal dışlanmışların toplumdaki konumlarına göre politik alandan daha az ya da daha çok dışlanmaları mümkündür. Örneğin, kadınlar politik alanın oldukça dışında kalmaktadırlar. Bireylerin kendilerini etkileyen kararlara katılma haklarından yoksun olmaları, kendilerini toplumun daha da dışına itmektedir. Karar alma mekanizmalarından dışlanma ve siyasal sürece katılımın kısıtlı olması halinin süreklilik göstermesi ile dışlanmışlığın da süreklilik gösterdiğini söyleyebiliriz.

2.3. SOSYAL DIŞLANMANIN SONUÇLARI

Sosyal dışlanmanın sonuçları bireysel ve toplumsal sonuçlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.3.1. Bireysel Sonuçlar

Toplumda ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyecek kadar düşük gelire sahip olanlar, sosyal güvenceden yoksun olanlar, bir gelir elde etme olanağından yoksun işsizler ve toplumda birtakım eşitsizliklere maruz kalan bireyler, sosyal dışlanma tehlikesi altındadır. Sosyal dışlanmış kişiler, fiziksel ve ruhsal açıdan engelli, eşitsizliğe maruz kalmış, hayatlarında karşılaşabilecekleri risklere karşı korumasız ve zayıf kişilerdir. Kişi kendisine ve yaşadığı topluma karşı yabancılaŐmakta ve üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır (Özkul, 2004: 35). Sosyal dışlanma riski olan bireyler genellikle kendilerini topluma yabancılaŐmıŐ hissetmekte, kendilerini sahipsiz, desteksiz, güçsüz ve çaresiz hissetmekte ve toplumla bütünleŐmede sıkıntı yaşamaktadırlar. Buna ek olarak, tüm bu olumsuzluklar dışlanmışların alkol ve madde bağımlılığı ile hırsızlık gibi toplumsal ahlaka aykırı davranıŐlarda bulunmalarına neden olmaktadır (Seyyar, 2003: 47).

Kişinin içinde bulunduğı yoksunluklar nedeniyle kendisini yetersiz hissetmesi kendine olan güvenini kaybetmesine neden olacaktır. Bu da kişinin endişeli, belirsiz ve güvensiz davranışlar göstermesine neden olabilecektir (Seyyar, 2003: 54). Uzun süreli yaşanan bu stres ve kaygı halinin sebep olduğı zararlar daha sonradan maddi ve psikolojik destek sağılansa bile tamamıyla ortadan kaldırılamamaktadır. Hatta bu durumdaki kişiler daha sonradan zenginleŐseler bile bu sorunlardan ve dışlanmadan tamamen kurtulamazlar. Tüm bu sosyal, ekonomik ve psikolojik problemler neticesinde aile yapısında bozulmalar ortaya çıkacaktır. Aile yapısının bozulmasının en olumsuz etkisi çocukların çaresiz ve muhtaç hale gelmesi ve çocukluklarını olumsuz yaşam koşullarında sürdürmeleridir. Bunun en önemli etkisi eğitim, beslenme ve ilgi yetersizliği içinde büyüyen çocukların gelecekte de bu olumsuz koŐul-

lardan kurtulabilmek için hiçbir imkana sahip olmamalarıdır. Çünkü işgücü piyasasının koşullarında düzgün, güvenceli ve sürekli bir iş bulmalarının en önemli koşulu iyi bir eğitim almalarıdır. İçinde bulunulan sosyal ilişkiler bireyi hayat boyu her türlü sosyal ilişkisinde etkilemektedir. Örneğin, çocukların büyüdüğü sosyal çevreler birbirlerinden oldukça farklı nitelikler arz edebilmektedir. Çocukların kendilerinden oldukça farklı sosyal çevrelerde yaşayan çocuklarla karşılaşma olasılıkları oldukça düşüktür (Larsson ve Halleröd, 2008). Çünkü kendi sosyal çevresinde hep kendi ailesine ve yaşam tarzına benzeyenlerle bir arada bulunmaktadır. Bu durum ise çocukluktan başlayan bir yabancılaşmaya ve toplumsal dışlanmaya neden olmaktadır. Bu durumun da ülkelerin geleceği açısından önemli bir sorun oluşturabileceği gerçeği nedeniyle, ailenin yoksulluk ve yoksunluk durumunun içinde büyüyüp doğrudan doğruya bu olumsuz durumdan etkilenmektedirler. Bunun yanı sıra yoksunluk içinde geçen çocukluk daha sonraları birçok sağlık sorununa ve hastalığa neden olmaktadır.

Uzun süreli işsizlik olgusu, bireylerin üretkenliklerini, bilgi ve becerilerini yitirmelerine, fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklardan zarar görmelerine neden olmaktadır. Çok fazla boş zamana sahip olma ve ileride de iş bulamayacağı için uzun süreli boş zamana sahip olma düşüncesi, zamanın etkin kullanılmasını da engelleyecek, bireyler kendilerini daha da sıkıntılı hissedeceklerdir. Dolayısıyla, insanlara ve kurumlara güvenleri zedelenen kişilerin toplumla bütünleşmesi oldukça zorlaşacaktır. Kendisine öz saygısını yitiren, çevresindekilere güvenmeyen bireyler suça meyilli hale gelebilecektir. Çünkü işsizler sadece gelirden yoksun değil, aynı zamanda toplumdaki normal etkinliklerden de yoksun kalmaktadırlar.

2.3.2. Toplumsal Sonuçlar

Bireylerin toplumla bütünleşememesi neticesinde toplumun geleceğini tehdit edebilecek nitelikte sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Toplumdaki aile, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri bozulmaya başlayacak ve sosyal bağlar

tarafından sağlanan destek ortadan kalkacaktır. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılamak için suça yönelmeleri suç oranlarını arttıracaktır. Sosyal sorumluluğun ve değerlerin kaybedilmesi, sosyal alandaki düzenlemelerin ve toplumdaki kurum ve kuralların anlamının sorgulanması ve isyan duygularının ortaya çıkması neticesinde, yabancılaşma ve toplumsal patlamalar ortaya çıkabilecektir (akır, 2002: 100). Sosyal dışlanmanın özellikle sosyal oküş tehlikesi gibi toplumsal sonuçlara neden olabilecek olması ve çözüm yolu bulmanın oldukça zor olması, sosyal dışlanmayı günümüzün en temel sosyal sorunlarından biri haline getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ

Günümüz literatüründe sosyal dışlanma kavramının yoksulluk ve marjinalleşme kavramları ile benzerlikleri ve farklılıkları tam olarak belirlenemediğinden, sosyal dışlanma hala muğlak bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı ilişkisine baktığımızda aradaki ayrımın sadece yeni bir adlandırma ile mi ilişkili olduğu yoksa dezavantajlara ve sosyal politikaya yeni bakış açıları mı getirdiği konusu tartışmalıdır. Örneğin, Kilmurray'a göre sosyal dışlanma yeni bir şeyi tanımlamakta önceden var olan yoksulluk gibi kavramların yeniden isimlendirilmesini teşkil etmektedir (Kilmurray, 1995). Sosyal dışlanma ve yoksulluğun aynı şeyi ifade ettiğini öne süren Atkinson'a göre, sosyal dışlanma sadece kavramsal bir vurgu değişikliğinden ibarettir. Çalışmaların yönünde herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır (Atkinson, 1998). Atkinson'a göre, sosyal ilişkiler ve dinamiklik unsuru sosyal dışlanmayı çok boyutlu dezavantajlıktan daha geniş yapmaktadır (Atkinson, 1998). Abrahamson'a göre ise yoksullukla sosyal dışlanma arasındaki esas fark, farklı zamanlarda ortaya çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk sanayileşme ile ilgili klasik bir olgu olup, işçi sınıfının zenginler yani burjuvazi tarafından sömürülmesi ne-

deniyle zenginlik kavramının tam tersini ifade etmektedir. Sosyal dışlanma ise postmodern bir olgu olup bütünleşmenin karşıtıdır. Postendüstriyel dönemde orta tabakadan kopan ve sayıca az olan kesimi ifade eder (Abrahamson, 2005: 15, 16).

1970'lere kadar yoksulluk kavramı yaşanmakta olan toplumsal olguları karşılamakta yeterli olurken, 1990'ların dünyasında yeterliliğini kaybetmiştir. Bu dönemde dışlanma kavramını kullanmak daha uygun olmuştur. Küreselleşme ve teknolojik olarak yeniden yapılanan dünya ekonomisine uyum sağlayamayan grup ve kişiler kolayca dışlanabilmektedir (Tekeli, 2000). Susan George'a göre, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve siyasi yapı içerisinde dışlanma sorunu küresel bir sorundur, hatta çağımız dışlanma çağı olarak adlandırılabilir (Gökbayrak, 2005).

Levitas'a göre, sosyal dışlanmanın anlamlarından biri olan bölüşüm yaklaşımı, sosyal dışlanmayı yoksulluğun bir sonucu olarak görür. Bu görüşe göre, bireylerin topluma katılımlarındaki yetersizlikleri nedeniyle yaşadıkları yoksulluk ve sosyal dışlanmadır. Levitas'ın bu yaklaşımında sosyal dışlanmanın temel nedeni olarak gelir seviyesi görülmektedir (Levitas, 2000).

Yoksullukla sosyal dışlanma arasındaki benzerlikler ve farklılıklara ilişkin tartışmalara bir çözüm üretebilmek için öncelikle yoksulluğun nedenleri ve sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır. Daha sonra ise yoksulluğun diğer refah problemleri ile ilişkisi incelenmeli ve sosyal dışlanmanın hangi durumlarda ortaya çıktığına bakılmalıdır (Larsson ve Halleröd, 2008: 16). Yoksulluğun 2 çeşit ölçüm yöntemi vardır. Bunlardan ilki gelir yoksulluğunu ölçmek, ikincisi ise yoksunlukları ölçmektir. Gelir yoksulluğunun sağlık, psikolojik rahatsızlıklar, ekonomik istikrarsızlık, işsizlik ve bunun gibi refah problemleri ile ilişkisi oldukça zayıfken, yoksunluklar yaklaşımına göre bazı mal ve hizmetlerin tüketiminden mahrum kalan bireyler diğer refah problemlerine de maruz kalmaktadır. (Larsson ve Halleröd, 2008: 16). Çünkü kötü yaşam koşullarına sahip bireyler gelir yoksulluğu içinde olmasalar bile, çok çeşitli refah problemlerinden zarar görebilmektedirler. Bu refah problemleri sadece yoksullukla ilişkili değil, aynı zamanda birbirleriyle de ilişkilidirler. Bu nedenle, çok boyutlu bir dezavantajlılık durumunun varlığı söz konusu olur.

Böyle bir durumda ise çok çeşitli refah problemlerinin bir arada ve aynı anda görülmesi olarak tanımlanan sosyal dışlanmanın ortaya çıktığı söylenebilir (Larsson ve Halleröd, 2008: 15). Çünkü sosyal dışlanma dezavantajın ilerlemiş halidir.

Yoksulların tanımını yaptığımızda ekonomik kaynaklara yetersiz erişim nedeniyle oldukça düşük düzeyde mal ve hizmet tüketenler olarak tanımlandığını görmekteyiz (Larsson ve Halleröd, 2008: 15). Ancak son dönemlerde yoksulluk, ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve sağlık boyutları ile ele alınmaktadır. Refah problemleri genellikle yoksulluğa neden olduğundan, yoksullukla diğer refah problemleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi oldukça zorlaşmaktadır. Çünkü her refah problemi yoksulluğa neden olacak ya da yoksulluk sonucunda ortaya çıkacak demek mümkün değildir. Bu nedenle, öncelikle çok farklı refah problemlerini yoksullukla ilişkisi belirlenmeli ve bunların birikmesinin sosyal dışlanma olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı konusu açıklığa kavuşturulmalıdır (Larsson ve Halleröd, 2008: 15).

Larsson'a göre, yoksullukla diğer refah problemleri arasındaki ilişkinin 3 varsayımsal sonucu vardır:

- Yoksulluğun diğer refah problemleri ile hiçbir ilişkisi yoktur.
- Birbiriyle ilişkili refah problemleri bir arada görülebilir, ama bu durumun yoksullukla bir ilişkisi yoktur.
- Yoksulluk, diğer refah problemleri ile ilişkilidir. Bu nedenle, yoksulluk oldukça ciddi bir sorundur ve insanları yoksulluktan kurtarmak, sosyal politikanın en önemli amaçlarından biridir (Larsson ve Halleröd, 2008: 16).

Görüldüğü gibi, ilk iki bakış açısına göre yoksulluk ve sosyal dışlanma farklı iken; üçüncü bakış açısının doğruluğu kabul edildiğinde yoksullukla sosyal dışlanmanın aynı şey olduğu ve bunlarla mücadele etmek için alınan önlemlerin de aynı anlama gediğini görmekteyiz.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının her ikisinin temelinde sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik vardır. Yoksulluk düşük gelir temelli geleneksel yak-

laşımlarla ilişkilendirilirse iki kavram arasındaki farklılık belirginleşmektedir. Ancak yoksulluk daha geniş olarak çok boyutlu dezavantajlılık ve yeterliliklerden yoksunluklar kapsamında değerlendirilirse sosyal dışlanmışlığın yoksulluğun bir yansıması olduğundan söz edilebilir (Osmani, 2003b).

Yoksulluk sadece maddi boyutu olan bir olgu olarak görülemez. Çünkü maddi imkansızlıklar daha sonraları sosyal, toplumsal ve kültürel imkansızlıklara da neden olabilmektedir. Benzer şekilde; sosyal dışlanma sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal koruma ve destek alanlarındaki yetersizliği yansıtmaktadır. Yoksulluk neticesinde bireyler hayatın diğer kesimlerinden, toplumsal değer yargılarından, yeni teknolojilerden de uzaklaşmaktadırlar. Sosyal dışlanma ile yoksulluğun çoğu zaman aynı anlamda kullanılmasının nedenlerinden biri de bu durumdur (Seyyar, 2003: 4).

Sosyal dışlanma “sosyal” ve “dışlanma” kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu için avantajlı bir kavramdır. Çünkü sosyal kelimesi tek tek bireylere bakmak yerine topluma bir bütün olarak bakmayı içerir. Böylece o toplumun bölümlerindeki negatif etkilerin azaltılması için gerekli olan toplumun bütünündeki değişiklikleri içermektedir (Byrne,1999).

3.1. SOSYAL DIŞLANMA VE YOKSULLUK KARŞILAŞTIRMASI

Yoksulluk üzerine modern bilimsel araştırmalar temelde Anglo-Saxon, hatta özellikle İngiltere kökenli olup 19. yüzyılın ürünüdür (Townsend,1979). Bu kavram esasen liberal toplum yapısı ile ilgilidir ve sosyal politikanın temel işlevi serbest piyasadaki rekabetçi ortamda bireylere yeterli kaynak sağlanmasıdır. Kaynakların bölüşümü merkezde olmakla beraber, ilişkisel boyut da daha sonradan bu araştırmaların bir parçası haline gelmiştir. Sosyal dışlanma kavramı ise, Kıta Avrupa’sının özellikle Fransız geleneğindeki sosyal analizlerin merkezinde yer almaktadır. Toplum entelektüel ve politik olarak güçlü elitlerden oluşan hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu sosyal düzen içinde yaşayan bireyler karşılıklı ödev ve yükümlülüklerle sahiptirler. Sosyal dışlanma ise bireyin kendini bu düzenin dışında hissettiği anda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sosyal politikanın temel amacı da bu bireylerin toplumla bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Sosyal dışlanma kavramının Fransa’da bu

kadar köklü yer edinmesinin nedeni Hıristiyan hayırseverliği ve faydacı liberalizmle ilişkili görülen yoksulluk kavramının kullanılmak istenmemesidir (De Haan, 2000). Fransızlar gelir yoksunluğunu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görürken, Anglo-Saxon geleneği sosyal dışlanma ve yoksulluğu iki farklı ve bağımsız kavram olarak tanımlamaktadırlar (De Haan, 1999: 4).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarının kökenleri farklı olmakla beraber, birbiri yerine geçebilen ve aynı anlamları ifade eden kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Yoksullukla sosyal dışlanma kavramları birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Yoksulluk sosyal dışlanmaya yol açabilir, aynı şekilde sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilir. Yoksulluk sınırının altında kaldıkları halde bazı destek mekanizmaları sayesinde fiziksel kaynaklara ulaşmakta ve işgücü piyasasına katılmada sıkıntı yaşamadan rahat bir yaşam sürdüren kişilerin olması mümkündür. Yoksul olan kişilerin de güçlü olan sosyal ağlar sayesinde kendilerini toplumun bir parçası olarak görmeleri mümkündür. Ancak yine de sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan geniş bir anlamı olduğu söylenebilir. Daha geniş bir kavram olmasının nedeni, dışlanmış kişilerin her zaman yoksul olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yoksul olmayan kişiler de toplumdaki dışlanmış olabilirler ya da kendilerini dışlanmış hissedebilirler. Sosyal dışlanmanın en önemli özelliği, çok çeşitli sosyal problemlerin aynı anda hissedilmesidir. Bu sosyal problemlerden biri yoksulluk olabilir ya da olmayabilir. Dışlananlar mutlaka yoksullar değildir. Birbirinden çok da farklı olmayan gruplar arasında da sosyal dışlanma görülebilir. Modern toplumda herkesin her an yoksul olma riski söz konusudur. Sosyal dayanışma ağları sayesinde birey yoksulluğa düşmüş olsa da çevresindekiler tarafından korunup desteklendikleri için kendisini dışlanmış hissetmemektedir. Ancak bunun tam tersi de mümkündür. Yoksulluk sınırının üstünde olduğu halde ekonomik ölçütler dışındaki ölçütlere göre çok daha yoksul ve dezavantajlı sayılabilecek kişiler mevcuttur (Aytaç, 2006). Görüldüğü gibi, yoksulluk da her zaman sosyal dışlanmaya neden olmaktadır.

Avrupalılar, sosyal dışlanmayı gelir yoksulluğundan farklı olarak görmek-

tedirler. Çünkü yoksulluk dağıtımına ilgili bir sonuçken; dışlanma sosyalleşmenin, toplumda yer almanın ve sosyal haklara ve kaynaklara ulaşmanın azalmasını içeren ilişkisel bir süreçtir (Silver and Miller, 2006: 58). Kimilerine göre, sosyal dışlanma yoksulluğu da içeren geniş bir terimken; kimilerine göre, yoksulluğun bir nedeni ya da bir sonucudur. Yoksulluğu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görenlere göre yoksulluk en önemli dışlayıcı öğedir. Yoksullar, gelir yetersizliğinin yanı sıra zenginlerin sahip olduğu fırsatlara ve seçim serbestisine de sahip değildir (Dowling, Monica, 1999: 246). Birçok araştırma bu iki olgunun birbirinden bağımsız olmakla beraber birbiriyle ilişkili sosyal olgular olduğunu tespit etmiştir (Silver and Miller, 2006). Akademisyenler, sosyal dışlanma kavramının bireysel ve toplumsal kaynaklar ile politik ve sosyal katılımı kapsayan çok boyutlu dinamik bir süreç olması nedeniyle yoksulluktan üstün olduğunu söylemişlerdir (Silver and Miller, 2006). Hatta bazıları bu ikisinin tamamen birbiriyle ilişkisiz kavramlar olduğunu iddia etmiştir.

Yoksullukla sosyal dışlanmanın birbirinden farklı olduğunu ileri sürenlerden Becker'e göre, sosyal dışlanma yoksulluktan ve kaynakların dağılımdaki adaletsizlikten daha geniş bir kavramı ifade etmektedir (Becker, 1997). Sosyal dışlanma kesinlikle yoksulluktan daha geniş bir kavramdır, ama yine de yoksulluk bu kavramın anahtar öğesidir. Benzer şekilde; sosyal dışlanma iş durumu ve mesleki sınıf gibi, diğer ekonomik göstergelerle de sınırlı değildir (Hobcraft, 2002: 62). Sosyal dışlanmada sosyal, nüfus, sosyal koruma, yaş, ev koşulları, psikolojik koşullar, sağlık koşulları gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Buna ek olarak; sosyal ilişki noksanlığı, sosyal desteğe olan bağımlılık, tek ebeveynlik, psikolojik ve fizyolojik sağlık problemleri de sosyal dışlanmanın öğeleridir (Hobcraft, 2002: 62). Haan'a göre, sosyal dışlanma yoksulluğun tanımlanmasıyla açıklanması arasında açılan boşluğun doldurulmasında bir köprü görevi görmektedir (De Haan, 1999: 1). Sosyal dışlanma yoksullukların tanımından ziyade; sosyal ilişkilerin, süreçlerin ve kurumların yoksulluğun birer parçası olduğunu gözler önüne sermektedir (De Haan, 2000: 26). Sosyal dışlanma, yeterliliklerden yoksulluğun yapıcı bir parçasıdır ve ayrıca farklı yeterliliklerde başarısız olmanın bir nedenidir (Sen, 2000: 5). Bu nedenle, yoksulluğun bir dışlanma biçimi olduğu ve top-

lumsal bütünleşmeyi engelleyip engellemediği sorusu gündeme gelmektedir. Bunun neticesinde de, sosyal politikalar alanında önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Kaynaklardan, işgücü piyasasından yoksun kalma ve ekonomideki bazı sektörlerin enformelleşmesi nedeniyle bireyler sürekli olarak ekonomik sistemin dışına itilmektedirler. Sosyal dışlanmanın temelinde yoksulluk sorunu olmakla beraber, dışlanmanın sadece gelir dağılımındaki adaletsizliklerden ve bir takım toplumsal ihtiyaçların karşılanamamasından kaynaklanmadığı da akademik çevrelerce genel olarak kabul görmektedir.

Estivill'e göre, sosyal dışlanma ve yoksulluk kesinlikle aynı şeyi ifade etmemektedir (Estivill, 2003: 2). Her ne kadar birçok araştırmada yoksullarla dışlanmışların aynı kişiler olduğuna dair bulgular olsa da tüm yoksullar dışlanmış demek de tüm dışlanmışlara yoksul demek de mümkün olmamaktadır. Bu terimler aynı anlama gelen terimler değil birbirini tamamlayan terimlerdir.

Haan, yoksunlukla sosyal dışlanmanın birbirine yakın kavramlar olduğunu belirtmekte ve sosyal dışlanmanın yoksunluklara neden olan ilişkilere ve süreçlere odaklanan çok boyutlu bir kavram olduğunu üzerinde durmaktadır (De Haan, 2001). Haan'a göre, sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik, işgücü piyasası gibi konulara odaklanmaktadır. Kavram bu özelliği ile yoksulluğu, yoksunluğu mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirdiğinden, yoksulluk kavramına göre oldukça geniş bir kavramdır (De Haan, 1998).

Yoksulluk esas olarak bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Görüldüğü gibi, yoksulluk mevcut bir durumu ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu noktada sosyal dışlanma ile yoksulluk arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu da sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olan çok boyutlu dezavantajlılık sürecinden oluşmasıdır. Sosyal dışlanma yoksulluk gibi statik bir durumu değil, birçok boyutu olan dinamik bir süreci ifade etmektedir. Sosyal dışlanmanın dinamik olmasının nedeni, hem geçmiş hem de gelecekteki koşullardan etkilenmesidir. Sosyal dışlanma, yok-

sulluğun ve onun kısır döngüsünün sürdürülmesinde faaliyet gösteren bir süreçtir. Sosyal dışlanmanın, yoksulluk gibi statik bir kavram olmayıp birçok boyutu olan dinamik bir kavram olması nedeniyle; dışlanmayı tanımlayanların birçoğu, kendilerini yoksulluğu durum odaklı olarak tanımlayan önceki yazarlardan farklı görmektedir. Ancak bu durumun sadece gelir odaklı klasik yoksulluk çalışmaları açısından geçerli olduğu hususunu vurgulamakta fayda vardır. Çünkü daha sonraki yoksulluk çalışmaları sosyal dışlanmaya paralel bir seyir göstermektedir. Özellikle son yıllarda panel çalışmaları gibi bilimsel çalışmalar yoksulluğun dinamik boyutlarını da göz önünde bulundurmaktadır.

Bazılarına göre sosyal dışlanma, yoksulluktan söz etmenin günümüzdeki popüler yolu iken kimilerine göre bu kavram kutuplaşma ve eşitsizliği de içerdiğinden yoksulluktan daha geniştir. Çok boyutluluk, 1970 ve 1980'lerden itibaren yoksulluk çalışmalarının gündeminde yer almıştır. Sosyal dışlanma kavramını kullanmayı tercih edenler, çok boyutlu göstergelere daha çok önem vermişlerdir. Gelire odaklı klasik yoksulluk çalışmalarından farklı olarak, sonraki yoksulluk çalışmaları da sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki dezavantajlılık durumunu incelemişlerdir. Sağlık, eğitim ve sosyal servisler gibi gelir dışındaki diğer boyutlara da incelemelerinde önem vermişlerdir. Bu nedenle, sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki en önemli farklılıklar olarak tartışılmakta olan çok boyutluluk ve dinamiklik unsurlarının sosyal dışlanmaya özgü olduğu, buna karşın yoksulluğun tek boyutlu ve belli bir durumu ifade eden statik bir kavram olduğu tartışması sadece klasik yoksulluk çalışmaları açısından geçerlidir. Tablo 8, sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farkları göstermektedir.

Tablo 8: Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan Yukarıya
Çok-Yönlü Boyutluluk	Tek-Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilir

(Kenyon, Lyons, Rafferty, 2002: 208)

Walker'a göre, sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki önemli bir fark, sosyal dışlanmanın belli bir sürede yaşanan ve geçici olan yoksulluk olgusunun tam tersine, sürekli ve sistematik çok boyutlu yoksunluk süreci olmasıdır (Walker, 1997).

Bireysel bir sorun olarak görülen yoksulluğun çözümünde, ekonomik büyümenin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, temel ihtiyaçlar yaklaşımında; su ve sağlık hizmetlerini içeren minimum tüketim düzeyi ile ilgili olarak tanımlanan temel ihtiyaçlara geliri yetmeyenler yoksul olarak tanımlanmaktadır (De Haan, 2000: 29). Bu yaklaşımda, yoksulluk ölçümünde bireysel ya da hane halkı düzeyinde mutlak yoksulluk sınırı gibi ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Bu da Fransanın topluma ve toplumsal bağlara vurgu yapan sosyal dışlanma kavramından oldukça farklıdır (De Haan, 2000: 29). Temel ihtiyaçlardan yoksunluk en temel vurgu iken, sosyal dışlanma bu kaynaklara ulaşabilme imkanından dışlayan süreçlere vurgu yapmaktadır. Yoksulluk analizleri eğitim, iş piyasası, cinsiyet ve oturulan yerin özellikleri gibi konulara eğilmeye başlayınca sosyal dışlanmaya yakın bir kavram haline gelmiştir (De Haan, 2000: 30). Ancak yine de temel farklılık yoksulluk analizlerinin merkeze temel ihtiyaçları karşılamaya yetmeyen gelir yoksunluğunu koyarken, sosyal dışlanmanın toplumu ve toplumsal ilişkileri merkeze koymasından kaynaklanmaktadır (De Haan, 2000: 30). Sosyal

dışlanma kavramının göreceli olması da sosyal dışlanmayı yoksulluk sınırı gibi ölçümlerle diğer ilişkisel, sosyal, kültürel ve politik boyutların göz ardı edildiği klasik yoksulluk çalışmalarından farklı kılmaktadır. Göreceli yoksunluklar kavramı, sosyal dışlanma ile daha yakından ilişki içindedir. Çünkü göreceli yoksunluk yaklaşımında yoksulluk sınırları ülkelerin refah durumuna göre belirlenmektedir (De Haan, 2000: 30).

Sosyal dışlanma kavramının yoksulluk ve yoksunluk çalışmalarına ne eklediği hususu ise tartışmalıdır. Sosyal dışlanma kavramı, süreçlere ve sosyal ilişkilere vurgu yapmaktadır. Ancak sosyal dışlanmanın sonuçlarının ölçümü yoksunluklar ve yoksulluk analizlerine oldukça benzemektedir. Yoksulluk, çok boyutlu yoksunluk ve Sen'in yeterliliklerden yoksunluklar yaklaşımların üçü de zorluklardan kaynaklanan nedenlerle toplumda yer alamama hususuna vurgu yapmaktadır. Sosyal dışlanmanın bunlarda en önemli farkı ise her ne kadar çok boyutlu dezavantajlılık diğerlerinde de mevcut olsa da asıl fark sosyal dışlanmanın dinamik olmasından ve sosyal ilişkileri de kapsamasından kaynaklanmaktadır. Williams ve Pillinger'e göre yoksulluk çalışmaları maddi kaynak yetersizlikleri konusuna yoğunlaşırken, sosyal dışlanma kavramı güç ve kontrol gibi sosyal ilişkilere marjinalleşme ve dışlanma süreçlerini ve bunların birbirini etkilemesini de göz önünde bulundurmaktadır (Barnes, 2002: 6).

Sosyal dışlanma kavramının merkezinde topluma katılamama olgusu yer alırken yoksulluk kavramının merkezinde gelir yetersizliği yer almaktadır. Bu açıdan dışlanma kavramının yoksulluk çalışmalarına yaptığı en önemli katkı, dikkati sosyal ilişkiler, sosyal destek, bireysel ve psikolojik özellikler ile topluma katılım gibi maddi olmayan olgulara çekmesidir. Bu bağlamda, sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki önemli bir fark olarak odak noktaları gösterilebilir. Yoksulluk gelir üzerine odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma ise yoksunluğa yol açan ve yoksunluğun bir parçası olan süreç ve kurumlardaki sosyal ilişkiler üzerine odaklanmaktadır (Short, 1999). Buna ek olarak, sosyal dışlanmanın dinamik ve çok boyutlu bir süreç olması da dışlanmayı yoksulluktan farklı kılan bir unsurdur. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı arasındaki farklılıklara ilişkin bir diğer tablo da aşağıda verilmiştir.

Tablo 9: Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının karşılaştırılması

Yoksulluk		Sosyal Dışlanma
Temel Varsayım	• Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir	• Toplumsal katılım şansının düşüklüğü ve bunun toplumsal istikrar için oluşturduğu tehdit
Referans Noktası	• Eşitlik/Eşitsizlik• Kaynak Dağıtım• Minimum Gelir	• Toplumun parçası olmak ya da olmamak• Sosyal katılım/bütünleşme• Sosyal haklar
Nitelikler	• Tek Boyutlu• Durum• Yapısal etkenlerle ilgilenir	• Çok boyutlu• Kümülatif nitelik/süreç• Yapısal etkenler ve bireysel algılamaya ile ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	• Dikey• Dağıtık	• Kutuplaşmış (iç/dış)• Dağıtık ve katılsal
Göstergeler	• Gelir	• Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler

(Böhnke, 2001)

Sosyal dışlanma kaynak yetersizliği ve bölüşüm temelli göreliden, güç ilişkileri ve dışlanmanın marjinalleşmesi süreçlerini kapsayan ilişki analize kaymayı göstermektedir (Barata, 2000: 4). Yoksulluk tartışmaları sınıf ve bölünmüşlikle ilgilenirken, sosyal dışlanma sınıf ve marjinalleşmenin sosyo-kültürel boyutlarını kapsamaktadır (Barry, 1998). Buna ek olarak sosyal dışlanma bireylerin topluma olan bağlılıklarının azalmasını ve toplumda yer alamamalarını kapsamaktadır.

3.2. SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMININ YOKSULLUK ÇALIŞMALARINA KATKILARI

Yakın zamana kadar yoksulluk araştırmalarında bireyin belli bir zaman diliminde harcanabilir gelire ya da harcamalarına odaklanılarak yoksulluk oranının ölçülmesi yaygındı. Ancak günümüzde bu bakış açısının sosyal dışlanma tartışmaları ve unsurları nedeniyle oldukça dar kaldığı görülmüştür. Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk ve dezavantajlık konusunda yapılan tartışmalar yeni bir ivme kazanmıştır. Room'a göre bu yeni tanımlama için 5 temel öge ön plana çıkmaktadır (Room, 1999: 167):

- Finansal boyuttan çok boyutlu dezavantaja kayma
- Statik analizden dinamik analize kayma
- Bireylerin ve hane halklarının kaynaklarından oturdukları yerlerdeki yerel kaynaklara kayma
- Bölüşümden katmanlaşma ve dezavantajların ilişkili boyutlarına kayma
- Sürekli eşitsizlikten yıkıcı ve yoğun çöküşe kayma

Room, Sosyal dışlanma ile dezavantajlılık durumunun tanımına ve bu konudaki çalışmalara 5 önemli öge eklemiştir. Ama bunlardan hiçbiri kavramı tek başına açıklamaya yetmezken, hepsi bir araya gelince bu kavram açıklanabilmektedir. Bunun yanı sıra da, yoksulluk araştırmalarının birçoğunda bu ögeler göz önünde bulundurulduğundan; hiçbir ögenin sosyal dışlanma kavramı ile ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu ögeleri inceleyecek olursak;

3.2.1. Finansal Boyuttan Çok Boyutlu Dezavantaja Kayma

Bireyin gelir durumu tüm hayatı boyunca yaşam standardının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Düşük bölüşüm konularına eğilirken sosyal dışlanma söylemi buna ek olarak marjinalizasyonun sosyo-kültürel unsurlarına eğilmektedir. Gelir gibi finansal göstergeler resmin tamamını görmek için yeterli olmamaktadır. Yoksulluk söylemi, temel olarak gelir yoksulluğuna dayandığından dezavantajların değişik boyutlarını içeren çok boyutlu göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Dezavantaja neden olan bu çok boyutlu faktörlere örnek olarak; gelir, sağlık, eğitim, servislere erişim, borçluluk, ev koşulları, yaşam biçiminin niteliği, cinsiyet, kültürel ve politik haklar ve bağımsızlık verilebilir. Ayrıca, bu boyutlar ayrı ayrı incelenirken birbirleriyle ilişkileri de göz önünde bulundurulmalıdır (Room, 1999).

Gelir iyi bir yaşam sürdürmek için önemli araç olabilir; ancak yaşam kalitesi üzerindeki tek ve en önemli etken değildir. Bu nedenle, yoksulluk uzun süredir kabul edilebilir bir hayat yaşama yeteneğinden yoksun olma olarak ifade edilen kapasite yoksunluğu ile açıklanmaya başlanmıştır (Coşkun ve

Tireli, 2008: 27). Yeterliliklerden yoksunluk yaklaşımı da yoksulluğun çok boyutlu olarak incelenmesi yolunda atılan önemli adımlardan biridir. Günümüzde yoksulluğun gelir ve tüketim gibi sınırlı bir alanda incelenmesine son verilmiştir. Çünkü böylesine dar bir bakış açısı yoksullukla mücadelenin başarısız olmasına neden olabilmektedir.

3.2.2. Statik Analizden Dinamik Analize Kayma

Dezavantajlı bireylerin sayısını ve ortak özelliklerini belirlemek kadar, bu duruma neden olan ya da bu durumdan kurtulmaya yarayacak olan faktörlerin belirlenmesi ile dezavantajlılık durumunun süresi, sosyal dışlanmanın biçiminin ve sonuçlarının algılanışı ve hissedilişini değiştirmektedir. Bu nedenle, dışlama analizlerinde bireylerin hayata başladıkları andan itibaren eşit bir başlangıç yapılmasına ya da kimin fakir olup kimin olmadığı belirlenmesine değil de, bireylerin hayatlarının değişik evrelerinde yeterliliklere erişim olanakları olup olmadığına odaklanılmaktadır. Sınırdan yaşayan dışlanmışların bu durumdan kurtulsalar bile tekrar dışlanma riskleri oldukça yüksektir. Yoksulluğa neden olan faktörler ve olaylar çok çeşitli olmakla beraber yoksulluk oldukça nadir ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu nedenle, yoksulluğun hangi koşullar altında ortaya çıktığının belirlenmesi önemlidir. Bunu belirlemeye çalışılardan bazıları yoksulluk sınırının altında kalanları, bazıları gelir dağılımında en altta yer alanları, bazıları en az fayda sağlayanlar ve bazıları ise, sosyal yardımlardan faydalananları çalışmalarının merkezine yerleştirmektedir. Bu çalışmalardan ortaya çıkan ortak sonuç, yoksulluğun kısa dönemli bir olgu olduğudur. Ama kişiler bu durumdan kurtulduktan sonra kendilerini tekrar aynı durumda bulabileceklerinden çok zamanlıdır (Room, 1999). Bu nedenle dezavantajların dinamik boyutuna yapılan vurgu önemli olsa da bunun sadece sosyal dışlanma çalışmalarına özgü olduğunu söyleyemeyiz.

3.2.3. Bireylerin ve Hane Halklarının Kaynaklarından Oturdıkları Yerlerdeki Yerel Kaynaklara Kayma

Yoksulluk çalışmalarında vurgunun bireylerin ve hane halklarının belli bir dönemdeki gelir seviyeleri üzerinde olması 2 yönüyle eleştirilmektedir. Bunlardan ilki olan feminist yönelime göre, evin içinde kaynaklara erişmekte de eşitsizlik süreci bulunmaktadır. Ancak, aynı ev içindeki bu eşitsizlik çok belirgin olamayacağından, yaşanan mekanda eksik olan ya da erişilebilen kaynakların bireylerin ve hane halklarının yaşam seviyelerini ve zorluklara dayanabilme güçlerini etkilediği üzerinde duran ikinci eleştiri daha dikkat çekicidir. Kamusal hizmetler ve ekonomik kaynaklara ulaşmada yaşanan mekan oldukça belirleyici olmaktadır. Çünkü yoksulluk sadece bireysel nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Bunun yanında, yetersiz okullar, kötü ulaşım gibi yetersiz ve düşük kalitedeki kamusal hizmetler gibi çevresel etmenler de hane halklarının yoksulluğunun süre gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Yaşanılan çevrede yer alan karşılıklı yardım kültürü ile yardım organizasyonları ve gelişme potansiyelini etkileyen diğer unsurlar ya da tam tersine yerel kültürde bireyleri sınırlayan ve fırsatları değerlendirebilme ve kendi yaşamları üzerinde kontrolü sağlama konusundaki kapasitelerini indirgeyen bir gelenek olabilir. Ancak yine de belirtmek gerekir ki; dezavantajlı yerlerle, bu yerlerde yaşayan bireylerle topluluğun sahip olduğu kaynakların karşılıklı etkileşimi üzerinde yapılan çalışmalar sosyal dışlanma kavramına özgü değildir. Çünkü bu kavramdan önce de yapılan araştırmalarda yaşanan mekanın dezavantajları üzerine çalışmalar yapılmış ve bazı sosyal politikalarda bu yerlere daha çok kaynak aktarılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Ayrıca yaşadıkları mekan açısından toplumun geri kalanı tarafından hor görülmeleri de söz konusu olabilmektedir (Room, 1999).

3.2.4. Dağıtımsal Açıklamalardan İlişkisel Açıklamalara Kayma

Yoksulluk nosyonu esas olarak bireyler ve hane halkları göz ardı edilerek kaynakların yetersizliği gibi bölüşüm konularına odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma ise sosyal katılımı, sosyal bütünleşme ve güç konusunda yeter-

sizlik gibi ilişkiler bağlamında konuya eğilmektedir. Bu açıdan güç ilişkileri ve dışlanmışların marjinalleşme süreçlerini incelemektedir. Ama yine de her iki kavramın temelinde kaynak yetersizliği unsuru yer almaktadır. İçinde bulunan sosyal ilişkiler, bireyi hayat boyu her türlü sosyal ilişkisinde etkilemektedir. Sosyal bağlar 2 türdür. Bunlardan ilki; aile, komşular ve iş arkadaşları gibi bizi kendimize benzeyen kişilerle bir arada tutan sosyal bağlardır. İkincisi ise, fırsatlara ulaşmamızı sağlayan ve bizden farklı olan kişilerle olan sosyal bağlardır. Sosyal dışlanma kavramı bu ikinci tür sosyal bağlara vurgu yaparak genç işsizleri ya da yoksul çocukları bir araya getiren eğitimler gibi sosyal politikaların bu ikinci tür sosyal bağlara erişimi kısıtladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra bireylerin kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkileri ve bu ilişkilerin niteliği de sosyal dışlanma açısından belirleyicidir.

3.2.5. Dağıtımdan ve Sürekli Eşitsizlikten Yıkıcı ve Yoğun Çöküş Kayma

Sosyal dışlanma toplumun geri kalanıyla olan ilişkilerdeki kopuştaki sürekliliği ve bunda ileride de herhangi bir düzelmeyi olamayacağını ifade eder. Gelir eksikliği, toplumdaki geleneksel aktivitelere katılma kapasitesini oldukça azaltmaktadır. Kimin yoksul kimin yoksul olmadığını belirlemek bile, bir değer yargısını içerir. Bu ayrımı sadece gelir dağılımı ile ilgili yapmak mümkün değildir. Gelir seviyesi nedeniyle toplumdaki dezavantajlı bireylerin hepsinin dışlanma yaşayacağını söylemek mümkün değildir. Ancak, toplumun geri kalanı ile olan ilişkilerdeki kopma ve toplumdaki dışlanma süreklilik arz ederse dışlanmadan söz edebiliriz.

Özetle, sosyal dışlanma terimi sürekli çok boyutlu dezavantajlılık durumunu ve yaşanan mekan ile kendilerine fırsat yaratabilecek kişilerle olan sosyal ilişkilerde bozulmanın değiştirilemez hale gelmesini ifade etmek için kullanılmaktadır (Room, 1999). Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal dışlanma, sosyal ilişkileri merkeze alması nedeniyle yoksulluk kavramından daha geniş bir kavramdır. Sosyal dışlanma yoksulluğun hem nedenini hem de sonucunu oluşturan geniş bir kavramdır. Klasik yoksulluk çalışmaları geliri merkeze aldığından tek boyutludur. Yoksul olma durumuna odaklandığı içinse

statik bir kavramdır. Ancak daha sonraki yoksulluk çalışmalarında çok boyutlu dezavantajlılık, görelilik ve dinamiklik unsurlarının da incelenmesi bu iki kavramı birbirine yakınlaştırmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak İngiltere ve Avrupa'daki panel çalışmalarını verebiliriz. Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramı merkeze sosyal ilişkilerin dışında kalmak ile toplumla bütünleşemeyi koyduğundan ve ayrıca yoksul olmayanların da dışlanma ile karşılaşabilecekleri gerekçesiyle yoksulluktan daha geniş bir kavramdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELE

Sosyal dışlanma ile mücadelenin esas amacı, herkesin sahip olduğu geçmiş tecrübelerinden ve fırsatlarından bağımsız olarak belli bir yaşam seviyesine kavuşturulmasıdır (Coşkun ve Tireli, 2008). Toplum yapısı üzerinde derin etkileri olan ve toplumda bölünmelere neden olabilecek kadar önemli bir kavram olan sosyal dışlanma ülkemizde, AB’de ve diğer dünya ülkelerinde sosyal politika alanında önemli yer tutmaktadır. Ancak konunun çok boyutlu olması ve bölgelere göre çeşitli şekillerde ortaya çıkması konuya genel bir çözüm getirilmesini ve ortak bir politika oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, konunun önemi ve popülerliğine rağmen küresel sosyal dışlanma ile mücadelede belirgin bir yol kat edilebildiği söylenemez (Mayes, 2003: 10).

Sosyal dışlanma farklı şekillerde ortaya çıktığı için mücadele yöntemleri de farklılık göstermektedir. Bu yöntemler yoksullukla mücadele, istihdamın artırılması, sosyal güvenceye erişimin düzenlenmesi, evsizlik sorununun giderilmesi gibi sosyal dışlanmanın oluşmasına neden olacak problemlerin

ortadan kaldırılması için kullanılan araçlardan oluşabildiği gibi, dışlanmış bireylerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi ve temel hakların geliştirilmesi şeklinde de gruplanabilir (Sapancalı, 2005a: 209).

Sosyal dışlanma ile mücadele politikalarının belirlenmesinde bir diğer önemli etken de ülkelerin sosyal modelleridir. Örneğin, liberal ülkeler mücadele için özel sektör kaynaklarını kullanırken, sosyal demokrat ülkeler devlet kaynaklarına, gelenekçi ülkeler ise ailenin rolü üzerine yönelmektedirler (Mayes, 2003: 5).

Sosyal dışlanma ile mücadele ve yoksullukla mücadele farklı şeyler midir yoksa ikisi aynı şey midir? Yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı tanımlamanın bu kadar önemli olması mücadele yönteminin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bunu cevaplarırken sosyal dışlanmanın çok boyutlu dezavantajların birikmesi neticesinde ortaya çıktığı dikkate alınmalı ve bu çok boyutlu sorunların sadece gelirdeki düzelme ile çözülemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, daha önce de belirtildiği gibi sosyal dışlanmanın en temel ekonomik nedeni işsizliktir. Çünkü işsizlik ile birlikte sadece gelir yoksulluğu ortaya çıkmamakta; ayrıca sosyal ilişkilerin zayıflaması söz konusu olmakta ve birtakım psikolojik problemler de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sadece gelir seviyesinin düzeltilmesini hedefleyen işsizlik yardımı gibi yoksullukla mücadelenin bir parçası olan önlemler, her zaman sosyal dışlanma ile de mücadeleye yardımcı olmaz. Bu tür yardımlar sadece gelir yoksulluğunu ortadan kaldırır. Sosyal dışlanma ile mücadele için, öncelikle işsizlik sorunu başlı başına ortadan kaldırılmalı, daha sonra da sosyal, psikolojik, kültürel boyutlar gibi diğer boyutlarda ortaya çıkan dezavantajların zararlarının azaltılması için destek sağlanmalıdır. Bu nedenle, çoğu zaman gelir yoksulluğu ile mücadele etmenin sosyal dışlanma ile mücadeleye önemli katkılar sağladığını söylemek mümkün değildir. Bu durum özellikle sosyal dışlanmanın geleneksel gelir yoksulluğundan çok daha geniş bir anlam taşımamasından kaynaklanmaktadır.

4.1. İSTİHDAMIN ARTIRILMASI

Sosyal dışlanmanın başlıca nedeni olarak görülen işsizlik olgusu sosyal dışlanma ile mücadelede ön plana çıkmaktadır. Uzun sürelik işsizlik sonucunda insanların toplumun dışına itilmesi ve toplum dışına itildikçe de insanların istihdama geri dönmelerini zorlaşması şeklinde oluşan kısır döngü sosyal dışlanmanın temel unsurlarından biridir (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001). İş hayatından elde edilen gelirler, aile gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır; bu nedenle işsizliğin azaltılması yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede önemli bir adımdır. Ancak iş sahibi olmak sadece maddi getirileri açısından değil, aynı zamanda kişinin toplumla bütünleşmesi için faydalı bir araçtır. Buna ek olarak, kişiye sağlık sigortası, emeklilik gibi sosyal haklar sağlamaktadır. Bu haliyle sosyal dışlanma perspektifinden bakıldığında iş sahibi olmak aynı gelire sahip olup da işsiz olmaya tercih edilir bir durumdur (Jamet, 2007: 11). İstihdam yoksullukla paralel bir gelişme gösterse de tamamen örtüşmemektedir (Bartik, 2001: 1).

İstihdam politikaları incelenirken, bu politikalar pasif ve aktif politikalar olmak üzere 2 ana başlık altında toplanabilir:

4.1.1. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikaları, işsizlikten doğan olumsuz sonuçların giderilmesini ve işsiz kalmış bireyin toplumdaki ihtiyaçlarını giderebilmesini amaçlamaktadır. Bunun yanında, işsizlik nedeniyle ortaya çıkan satın alma gücünün azalmasının üretim üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı hedeflemektedirler. Bu politikalara örnek olarak, işsizlik sigortalarını, işsizlik yardımlarını gösterebiliriz (Gündüz, 2006: 42). Bu politikalar her ne kadar temel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek düzeyde gelirden yoksun olunmasının yarattığı sıkıntıları ortadan kaldırırsa da, uzun vadede işsiz olmanın yarattığı sosyal problemleri önlemeye yeterli olmamaktadır.

4.1.2. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları, işsiz kalanların ihtiyaçlarını gidermekten ziyade işsizliğin giderilmesini hedeflemektedirler. Bu politikalar daha çok eğitim, danışmanlık, işe yerleştirme, iş arzının artırılması gibi konulara yönelmektedirler (Biçerli, 2003: 461). Böylece işsizliğin ekonomik boyut dışındaki sosyal ve psikolojik alanlarda yarattığı sorunların da ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecektir.

4.1.2.1. İş Yaratma

Arz talep dengesi gereğince işsizliğin yok edilmesi için öncelikle yeteri kadar iş arz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle istihdamı artırma politikaları yeni işletmelerin oluşmasına katkıda bulunmak durumundadırlar. Bu iki şekilde yapılabilir: yeni iş kolları yaratmak veya var olan iş kolları içinde özellikle üretime yönelik işletmelerin çoğalmasını sağlamak.

Yeni iş kolları yaratmak her zaman mümkün olmamakla beraber, küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelere yeni fırsatlar sunmuştur. Buna örnek olarak, Hindistan'da yazılım sektörünün desteklenmesi ve nüfusun fazlalığı nedeniyle oldukça fazla olan iş gücünün eğitimle birlikte yazılım sektörüne kaydırılması verilebilir. Gelişmiş ülkeler tarafından teknolojiye atılan adımlar Hindistan tarafından değerlendirilmiş ve yeni bir iş kolu olarak sunulmuştur. İnternet sayesinde artık bu tip bir iş kolunda mekanın öneminin kalmamış olması da böyle bir atılımı olanaklı hale getirmiştir. Bu sayede Hindistan, hem işsizlikle mücadelede yeni bir önlem bulmuş, hem gelir sağlamış, hem de yazılım gibi ileri teknoloji isteyen bir alanda söz sahibi olmuştur.

Yeni iş kolları yaratmaya ek olarak, işletmelerin sayılarını artırmak da önemlidir. Bunun için birçok ülkede özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını kolaylaştırmak amacıyla bürokratik engellerin azaltılması, işletmelere destek verilmesi, kurulum aşamasında kredi kolaylıkları sağlanması

gibi adımlar atılmaktadır. Ancak bu adımlar girişimciliğin geliştirilmesi ile birlikte daha anlamlı olmaktadır. Bu nedenle eğitimin çeşitli aşamalarında yöneticilik dersleri verilmekte; yenilikler, araştırma ve geliştirme teşvik edilmektedir (Sapançalı, 2005b: 92). Girişimciliğin desteklenmesine örnek olarak, ülkemizde birçok üniversitede kurulmakta olan teknokentleri verebiliriz. Bu bölgelerde kurulan şirketlere devlet tarafından vergi kolaylıkları sağlanmakta ve üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde üniversite mezunlarının kalifiye hale gelip iş bulmalarını da kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

4.1.2.2. Eğitim

Yoksul olduğu için yeterli eğitim imkanlarına ulaşamamış bireyler, iş hayatında gerekli olan bilgi ve becerileri edinemedikleri için iş hayatının dışında kalma tehlikesi ve yoksulluktan kurtulamama durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Eğitim imkanlarının yoksul kimselere de ulaştırılması, içinde buldukları yoksulluğu kırmalarını sağlamak açısından önemli bir uzun vadeli adımdır. Ayrıca kısa vadede de işsiz kişilere iş piyasalarının ihtiyacını karşılayacak şekilde mesleki eğitimin verilebileceği geliştirme kursları açılmalıdır (Biçerli, 2003: 461). Eğitimin toplumun her kesimine yayılması kadar verilen eğitimin kalitesinin de yükseltilmesi gerekmektedir. Böylece, nitelikli işgücü artacak ve bu nitelikli işgücünün ortaya koyduğu ürünlerin kalitesi de artacaktır.

4.1.2.3. Dezavantajlı Bireyler

Hastalar, engelliler, göçmenler, etnik azınlıklar ve temel eğitim alamamış kişiler, iş hayatı için dezavantajlı bireyler olarak sayılabilirler. Bu tip kişiler iş hayatı açısından olduğu gibi sosyal hayat açısından da dezavantajlı sayılabilirler ve sosyal dışlanmaya maruz kalma riskleri yüksektir. Bu nedenle, bu kişilerin iş sahibi olmaları onları yoksulluk riskinden kurtaracağı gibi sosyal hayata ayak uydurmalarını sağlamak açısından da faydalı olacak ve sosyal

hayata uyumlarını hızlandıracaktır. Bu gruplar özellikle işgücü piyasasına girişte sorun yaşamaktadırlar. Bu nedenle pek çok ülkede temel ve orta öğretim zorunlu hale getirilmiş, engellilere ve göçmenlere yönelik eğitim ve adaptasyon programları hazırlanmıştır (Sapançalı, 2005b: 93-94). Ayrıca devlet kurumlarla, derneklerle ve işverenlerle yaptığı yardım sözleşmeleri doğrultusunda işgücü piyasasına girişte özel güçlükler çeken dezavantajlı kimselerin iş bulmalarını sağlayabilmektedir. Buna örnek olarak Fransa'daki Konsolide İstihdam Sözleşmeleri'ni verebiliriz (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001).

4.1.3. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam her ne kadar istihdam olanağı sağlıyormuş gibi görünse de, aslında çalışanların iş piyasası ile uzun süreli bütünleşmesini engellemektedir. Ayrıca işletmeler arasında haksız rekabete yol açtığı için, iş piyasasındaki dengeleri bozmaktadır (Sapançalı, 2005b: 94). Kayıt dışı istihdam ile mücadele sadece yoksulluk ile mücadele açısından değil, çalışanların daha insani koşullarda ve güvence altında çalışmasını sağlamak açısından da önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomi işsizliği azaltmakta ancak yoksulluğu körüklemektedir (DPT, 1994: 18-28).

4.2. TEMEL HAKLARIN SAĞLANMASI

Her ne kadar yoksulluk sosyal dışlanmanın temel nedenlerinden biri sayılsa da, sosyal dışlanma sorununun sadece yoksulluğun nedenlerinin ortadan kaldırılmasıyla çözülebileceğini düşünmek hata olur. Madanipour'a göre, sosyal dışlanmanın ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere 3 ana çeşidi vardır (Madanipour, 2003). Yoksullukla mücadele edilirken ekonomik alandan dışlanmanın yanı sıra, siyasi ve kültürel alandan dışlanmalarla mücadeleye de katkı sağlanmaktadır; ama tek başına yeterli değildir. Bireylerin temel haklara erişememesi ve bu haklarını kullanamaması toplumla bağlarının kopmasına neden olmakta ve sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Siya-

si haklarını kullanamayan birey, temsil hakkını kaybetmekte ve karar alma mekanizmalarına dahil olamamaktadır. Aynı şekilde, dil, din, ırk, yaşam biçimi gibi özellikleriyle toplumun geri kalanından ayrılan bireyler de kültürel dışlanma ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu nedenle sosyal dışlanma ile mücadele edilirken bireylerin temel haklarını göz önünde bulunduran bir yaklaşım sergilemek faydalıdır. Bu yaklaşımın bir örneğini Avrupa Yoksulluk ile Mücadele Ağı (EAPN) sergilemektedir. EAPN, Avrupa genelinde sosyal konularda çalışan sivil toplum kuruluşlarından (STK) oluşan bir ağıdır ve yoksulluğu *toplumsal kaynaklara ulaşamama, yaşamın farklı alanlarına aktif şekilde katılamama* sorunu olarak tanımlamakta ve politik bir mesele olarak görmektedir (Ekim, 2007: 81).

4.2.1. Sağlık Hizmeti Alma Hakkı

Yeterli maddi gelire sahip olmayan bireyler sağlık problemleriyle karşılaştıklarında sağlık harcamalarının fazlalığı nedeniyle bu hizmeti alamamaktadır. Mesela Fransa'da yapılan bir ankete göre 1998 yılında 7 kişiden biri ve işsizlerin %30'u kendi ödemeleri gereken miktarı karşılayamayacakları için tedavi olmaktan vazgeçmişlerdir (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001). Bunun için devlet tarafından sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olan bireylere sağlık hizmetlerini de kapsayacak bir sosyal koruma sistemi sunulması gerekmektedir. Kendisi veya ailesi için sağlık hizmetlerine gerektiği gibi erişemeyen birey, kendini çaresizliğe itilmiş hissedecek ve toplumdan kopacaktır. Ayrıca, insani açıdan da bakıldığında bireylerin sağlıklı bir şekilde yaşamalarını sürdürebilmeleri temel haklarından biridir.

4.2.2. Konut Edinme Hakkı

Topluma kazandırılmak istenen bireyler için konut önemli bir unsurdur. Gelir düzeyine uygun kirası olan bir konuta sahip olmak ve sahip olunan konutu korumak mağdur durumdaki bireyler için çok önemlidir. Çünkü barınacak yeri kalmayan birey kendini çok daha hızlı bir şekilde ve belki de geri dönüşü olmayacak bir biçimde toplumun dışında bulabilmektedir (Fransa'nın

Türkiye Büyükelçiliği, 2001). Bir konutta oturmak sabit bir adresinin olması demektir; bu da kente aidiyetin ve dolayısı ile vatandaşlık haklarının elde edilmesinin ön koşullarındandır. Konut hakkı, sosyal dışlanma ile mücadelenin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir (Balcı, 2002: 487). Bu nedenle, çeşitli ülkelerde farklı konut edindirme planları ile bu problemin üzerine gidilmektedir. Bunun için uygulanan yöntemlerden biri konut sahibi olmayan dar gelirli kesim için konutlar inşa edilerek bu konutların ihtiyaç sahiplerine düşük fiyatla ve düşük faizle verilmesidir. Ayrıca nasıl ki iş bulma zorluğu için iş bulma kurumları varsa, aynı şekilde konut bulma sorunu çekenler için de aracılık yapacak kurumların ve düzenlemelerin varlığına ihtiyaç vardır. Konut sahibi olma ile ilgili bir diğer önemli husus da, zaten konut sahibi olmuş olanların evden atılmalarının önlenmesidir. Kira borcunu ödeyemeyip evden atılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bireyler için sağlık hizmetlerinde olduğu gibi yardımların yapılması ya da kendilerine uygun daha düşük ücretli konutlara aktarılmasının sağlanması faydalı olacaktır (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001).

4.2.3. Asgari Gelir Hakkı

Bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve bu sayede toplumla olan bağlarını koruyabilmeleri ve insanca yaşayabilmeleri için asgari bir gelire ihtiyaçları vardır. Birçok Avrupa ülkesinde bu asgari gelir çeşitli şekillerde ve koşullarda güvence altına alınmaktadır. Asgari gelir hakkı bireylere sahip oldukları hakları kullanabilmeleri için bir fırsat tanımaktadır ve “yurttaşlık geliri” olarak da adlandırılmaktadır. Bu bağlamda asgari gelir hakkı artık bir yardım değil, yurttaş olmaktan kaynaklanan bir hak ve sosyal birlikteliği vurgulayan bir ilke olarak algılanır (İnsel, 2000: 19, 20).

Asgari gelir güvencesi modelinde iki farklı temel yaklaşım görülmektedir: karşılıksız asgari gelir hakkı sağlayan ve çalışma karşılığı asgari gelir hakkı sağlayan yaklaşımlar (Sapancalı, 2005a: 211).

4.2.3.1. Karşılıksız Asgari Gelir Hakkı

Adından da anlaşıldığı üzere bireylere hayatlarını sürdürmeleri için gerekli olan maddi gelirin, devlet tarafından karşılıksız olarak güvence altına alınmasıdır.

Karşılıksız asgari gelir hakkı yeterli geliri olmayan herkes için geçerli olan bir gelir güvencesi olmaktadır. Yani işsizler, gelip geçici işlerde düşük ücretle çalışanlar, fiziksel ya da ruhsal engeli nedeniyle çalışamayanlar, yaşlılık veya boşanma nedeniyle yoksul duruma düşenler, toplumun kıyısındakiler, tutunamayanlar, dışlananlar ve marjinaler bu gelire hak kazanabilirler. Çalışma karşılığı verilmeyen bu yardıma “gelir” denmesinin nedeni de bu yardımın alanlar tarafından sürekli olarak görülmesini, güvence ve hak olarak algılanmasını sağlamaktır (Balci, 2002: 482).

Güvenceli asgari gelir tamamlayıcı ve ikame edici olmak üzere ikiye ayrılır. Tamamlayıcı gelir, devlet tarafından sağlanan sosyal korumayı tamamlayan ve ihtiyaç duyulan asgari hayatın sağlanması için verilen sosyal yardımdır. İkame edici asgari gelir ise, diğer bütün yardımların ve gelirlerin yerini almaktadır. Hukuk devletlerinde sıklıkla kullanılan tamamlayıcı asgari gelirin aksine ikame edici asgari gelir günümüzde hiçbir hukuk devleti tarafından benimsenmeyen bir kavramdır. Ultra-liberaller ve ütöpik sosyalistler tarafından savunulan bu görüşte, herkes için gerekli olan gelir devlet tarafından tüm yurttaşlara sağlanmalı ve devlet başka bir şeye karışmamalıdır. Bu görüş, çalışma hakkı ve gelir hakkı arasındaki bağı koparmakta ve çalışmayı gelir elde etmenin bir koşulu olarak görmemektedir (Balci, 2002: 483).

Sosyal dışlanma ile mücadelenin hukuki tanımı “bireyin topluma katılım hakkı”dır. Bu hak sayesinde egemen toplumdan dışlanmış bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlayacak olan tedbirlerin alınmasını devletten talep etmelerinin önü açılmaktadır. Ancak, kendini bu kadar önemli bir zorunluluğun altına itmek istemeyen ve sosyal dışlanma ile mücadeleyi dolaylı yoldan hukuk sistemlerine dahil eden devletlerde ise bu güvence bir haktan ziyade bir borç olarak nitelendirilmiştir. Bu yardımı alan bireyin topluma katılım yönünde adım atması beklenmektedir (Balci, 2002: 483).

4.2.3.2. Çalışma Karşılığı Asgari Gelir Hakkı

Liberal geleneğin hüküm sürdüğü Anglo-Saxon ülkelerde benimsenen bir yaklaşımdır ve asgari gelir güvencesinin kişiye çalışma karşılığında verilmesini öngörmektedir. Bu tip yardımların sağlandığı programlar aynı zamanda aktif istihdam politikasının bir parçası olarak da görülebilmektedirler (Sapancalı, 2005a: 216, 217). Bu programların temel niteliği, verilen yardımı bireyin hak edebilmesi için ilgili kamu kurumunun gösterdiği işte çalışma zorunluluğu olmasıdır. Aynı şekilde gençler için de öğrenmeye ve mesleki eğitime dayalı yardım programları da uygulanabilmektedir (Standing, 1990: 680). Karşılıksız asgari gelir hakkı devletin ve toplumun dışlanmışlara karşı sorumlulukları üzerinde dururken, çalışma karşılığı asgari gelir hakkı dışlanmış kişilerin sorumlulukları üzerinde durmaktadır (Sapancalı, 2005a: 219).

Bu yardım programlarına karşı çıkanlar bu tip programların yardımı alanlar için zorlayıcı, cezalandırıcı ve teşhir edici bir özellik taşıdıklarını ileri sürmektedirler. Çalışma karşılığı asgari yardım programları, toplum yararına bir şeyler yapmanın gerekli olduğunu kabul etmekte, işsizleri yeteneksiz ve miskin olarak nitelendirmektedir. Böylece, toplum kendini işsizlik konusunda rahatlatmaktadır, işsizliğin nedeni işsizlerin kendileridir. İşsizlerin kendilerine gösterilen bayağı işlerle uğraşmaları doğaldır (Gorz, 2001: 114).

Üzerinde tartışmalar bulunsa da çalışma karşılığı asgari gelir programlarının çeşitli faydaları olabileceği ileri sürülmektedir. Bu iddialara göre, bu tip programların hedefleri arasında işlevsel yurttaşlığın gelişimine yardımcı olmak, bağımlılıkla mücadele, işsizliğe çözüm, ücret enflasyonunun hafifletilmesi, niteliklerin geliştirilmesi, refah politikalarının maliyetinin azaltılması, çalışma ahlakının yeniden kurulması, kayıt dışı ekonominin önlenmesi, refah dağılımında adaletin sağlanması ve hakların ve sorumlulukların uygun hale getirilmesi gibi hedefler sayılabilir (Standing, 1990: 680-689).

4.2.4. Eğitime Katılma Hakkı

Bireylerin kendilerini ifade edebilmesi, haklarının farkına varıp bunları savunabilmesi, günlük hayatını devam ettirebilmesi, hayata bakış açısını değiştirebilmesi,

tirmesi, istihdam edilebilmesi ve daha birçok nedenden dolayı eğitim insan hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Farklı seviyelerde eğitim görme hakkından mahrum kalan bireyler çeşitli şekillerde dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Okuma yazma bilmemek sadece iş hayatında değil, günlük hayatta da birçok mahrumiyet doğurmaktadır ve okuma yazma bilmeyenlerin toplum tarafından cezalandırılmasıyla sonuçlanmaktadır (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001). Bu nedenle birçok ülkede okuryazarlık üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Böylece, okuma yazma bilmeyen bireylerin en azından günlük hayatlarını daha sağlıklı idame ettirmeleri hedeflenmektedir.

Günlük hayatı düzenlemenin yanı sıra istihdam edilebilirlik açısından da eğitimin önemi büyüktür. İstihdam edilebilirlik bireyin işgücü piyasasında yetenekleri, bilgi ve becerileri, tecrübeleri ile kendine yer edinebilmesini ve değişen iş koşullarına uyum sağlayabilmesini tanımlamaktadır. Genellikle bireyin işgücü piyasasında aktif hale gelmesini veya aktif olarak kalmasını etkileyen çeşitli etmenlerin bir bütünü olarak da değerlendirilmektedir (Pacelli, Devicienti, Maida, Morini, Poggi ve Vesan, 2008).

İstihdam edilebilirlik bireyin aynı işletmeden sürekli bir iş beklentisinde olmamasını ve işgücü piyasasındaki savunmasız konumunu bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirerek değiştirmesini ve kendini daha güvenceli bir konuma alabilmesini de içermektedir. Bu açıdan bakıldığında bireyin verimli olabileceği ve karşılığını alabileceği işlerde çalışma kapasitesi olarak da tanımlanabilir (Erdut, 2002).

Bireyin bilgi, nitelik ve becerilerinin geliştirilmesini içeren istihdam edilebilirliğin, sadece bireyin kendisi ile ilgili olduğunu söylemek de yanlış olur. İstihdam edilebilirliğin artması, işletmelerin rekabet edebilmeleri ve ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilirliğin de esaslarından (Bennel, 1999: 3).

İstihdam edilebilirliğin temelleri eğitim ile edinilmeye başlanıp ondan sonra da iş hayatını ve yaşam boyu öğrenmeyi de kapsamaktadır.

Temel ve mesleki eğitim bireyi, iş koşullarına hazırlamak ve istihdam edilebilirliği artırmak için başvurulan önemli araçlardan ikisidir. Bireyin, iş bulma, işini sürdürme konusunda verimliliğini artırmaya, iş gücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayabilmeye, mesleki hareketliliğe ayak uydurabilmeye ve yeni iş fırsatları için öğrenme yeteneğinin geliştirilmesine yönelik araçlardır. İstihdam edilebilirliğin temeli temel ve mesleki eğitim tarafından atılır, bunun ardından yaşam boyu öğrenme ile istihdam edilebilirliğin sürekliliği sağlanır (Erdut, 2002: 87).

Temel eğitimin istihdam açısından belirtilen önemlerinin yanında bireye sosyal becerilerinin, çalışma ve yurttaşlık kültürünün küçük yaşlarda aşılması için de kullanılması gerekmektedir. Böylece toplumsal alandaki hak ve borçların daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Ayrıca verilen temel eğitimin bireyin doğaçlama ve yaratıcılık kapasitesini geliştirecek ve değişen dünyanın gereklerine ayak uydurabilmesini sağlayacak nitelikte olması gerekmektedir (Erdut, 2002: 88). Böylece iyi yetişmiş olan bireyin toplumla uyum sağlaması kolaylaşacaktır.

Temel eğitime ek olarak mesleki eğitim de bireyin iş hayatına geçişini kolaylaştırmak ve böylece sosyal dışlanma riskini azaltmak için önemli bir araçtır. Mesleki eğitim daha çok uzun süreli işsizler, genç işsizler, engelliler ve eğitimini tamamlayamamış olanları iş hayatına hazırlamak ve bu bireylerin iş bulmasını sağlamak için verilmektedir. Mesleki eğitim programları, aynı zamanda eğitim sonunda eğitim alanları ilgili işlere yönlendirirlerse daha faydalı olacaklardır.

4.2.5. Kültür, Eğlence ve Spor Aktivitelerine Katılma Hakkı

Bireylerin toplumla kaynaşabilmeleri ve kendilerine toplumda bir yer bulabilmeleri için toplumun geri kalanının keyif aldığı aktivitelere katılabilmeleri önemli bir araçtır. Bu kendilerini toplumdan farklı hissetmelerini engellemek için önemlidir. Yetersiz koşullara sahip ailelerin ifadelerine göre, tatile gidememek, çocuklarına spor yapma olanağı sağlayamamak, sosyal açıdan ken-

dilerini etkilediğini, diğerlerinden farklı olduklarını ve sosyal hayatın önemli bir parçasından dışlandıkları hissini verdiği için bu alan önem arz etmektedir (Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği, 2001).

Bu eksikliğin giderilmesi ve yoksul bireylerin bu tip aktivitelere katılımlarının sağlanması için çeşitli programlar düzenlenmelidir. Düşük gelirli ailelerin çocuklarına tatil imkanları sağlanmalı, yaşadıkları yerlere kültür, eğlence ve spor aktivitelerinin getirilmesi sağlanmalıdır. Bu faaliyetlerin düşük gelirli mahallelere kadar ulaştırılması ve buradaki çocukların bu aktivitelerle ilgilenmesinin sağlanması sosyal dışlanmayı önleyici bir çalışma olmakla beraber bireylerin gelişimine katkıda bulunacak ve onları muhtemel kötü alışkanlıklardan da uzaklaştırmada önemli rol oynayacaktır.

4.2.6. Ulaşım Hakkı

Sosyal dışlanma ile mücadele edilirken eğitim, istihdam, kültürel aktiviteler gibi çeşitli kaynaştırıcı etmenlerin yanında ulaşım hakkının da üzerinde durulmalıdır. Maddi zorluklarla karşı karşıya olan bireyler günümüzde gittikçe şehirlerin dışlarında ve ulaşımın zor, zahmetli ve kısıtlı olduğu yerlerde kendilerine yaşam alanı bulabilmektedirler. Buralarda yaşayan bireylerin şehir merkezlerindeki imkanlara ulaşabilmeleri için toplu taşımının geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, iş bulan bir kişi için her gün katetmesi gereken ev-iş arasındaki yolun ve ödemesi gereken ücretin işten kazanacağı gelir ve faydalar ile karşılanabilir olması gerekmektedir.

Günümüzde şehirler otomobil merkezli bir yaşam etrafına örülmektedir ve araç sahibi olmayanlar için okul, hastane, alışveriş, eğlence gibi ihtiyaçlara ulaşmak zorlaşmaktadır. Şehir planlamalarında araç sahibi olmayan ya da yaşlılık, gençlik veya fiziksel engelleri nedeniyle araç kullanamayanların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Böylece iş, eğitim, sağlık, alışveriş, eğlence gibi kaynaklara herkesin erişiminin sağlanması hedeflenmelidir (Euractiv, 2007).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kökeni 1960'lı yıllara dayanan ve Fransız kökenli bir kavram olan sosyal dışlanma, günümüzde başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülkede yaygın olarak kullanılmaktadır. Dayanışma ve bütünleşme problemlerine dikkati çeken bu kavram, ortaya çıkan petrol şoklarının yol açtığı ekonomik krizler neticesinde artan işsizlik ile birlikte gündeme gelmiş, 1980'li yıllarda küreselleşme, yeni liberal politikalar ve refah devleti harcamalarının azaltılması neticesinde yaygın olarak kullanılmış, 1990'lı yıllarda ise AB tarafından benimsenmiş ve yoksulluk kavramı yerine kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal dışlanma iyi durumda ya da kötü durumda olmaktan ziyade içeride ya da dışarıda olmakla ilgilidir.

Kavramın bu kadar yeni ve karmaşık olması hem tanımlanmasını hem de unsurlarının açıklanmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Sosyal dışlanma sosyal bağların bozulması olup, çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran süreçleri merkeze koyarken; bazıları ilişkiler boyutunu vurgulamakta; kimileri ise çevresel etmenler vasıtasıyla kavramı tanımlamaya çalışmaktadırlar. Genel olarak, sosyal dışlanma, bireylerin sosyal hayatın dışında kalacak seviyede maddi ve manevi yoksunluk içinde olmalarını ve sosyal, politik, kültürel, ekonomik, eğitim, sağlık ve bireysel alanlardaki yoksunlukların birinden diğerine sıçrayarak ve katlanarak büyümesini kapsayan dinamik bir süreci ifade eder. Çok boyutluluğun, bu alanlardan herhangi birinde dezavantajın ortaya çıkması ile mi ilişkili olduğu, yoksa aynı anda birden fazla alanda dezavantajlı olmayı mı ifade ettiği konusu tartışmalıdır. Bu alanlardan herhangi birinde dezavantajın ortaya çıkması sosyal dışlanma için yeterlidir. Bu alanlar birbiri ile etkileşim halinde olduğundan, birinde çıkan dezavantaj diğer alanları da etkileyebilmektedir. Bu durum da, sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olmasını ifade etmektedir. Dinamik olmasının bir diğer özelliği ise kavramın çok zamanlı olması ve bireylerin geçmiş hayatlarındaki dezavantajlı durumlarının da mevcut durumlarını etkilemesidir. Dinamiklik unsuru gibi sosyal dışlanmanın çok boyutlu olmasının bir sonucu olan görelilik unsuru, belli

yer ve zamanda, belli bireylerin, grupların ve toplulukların dışlanmışlıklarının farklılık göstermesini ifade eder. Sosyal ilişkiler unsuru ise dışlanmanın belli bir grup insan tarafından diğerlerine yapılan bir davranış olmasını ve toplumdaki sosyal destek ilişkilerinin dışlanmanın ortaya çıkmasında önemli rol oynamasını vurgulamaktadır. Sosyal dışlanma kavramının en önemli unsuru ve yeniliği de sosyal ilişkiler unsurudur.

Sosyal dışlanmanın nedenleri hem çok çeşitlidir, hem de birbirleri ile iç içe geçmişlerdir. Küreselleşme ve emek piyasasının şartlarından dolayı işgücüne katılamayan bireyler, hem gelirden hem de sosyal ilişkilerden yoksun kalmaktadırlar. Sosyal ilişkilerin zayıflaması ile birlikte bireyler ihtiyaç duydukları sosyal destekten yoksun kalmakta ve toplumdaki sosyal dayanışma bozulmaktadır. Ekonomik olarak kötü durumda olan ve aileleri tarafından desteklenmeyen bireylere, devletin gerekli sosyal korumayı sağlamaması da sosyal dışlanmanın daha da ağır hissedilmesine neden olmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı, sosyal adalet ve sosyal dayanışmanın yokluğunda ortaya çıkar. Dünyada pek çok sorunun altında adaletin ve kaynak paylaşımının büyük payının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sosyal dışlanma fırsat eşitliği ile de ilişkilidir. Sosyal dışlanma eşit olmayan eğitim ve iş fırsatlarının yanında politik fırsat eşitliğinin reddine de dayanır. Sosyal dışlanma riski bulunan birey ve grupların belirlenmesinde engellilik, yaş, cinsiyet, işgücüne katılım, göç ve eşitsizlik gibi çok çeşitli unsurlar rol oynamaktadır.

Sosyal dışlanmanın sonuçları bireysel ve toplumsal sonuçlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bireysel sonuçlar topluma karşı yabancılaşma, psikolojik ve fiziksel bazı hastalıklar, suça eğilimli olma, iyi bir eğitim alamama ve iyi bir işe sahip olamamayı kapsamaktadır. Toplumsal sonuçlar ise toplumsal bölünmüşlük ve toplumdaki değerlerin kaybedilmesini ifade etmektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları arasındaki ilişki oldukça tartışmalıdır. Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk olgusunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır ve bu kavramlar birbirleri ile sıkı ilişki içindedirler. Kimilerine göre sosyal dışlanma yoksulluğun yeni bir adlandırılmasından

ibaret iken; kimilerine göre yoksulluktan tamamen farklı bir kavramdır. Toplumda yoksul olmayan bireylerin de dışlanmaya maruz kalabilecekleri ve yoksul bireylerin de çeşitli sosyal destek mekanizmaları sayesinde kendilerini dışlanmış hissetmeyecekleri gerçeği bu kavramların birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları arasındaki ilk farklılık kavramların kökenleridir. Yoksulluk kavramı Anglo-Saxon kökenli iken; sosyal dışlanma kavramı Kıta Avrupası kökenlidir. Klasik yoksulluk çalışmaları düşük gelir durumuna odaklanırken, sosyal dışlanma gelir dışında çok çeşitli sosyal, kültürel, politik ve bireysel neden ve süreçlere odaklanmaktadır. Bu nedenle, yoksulluk tek boyutlu ve statik, sosyal dışlanma ise çok boyutlu ve dinamik bir kavramdır. İki kavram arasındaki en önemli farklılık ise kavramların merkeze aldıkları olgulardır. Sosyal dışlanmanın odak noktası bireylerin toplumla bütünleşmemesi ve sosyal ilişkilerdeki bozulmadır. Yoksulluk ise esasen gelir yetersizliğine ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe odaklanmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının yoksulluk ve dezavantajlılık çalışmalarına yaptığı önemli katkılardan ilki, tek boyutlu finansal analizden çok boyutlu dezavantajlılığa kayma; ikincisi, statik analizden dinamik analize yönelmedir. Bireysel kaynakların yanında yaşanan yerin kaynaklarının da göz önünde bulundurulması ise sosyal dışlanma kavramını klasik yoksulluk çalışmalarından farklı kılan bir diğer unsurdur. Burada belirtilmesi gerekir ki, sosyal dışlanma yoksulluktan daha geniş bir kavramdır. Sosyal dışlanma kavramı gelire odaklanan klasik yoksulluk çalışmalarından çok boyutluluk ve dinamiklik unsurları nedeniyle ayrılırken, daha sonraki yoksulluk çalışmaları ile ayrıldığı esas nokta sosyal ilişkiler boyutudur. Çünkü daha sonraki yoksulluk çalışmaları gelir dışında sosyal, politik, kültürel, ekonomik ve bireysel birçok göstergiyi ve dinamik süreçleri göz önünde bulundurmuş, ancak merkeze gelir yetersizliğini koyarak dışlanmadan ayrılmıştır. Çünkü sosyal dışlanma çalışmalarının merkezinde sosyal ilişkilerdeki bozulma ve toplumla bütünleşememe olguları yer almaktadır.

Toplumun bütünlüğü ve sağlıklı bir şekilde hayatına devam etmesi açısın-

dan, sosyal dışlanma kanayan bir yara gibidir ve bu yaranın iyileştirilmesi gerekmektedir. Birçok ülkede ve Avrupa Birliğinde bu nedenle sosyal dışlanma ile mücadele için birimler kurulup çalışmalar yapılmaktadır; ancak popülerliğine rağmen halen küresel sosyal dışlanma ile mücadelede belirgin bir yol katedildiği söylenemez. Sosyal dışlanma farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır, bu nedenle mücadele yöntemleri farklılık arz etmektedir. Bu yöntemler ana hatlarıyla dışlanmanın nedenlerinin ortadan kaldırılması ve dışlananların yeniden toplumla bütünleştirilmesini amaçlamaktadırlar.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya olan dezavantajlı grupların varlığı sosyal dışlanma kavramının sosyal koruma literatüründe yerini almasını sağlamıştır. Türkiye’de sosyal dışlanma tehlikesine maruz kalanlar, özellikle tarım sektöründe geçici ve güvencesiz işlerde istihdam edilenler, çocuklar, eğitimsizler, kadınlar, yaşlılar, hükümlüler ve engellilerdir. Sosyal dışlanma, Türkiye açısından mekansal, cinsiyet ve yaş olmak üzere üç boyutta incelenebilir.

Sosyal dışlanma ülkemizde yoksulluğun ve işsizliğin nedenleri ve sonuçları arasında gizlenmiş şekilde kendisini hissettirmektedir. 1990’lı yıllarda yaşanan yoğun göç dalgasının da sosyal dışlanma olgusunun oluşmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Türkiye’de sosyal dışlanmanın resmi bir tanımı mevcut değildir. Bunun yanı sıra, sosyal dışlanma kavramının Avrupa dışında gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilirliği konusunda tartışmalar da mevcuttur. Aslında, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal yapı içinde dışlanma olgusu küresel bir sorundur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı yapmayan bu sorundan etkilenme biçimi ve derecesi ülkelerin ekonomik yapılarına ve uyguladıkları ekonomik ve sosyal politikalar ile sorunlara bakış açılarına göre değişmektedir. Türkiye’nin ise kendine özgü sosyal gerkesinimleri çerçevesinde sosyal dışlanma olgusunu ve mücadele yöntemlerini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu bağlamda halen üzerinde çalışılmakta olan Avrupa Birliği Ortak İçerme Belgesi’nin sosyal dışlanma ve mücadele yöntemleri hususunda farkındalık yaratması açısından oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, günümüzde sosyal politika alanındaki en önemli kavramlardan biri olan sosyal dışlanma topluma bütünleşemeyen bireyleri ifade etmek için kullanılmakta olup, yoksulluktan daha geniş bir kavramdır ve sosyal dışlanma ile mücadele bireylerin tekrardan toplumun bir parçası olmasını amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Abrahamson, P. (2005), "New Forms of Inequality in Contemporary Societies", *Danish Congress of Sociology*, Roskilde University, http://www.sociolog-kongres.dk/papers/socialulighed/socialulighed_Peter_Abrahamson_paper.pdf.

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar (2007), "Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Tes-İş Dergisi*, s. 83-89.

Alden, Jeremy ve Thomas, Huw (1998), "Social Exclusion in Europe: Context and Policy", *International Planning Studies*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 7-14.

Atılğan, Gökhan ve Çakar, Burcu Yakut (2007), "Sunuş", *Tes-İş Dergisi*, Haziran 2007, s. 68-69.

Atkinson, A. B. (1998), "Social Exclusion Poverty and Unemployment", (Ed) Atkinson, A. B., Hills, J., *Exclusion, Employment and Opportunity*, CASEpaper 4, London: Center for Analysis of Social Exclusion.

Atkinson, Rob ve Davoudi, Simin (1999), "Social Exclusion and the British Planning System", *Planning Practice&Research*, Sayı: 14, No: 2, s. 225-236.

Atkinson, Rob ve Davoudi, Simin (2000), "The Concept of Social Exclusion in the EU", *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 38, Sayı: 3.

Avrupa Konseyi (2000), 29 Haziran 2000 tarihli 2000/43 sayılı Konsey Direktifi.

Aytaç, Serpil (2006), "Sosyal Hizmetler ve Sosyal Dışlanma", *Bilimin Işığında Aydınlanma Seminerleri*, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Balcı, Şebnem Gökçeoğlu (2002), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları", (Ed.) Y. Özdek, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, s.477-489.

Barata, Pedro (2000), "Social Exclusion In Europe: Survey of Literature", Laidlaw Foundation.

Barnes, Matt (2002), *Poverty And Social Exclusion In Europe*, Edward Elgar Publication, Northampton, MA.

Barry, Brian (1998), "Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income", Centre for Analysis of Social Exclusion, Case Paper 12, London School of Economics, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper12.pdf>.

Bartik, Timothy J. (2001), "Fighting Poverty With Labor Demand Policies", *Employment Research*, Upjohn Institute for Employment Research.

Beall, Joe ve Piron, Laure-Helena (2005), "Social Exclusion Review", Department For International Development.

Becker, Saul (1997), *Responding Poverty*, Longmann, Great Britain.

Bennel, Paul (1999), "Learning to Change: Skills development Among the Economically Vulnerable and Socially Excluded in Developing Countries", *International Labour Office, Employment and Training Papers*, Sayı: 43, Geneva.

Berting, Jan (1998), "Rise and Fall of Middle-Class Society? How the Restructuring of Economic and Social Life Creates Uncertainty, Vulnerability and Social Exclusion", *Economic Restructuring and the Growing Uncertainty of the Middle Class*, (Ed.) Bram Steijn, Jan Berting, and Mart-Jan de Jong, MA: Kluwer Academic Publishers, Boston.

Biçerli, M. Kemal (2003), *Çalışma Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Bhalla, A. ve Lapeyre F. (1997), "Social Exclusion: Towards an analytical and operational framework", *Development and Change*, Cilt: 28, Sayı: 3.

Böhnke, Petra (2001), "Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison: Empirical Evidences on Germany", *Social Science Research Center*, Berlin, FS 111-402.

Bynner, John (1998), *Use of Longitudinal Data in the Study of Social Exclusion*, OECD: Centre for Educational Research and Innovation, <http://www.oecd.org/els/edu/ceri/conf220299.htm>.

Byrne, D.S. (1999), *Social Exclusion, Issues in Society Series*, Open University Press, Buckingham.

Burchardt, Tania (2000), *Social Exclusion: Concepts and Evidence*, The Policy Press, Bristol.

Burchardt, Tania, Le Grand, Julian, Piachaud, David (1999), "Social Exclusion in Britain 1991 – 1995", *Social Policy and Administration*, Cilt: 33, s. 227.

Burchardt, Tania, Le Grand, Julian, Piachaud, David (Ed.) (2002a), *Understanding Social Exclusion*, Oxford University Press, Oxford.

Burchardt, Tania, Le Grand, Julian, Piachaud, David (2002b), "Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure", (Ed.) Tania Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, *Understanding Social Exclusion*, Oxford University Press, Oxford.

Chossudovsky, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, (Çev. Neşenur Domanıç), Çiviyazıları, İstanbul.

Commins, xP. (Ed.) (1993), *Combating Exclusion In Ireland 1990-1994: A Mid-way Report*, Observatory on National Policies To Combat Social Exclusion, Commission Of European Countries, Brussels.

Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008), *Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Cousins, Christine (1999), "Social Exclusion in Europe: Paradigms of Social Disadvantage in Germany, Spain, Sweden and the United Kingdom.", *Policy and Politics*, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 127-146.

Cranford, Cynthia, Vosko, Leah, Zukewich, Nancy (2003), "Precarious Employment in the Canadian Labour Market: A Statistical Portrait", *Just Labour*, Cilt: 3.

Çakır, Özlem (2002). "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.

Daldal, Şule (2000), "Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslar arası Dinamikler", *Petrol-İş 97-99 Yıllığı*, Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul.

De Haan, Arjan (1998a), "Social Exclusion: An Alternative Concept For the Study of Deprivation?", *IDS Bulletin*, Sayı: 29, No: 1, s. 10-19.

De Haan, Arjan (1998b), "Social Exclusion in Policy end Research: Operationalizing the Concept", (Ed.) J. B. Figueiredo ve Arjan De Haan, *Social Exclusion: An ILO Perspective*, Intenational Institute for Labour Studies [IILS], Geneva, s. 367-369.

De Haan, Arjan (1999), "Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation", Department for International Development, London.

De Haan, Arjan (2000), "Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation", *Studies in Social and Political Thought*, Cilt: 2, s. 22-40.

Dean, M. (1991), *Towards a Theory of Liberal Governance*, Routledge, London.

Del Castillo, Isabel Yopez (1994), "A Comparative Approach To Social Exclusion: Lessons From France & Belgium", *International Labour Review*, Sayı: 133, No: 5-6, s. 614.

DİE, (2003), Haber Bülteni, Ankara.

Doğan, İsmail (2000), *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Dowling, Monica (1999), Social Exclusion, Inequality and Social Work, *Social Policy and Administration*, Cilt: 33, Sayı: 3, s. 245-261.

DPT (1994), *İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik*, 7. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çalışmaları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

DPT (2001a), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

DPT (2001b), *Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çalışmaları, DPT Yayınları, Ankara.

Duffy, K. (1995), *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*, Council of Europe, Brussels.

Ebersold, Serge (1998), *Exclusion and Disability*, OECD: Centre for Educational Research and Innovation, <http://www.oecd.org/els/edu/ceri/conf220299.htm>.

Economic and Social Research Council [ESRC] (2003), *Most Older People in Deprived Areas Are At Risk of Social Exclusion*, Swindon.

Ekim, Başak (2007), "Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Hak Temelli Yaklaşım: Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı", *Tes-İş Dergisi*, Haziran 2007, s. 81-82.

Erdoğan, N. (2001), "Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 89, s. 9-22.

Erdoğdu, Seyhan (2004), "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı:75.

Erdut, Tijen (2002), "İstihdam ve İstihdam Edilebilirlik", *Mercek*, Sayı: 27.

Erdut, Zeki (1998), *Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi*, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS), Yayın No: 29.

Estivill, Jordi, (2003), "Concepts and Strategies For Combating Social Exclusion: An Overview", *ILO*, Portugal.

Euractiv (2007), "Şehirlerin Sosyal Dışlanma İle Mücadele Etmeleri İsteniyor", <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/sehirlerin-sosyal-dislanma-ile-mucadele-etmeleri-isteniyor>.

European Commission Social Protection Committee (2001), *Report on Indicators in the Field of Poverty and Social Exclusion*, Brussels.

Evans, Martin (1998), "Behind the Rhetoric: The Institutional Basis of Social Exclusion and Poverty.", *IDS Bulletin*, Cilt: 29, Sayı: 1, s. 42-49.

Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği (2001), *Toplumsal Dışlanmalara Karşı Bilgilendirme Fişi*, <http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article954>.

Glorieux, Ignace (1999), "Paid Work: A Crucial Link Between Individuals &

Society”, (Ed.) P. Littlewood, I. Glorieux, S. Herkommer ve I. Jönsson, *Social Exclusion in Europe*, Ashgate, Aldershot.

Giddens, A. (1998), *The Third Way*, Polity Press, Cambridge.

Gorz, Andre (2001), *Yaşadığımız Sefalet*, (Çev. Nilgün Tural), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gökbayrak, Şenay (2005), “Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 80.

Gökbayrak, Şenay (2005), *Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri*, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43>.

Gökbayrak, Şenay (2006), “Göçmen Grupların Sosyal Hakları”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 89.

Gündüz, A. Yılmaz (2006), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, s. 34-55.

Hammer, Torild (1993), “Unemployment and Mental Health Among Young People: Longitudinal Study”, *Journal Of Adolescence*, Cilt: 16.

Hobcraft, John (2002), “Social Exclusion and the Generations”, (Ed.) Tania Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, *Understanding Social Exclusion*, Oxford University Press, Oxford, U.K.

IILS (2000), “Social Exclusion and Anti-Poverty Strategy, Research Project on the Patterns and Causes of Social Exclusion and The Design Of Policies to Promote Integration: A Synthesis of Findings”, International Institute for Labour Studies, ILO, Geneva, 1996, <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/papers/synth/socex/ch1.htm> , (02.03.2000).

ILO (2001), *Social Security: Issues, Challenges and Prospects*, Report VI-International Labour Conference 89th, Session 2001, ILO, Geneva.

İnsel, Ahmet (2000), "Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 86, s.7-21.

İnsel, Ahmet (2001), "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 89.

Jamet, Stephanie (2007), *Combating Poverty And Social Exclusion In France*, Economics Department Working Paper No. 569, Organization For Economic Cooperation and Development.

Jamrozik, Adam, Nocella, Luisa (1998), *The Sociology Of Social Problems*, Cambridge University Press.

Kenyon, S., Lyons, G., Rafferty, J. (2002), "Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility", *Journal of Transport Geography*, Cilt: 10, Sayı: 3, s. 207-219.

Kleinman, M. (1998), "Include me Out? The New Politics of Place and Poverty". *CASE paper 11*, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics and Political Science, London.

Kilmurray, Avila (1995), "Beyond Stereotypes", *Social Exclusion and Social Inclusion, Democratic Dialogue Report No. 2*, ESRC Press, Belfast.

Larsson, Daniel ve Halleröd, Björn (2008), "Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion", *International Journal Of Social Welfare*, Cilt: 17, s. 15-25.

Lee, Eddy (2000), "Globalization and Employment: The New Policy Agenda", *Development*, Cilt: 43, Sayı: 2, London.

Levitas, R. (1998), *The Inclusive Society: Social Exclusion and New Labour*, Macmillan, London.

Levitas, Ruth (2000), *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*, The Policy Press, Bristol.

Littlewood, P., Glorieux, I., Herkommer, S., Jönsson I. (1999), *Social Exclusion in Europe : Problems and Paradigms*, Ashgate, Aldershot.

Madanipour, Ali (2003), "Social Exclusion and Space", (Ed.) Ali Madanipour, Göran Cars, Judith Allen, *Social Exclusion In European Cities*, Routledge, London.

Mayes, David G. (2003), *Social Exclusion: A Challenge To Macroeconomic Policy*, EXSPRO (Social Exclusion and Social Protection The Future Role for The EU) Working Paper, <http://www.sbu.ac.uk/euroinst/EXSPRO/papers.html>.

Media For Rights, "Defining Social Exclusion", www.mediaforrights.org/infoenglish/eninfopacksocial.pdf.

Mitchell, A. (2000), "Social Exclusion: An ILO Perspective", *Relations Industrielles*, Cilt: 55, Sayı: 2, s. 55-8.

Muddiman, Dave (2000), "Theories of Social Exclusion and the Public Library", (Ed.) Dave Muddiman, Shiraz Durrani, Martin Dutch, Rebecca Linley, John Pateman, John Vincent, *Open to All? The Public Library and Social Exclusion*, The Council for Museums, Archives and Libraries, London, s. 1-15.

Oppenheim, C. (1998), An Overview Of Poverty and Social Exclusion, Oppenheim C. (Ed.), *An Inclusive Society*, IPPR, London.

Osmani, Siddiqur Rahman (2003a), "Exploring the Employment Nexus: Topics in Employment and Poverty", *A Report Prepared for the Task Force on the*

Joint ILO-UNDP Programme on Employment and Poverty, International Labour Office, Geneva.

Osmani, Siddiqur Rahman (2003b), "Evolving Views of Poverty: Concept, Assesment and Strategy", *Asian Development Bank Poverty and Social Development Papers*, sayı: 7, Asian Development Bank Publishing, Manila, s. 1-9.

Özkul, Osman (2004), *Modern Batı Medeniyetinin İflas Göstergesi: Küresel Köyde Küresel Fakirlik*, *Köprü Dergisi*, Sayı: 88.

Pacelli, Lia, Devicienti, Francesco, Maida, Agata, Morini, Matteo, Poggi, Ambra ve Vesan, Patrik (2008), "Employment Security and Employability: A Contribution To the Flexicurity Debate", European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.

Papadopoulos, F. and Tsakloglou P. (2005), *Social Exclusion in The EU; A Capability Based Approach*, The London School of Economics and Political Science, European Institute Working Paper.

Parkinson, M. (1998), *Combating Social Exclusion: Lessons from Area-based Programmes in Europe*, The Policy Press, Bristol.

Paugam, S. (1995), "The Spiral of Precariousness", (Ed.) G. Room, *Beyond The Threshold*, The Policy Press, Bristol.

Paugam, S. (1996), "Poverty and Social Diaqualification: A Comperative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe", *Journal of European Social Policy*, Cilt: 31, Sayı: 4, s. 643-67.

Percy-Smith, J. (2000), *Policy Responses to Social Exclusion*, Open University Press, Buckingham.

Randolph, B. ve Judd, B. 1999, "Social Exclusion, Neighbourhood Renewal

and Large Public Housing Estates”, *Social Policy for the 21st Century: Justice and Responsibility*, Social Policy Research Centre, University of New South Wales.

Rodgers, Gerry (1995), “What is Special About a “Social Exclusion” Approach?”, (Ed.) Gerry Rodgers, Charles Gore ve Jose B. Figueiredo, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, International Institute for Labour Studies [IILS], Geneva, s. 43-55.

Room, G. J. (1999), “Social Exclusion, Solidarity and the Change of Globalization”, *International Journal Of Social Welfare*, Sayı: 8, s. 166-174.

Saith, Ruhi (2001), “Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries”, *QEH Working Paper Series*, Sayı: 72.

Sapancalı, Faruk (2005a), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Sapancalı, Faruk (2005b), “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 6, s. 51-106.

Saraceno, Chiara (2002), *Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept*, Institute for Child and Family Policy at Columbia University Press, Columbia.

Sen, Amartya K. (1981), *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Destitution*, Oxford University Press, New York.

Sen, Amartya K. (1999), *Development as Freedom*, Knopf Press, New York.

Sen, Amartya K. (2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, *Asian Development Bank Social Development Papers*, Cilt: 1, Asian Development Bank Publishing, Manila.

Seyyar, Ali (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”,

Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Cilt: 1, Baskı: 1, İstanbul.

Short, Clare (1999), "Poverty Eradication and Social Integration: The Position of the UK", *International Social Science Journal*, Cilt: 51, Sayı: 162, Blackwell Publishers, Oxford, s. 467-73.

Silver, Hilary (1994), "Social Exclusion and Social Solidarity. Three Paradigms.", *International Labour Review*, Cilt: 133, Sayı: 5-6, s. 531-578.

Silver, Hilary (1995), "Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion", (Ed.) Gerry Rodgers, Charles Gore ve Jose B. Figueiredo, *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, International Institute for Labour Studies [IILS], Geneva.

Silver, Hilary (2007), "Social Exclusion", (Ed.) George Ritzer, *Blackwell Encyclopedia Of Sociology*, Wiley-Blackwell, s. 4411-4413.

Silver, Hilary ve Miller S. M. (2003), "Social Exclusion, The European Approach to Social Disadvantage", *Indicators*, Cilt: 2, Sayı:2.

Silver, Hilary ve Miller S. M. (2006), "From Poverty To Social Exclusion: Lessons From Europe", (Ed.) Chester Hartman, *Povert & Race In America: The Emerging Agendas*, Lexington Books.

Social Exclusion Unit [SEU] (2001), *Preventing Social Exclusion*, London.

Social Protection Committee (2001), "Report On Indicators In the Field Of Poverty and Social Exclusion".

Stalker, Peter (2000), *Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration*, ILO Publication, Switzerland.

Standing, Guy (1990), "The Road to Workfare: Alternative to Welfare or Thre-

at To occupation?" , *International Labour Review*, Cilt: 129, Sayı: 6, s. 677-691.

Stroebel, P. (1996), "From Poverty to Exclusion: A Wage-Earning Society or a Society of Human Rights?" , *International Social Science Journal*, Cilt: 48, s. 173-189.

Sunal, Onur (2007), "Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar" , *Sosyal Politika Fişek Enstitüsü*, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=65#more-65>.

Şenses, Fikret (2003), *Küresellesmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İlhan (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine" , *Devlet Reformu Yoksulluk*, s. 139-160.

Townsend, P. (1979), *Poverty in the United Kingdom*, Penguin, Harmondsworth.

Tsakoglou, P. (2002), *Poverty and Social Exclusion in Europe*, Edward Elgar [E&E] Publishing, Cheltenham.

Van Cooten, Gerrit (1999), "Social Exclusion and The Flexibility Of Labour" , (Ed.) P. Littlewood, *Social Exclusion in Europe*, Ashgate Publishing, Aldershot.

Walker, A. ve Walker, C. (1997), *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group, London.

Walker, A. (1997), "Introduction: The Strategy Of Inequality" , (Ed.) A. Walker and C. Walker, *Britain Divided: The Growth Of Social Exclusion In The 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group, London.

